

32 / 2.
1854.

A KOLOSVÁRI ROM. KATH.
NYILVÁNOS
TELJES GYMNASIUM
ÉVKÖNYVEI.

SZERKESZTÉ
UGYANAZON TANINTÉZET TANÁRI KARA.

III. FÜZET.

185 $\frac{3}{4}$

A városi k. r. Altanodái.

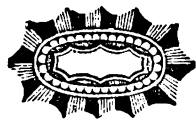
A KOLOSVÁRI ROM. KATH.
NYILVÁNOS
TELJES GYMNASIUM

É V K Ö N Y V E I.

SZERKESZTÉ
UGYANAZON TANINTÉZET TANÁRI KARA.

III. F Ü Z E T.

185³_{I.}

KOLOSVÁRTT.
A rom. kath. lyceum betüivel.

É R T E K E Z Ő R É S Z.

LATIN-MAGYAR SZÓTÁRIRODALMUNK.

I r t a

VASS JÓZSEF,

kegyes szerzetbeli áldor, a kolosvári rom. kath. nyilvános nagy-gymnasiunban hit-, magyarnyelv- s irodalom-történet- tanár, algymnásiumi hitoktató s lyceumi könyvtárnok.

Bételt rég a világ tetteid hirével;
Tudja, mit végezhetsz fegyvered élével.
Mutasd ma, hadd lássa, mit tehetsz elmével.
Győzz meg minden népet nyelved szépségével.

Bacsányi.

1. §. Tájékozás.

Az idők nagyszerűsége események nagyszerűségében szokott nyilatkozni. A közbirodalom újabb eseményei közül nagyszerűségénél fogva, alig veszi inkább a közfigyelmet valami igénybe, mint a közoktatás nagyfontossága ügyének gyökeres átalakulása.

Közkezeken forog a birodalmi oktatás-ügy dualistikai rendszere ¹⁾, két súlypontra támaszkodva, melyek: humanismus és realismus.

E tanrendszerterv életrealósága felett végelhatározatképen nyilatkozni nem elhivatásunk: de egyezményes szerkezeténél fogva méltónak valljuk, hogy felette komoly szemlét tartsunk, s ennek eredményét — habár csak vázlatban is — felmutassuk.

Messze túlterjedne értekezésünk jelen igénytelen füzetkénk szűk körén, ha a közoktatás- és nevelésrendszerek történetét minden változataiban csak körvonalozni is akarnók. Mellőzzük azért a szép s jó görögöket, jól tudván ki volt nálók a paedagogos; a romai műveltség pedig a görögnek csupán másolata s visszfénye volt. Ott állapodunk tehát meg, hol a középkor két ellentes táborra, a nominalisták és realisták izgékony raja szenvedelmes pártcsatát vív, annak meghatározása felett: vajjon az universalisták, azaz általános eszmék csupán alanyi képzetek-e, tehát némiképp pusztá nevek, vagy valami tárgyilagos, tehát való (reale) felel-e meg azoknak? És itt lehetetlen a humanismus és realismus magvát félreismerni.

¹⁾ L. Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts. Wien. 1849. 4-to.

A mult században mindkét iskola számos párthiveivel megnépesedett. A vita mindkét részről hevesen folyt: s az eredmény, a siker..... itt is a középben mutatkozott. — A humanisták ugyanis, a *humanitas* szóra támaszkodva, elvül állták: „fő feladat az embert általában emberré képezni, mi csak a philologiai, vagy az úgynevezett humanistikai tanulmányok által eszközölhető.“ Míg más részről a realisták, a régi nyelveket, s velök a historiai tudományosságot, csekély hasznunak, s haszontalan tehernek tekintvén, mint gyakorlati elvet, követelőleg sürgették: „az ifjut dolgokra, nem szavakra kell tanítani; mert a nevelési oktatás főcélja a lehető legnagyobb közönséggel hasznos ismereteket közölni.“

A vita nagy tüzzel, s Franciaországban nagy elkeseredéssel is folyt; míg a jelen század negyedik évtizedében a realisták fölülkerekedésével végződött.

Mi azonban e diadalnak nem tapsolunk.

A régiségből átvett alapmondatok: „medium tenere beati; medio tutissimus ibis; in medio virtus,“ tanrendszerünkre alkalmazva is kijelölik azon határokat, „quos ultra citraque nequit consistere rectum.“

Nyiltan kijelenteni nem tartózkodunk, miszerint mi feltétlenül egyikhez sem ragaszkodunk, s mégis mindkettőt elfogadjuk — lényünk kettős állományánál fogva — bizonyos feltétel alatt, mely a *vallás-erkölcsi nevelésben* leli határozott kifejezését. Távol minden pietisticus borongástól, a vallás szentségének boldogító érzetétől egészen áthatva, öszhangzásba hozzuk mi a humanistikai tudományokat a reál ismeretekkel, de azon örök alapon, melyet az emberiség nevelő édes anyja, az egyház, vallástanító s nevelő — és így valódi műveltséget eszközölő erejével az isteni igazságokból összeállítva, minden emberi tudalom s valódi erkölcsi lét meg nem ingatható s egyedül boldogító alapjául kijelel s felmutat.

Nagyfontosságú szempont ez főleg századunkban, mely a felvilágosodás korának oly édeslízeltőleg szokott neveztetni; midőn az erős megrázkodáson átment közbirodalomban a válaszfalak leomolván, az osztályok a birodalmi népegyiségben összeolvadtak, s így a földnép, a polgár gyermeke alkalmat nyert magát a legnagyobb méltóságra kiképezni, míg a születés által magas polera emelt, de a világ követeléseit számba nem vevő, hideg mellőzés tárgyává alacsonyúl. ¹⁾ Kitünő figyelmet igényel itt azonban az, hogy míg a kiképzés pályáján az élettudományok után iramodik a serdülő nemzedék, a fensőbb rendeltetéséhez bizton elvezető vallás-erkölcsi létalapot folyvást szeméi előtt tartsa. Mert a kiképzettség csak akkor teljes, ha minden oldalú; nemes szívű emberbarát, s a társadalom jó polgára csak a vallás-erkölcsileg nevelt, csak az igazán jámbor ember lehet.

Az álladalomnak mind polgári, mind erkölcsi rétegeit felzaklató bonyodalmak után, a köznevelés gyökeres átalakítása már csak ezen lényeges tekintetnél fogva sem soroztatható a halasztható birodalmi ügyek tömkelegébe. Munkához kellett tehát látni e téren is. A nagyszerű feladat megoldása az államférfiak által megkísértetett. Komoly munkálatuk eredménye a birodalmi tanrendszertervben van kifejezve.

A dualistikai rendszert, a birodalmi köznevelés eme bipartitumát, tehát bírjuk; sőt — mint a főhatalomnak közcélra törő végrehajtói — életre alkalmazzuk is.

Értekezésünk kitűzött tárgyának természete távol tart bennünket annak fejtegetéséről,

¹⁾ Olv. ide szolgáló közfigyelemre méltó t. értekezését egy szakavatott férfinak: „A tanítási rendszerekről, különösen a humanismus és realismusról.“ Tudománytár. 1842. XI. köt. 350—369. ll.

mennyiben van kifejezve a köznevelési törvénytarban a vallás-erkölcsi nevelésnek nagyérdeke s méltóságánál fogva, fontossága: ammyit azonban mintegy érintőleg megjegyezni bátorokodunk, miszerint a magasztos tárgy iránti kiváló figyelem már csak az által is különösen ki van jelenteve, hogy a kötelezett tantárgyak rovatai közt a díszhelyre előkelőleg az iktattatott. Különbén egyházzunk, szabadságának törvényszabta körében, mindazon eszközök foganatba vételére fel van jogosítva, melyek az emberilet legfőbb céljához kétségtelenül elvezetnek. És így tárgyunkhoz visszatérve,

A birodalmi köznevelés dualistikai rendszerét illetőleg, nem titkolhatjuk el azon meggyőződésünket, miszerint ezen út vala az egyetlen, melyen a humanismus kibékítettven a realismussal, szülé azon öszhangzást a közoktatásban, mely egyedül képes valamint egy részről a kor jogszerű követeléseinek, úgy más részről a közbirodalom kiváló érdekeinek megfelelni.

A birodalmi magas közoktatás-ügyérség által kiadott, s már legnagyobb részt életbe is átment tanrendszerterven elvképen két vezéreszme szövdik keresztül: humanismus és realismus, akként egyesülve; hogy míg ez a közéletnek gyakorlati embereket képez, addig az a jólét karjain boldog emberi életet, a széptan kedélynemesítő törvényei szerint megfinomítva, nemesen széppé s kellemessé tenni törekszik.

Hogy a nevelés és közoktatás ezen kettős célja, vallás-erkölcsi alapon, a birodalmi tanrendszertervben bevallott elvek nyomán megvalósíttassék, s a főhatalom atyai legjobb szándokának malasztos eredményei ki ne maradjanak: legnagyobb részt a tanári testület elhatározottságától függ. Ennek feladata széttékinteni eszközök után, melyek célhoz segítenek, vagy közjóért lelkesülten eléteremteni azokat, ha hiányzanak.

Ha pedig faji szempontból tekintjük a dolog gyakorlati kivitelét, mit életben járó dologban számításból kihagyni bűn: úgy felejtenuk egy percig sem szabad, miszerint nemzetiségünknek értelmiség általi szilárditása még nem volt oly határozottan kifejezett életkérdés, mint a minő most.

E tekintetből is a birodalmi új tanrendszerterv magyar fajunkra valódi áldás, melynek minden irányban jótékony hatását tisztán fel nem ismerni nem lehet. Míg az ó rendszer szigoru követésül némely tankönyveket állapítván meg, a függetlenebb tanári munkásságot némi részben akadályozá: addig a mostani tanrendszerterv, kijelölvén minden egyes osztályban a tanszakaszokat s ezeknek kezelésmódját, nemes pályát nyit, s ösztönt nyújt a közoktatás magasztos tisztjére meghívott férfiaknak, tenni mindazt, mi a nevelési oktatás szent céljához sükeresen elvezet. A tanrendszerterv nemes szellemének ezen éltető melege okozá, hogy kopár iskolai irodalmunk sivatagán már is szép számu díszvirágai nyiladoznak a minden szép- s jóra kiválólag hajlandó elméknek; a főhatalom pedig ez által képesíttetik a sok jó közül a legjobbnek kiszemelésére, s kiérdemlett méltatásul közfigyelembe ajánlására. Még csak egy évtized. s a szépen nyilvánuló szent hév, kitartó buzgalom, díszkertté fogja alakítani iskolai irodalmunkat. Már is alig van tudományszak, melyben lelkes tanártársaink közül egyegy meg nem kísérlette volna erejét. A nyelvészeti körében úgy, mint a reál tudományok tág mezeje, nem egy remek szerkezetű tankönyvet mutatthat fel, mi csalhatlan jelensége annak, mennyire van áthatva a szakavatott emberek munkás serege az új tanrendszerterv nemes szellemétől; tanubizonysága egyszersmind azon hajlammak, mely fajunknak minden célszerű újítás iránt elvitázhatlan jellege. Bele találtuk bizony mi magunkat a közoktatási reform kellő közepébe, mert régi közohajtásunk vigasznyújtó eredménye.

Azonban szemeselek legyünk; mert iskolai irodalmunk újabb termékeinek nagyobb száma oda mutat, hogy az a humanismus rovására, a reál tudományok felé nehezedik: holott a

minden oldalú kiképzéshez az „amicum foedus“ segít. Valamint a kiirtott rengeteg nyomán egy gazdag vegyületű növényzet áll elé: úgy emelkednek, méltatlan helyzetükből feldicsőítve, a reál tudományok ifju erejök egész friseségében.

Nem számítjuk magunkat azok közé, kik a classika literaturát minden tudalom alapjának fennen hirdetik: de azt ismételve kijelenteni nem tartózkodunk, miszerint a classika literatura művészi szépsége alól kiaggani nem fogunk soha. A classikai tanulmányok nélkül ellehet minden nevelés, csak az nem, mely az emberben a felsőbb lényt vallás-erkölesi beltartalma mellett, tudományosan akarja kiképezni. Különbben is a magyar nyelv arra van alkotva, hogy egykor első rangú prózát fejtsen ki: de ezt egyedül a classikai példányok szakadatlan forgatása mellett foghatja ¹⁾. A latin és görög nyelveknek kell tehát vallás-erkölesi környezetben az ifjuság oktatása alapját képezniök. Az ifju kor főleg nyelvek tanulására alkalmas; mert e korban a lélek kevesebb képes a gondolkodás gyakorlására, de igenis az emlékező tehetségére. A szók, melyeket e korban velönkbe gyűjtünk, bevésve maradnak abban késő korunkig. Kell tehát az ifju elméjét, ha időelőtti kifárasztás nélkül foglalkodtatni akarjuk, nyelvek tanulásával táplálnunk. De melyeket választuk a nyelvek közül, hanemha azokat, melyek a tudomány nyelvei, s főkép azokat, melyeknek megtanulására életbeléptünk után alkalmunk többé nem leend. Ó nyelvek nélkül nem ismerjük a régiséget. A régiség — megmerjük mondani egy magában büszkélkedő századnak, — bir legtöbb szépséggel a világon. Függetlenül ennek szépségeitől, az ifjuságra hasonlíthatlan az érdeme, mert egyszerű. Tehát, ha a növendékek teste egyszerű elceldt kíván, ugyanolyant kíván lelkök is. Ennek izlését nem kell igen nyalánk étkekkel eltompítani, nem elméjüket az új irodalom gyakran tulzó szépségeivel felháborítani. Homéros, Sophocles és Virgiliusnak a tudományok tanításában ugyanazon helyet kell elfoglalniök, melyet a művészetben Phidias és Praxiteles foglalnak el. S aztán nem csupán szókat tanulnak a gyermekek, midőn latin vagy görög nyelvre oktattatnak; hanem nagy és magas dolgokat, az emberi nem történeteit, egyszerű, nagy és eltörülhetlen képekben.

Mennyire van áthatva nemzetünk a classikai irodalmak, s ezek körében a hellen s latin remekirók alapos tanulmányozása szükségességének érzetétől, bizonyosságot tesznek az életjeleket hiven felismerő „Uj Nemzeti Könyvtár“ derék kiadóí, kik *a hellen és romai remekirók könyvtárát* Homéros Iliásával ²⁾ s Plátón munkáival ³⁾ megindíták. Nagyfotosságu s valóban közérdekű vállalat, ha az europai szellemnek *részintességből egyetemességre* emelkedési törekvésit tekintjük. Mit mi csak azért nem bizonyítgatunk bővebben, minthogy e tárgy egy mélyen combináló jeles elme által diadalmasan megvitattatott ⁴⁾.

Midőn tehát iskolának s egész nemzetnek tisztán kifejezett szándoka, a *deák* barbárság elvetésével, a *romai* irodalom sükeres tanulmányozását hévvel felkarolni; nem hogy azt közvetlenül alkalmazzuk az életben, hanem hogy szépségei által nemesedjünk, józan, ép szellemisége által erősödjünk ⁵⁾: akkor azoknak, „quorum meliore luto fluxit praeccordia Titan,“ mulaszthatlan köte-

¹⁾ L. Corn. Nepos fennmaradt minden munkái. Ford. jegyzetekkel Czuczor Gergely. Kiadta D. Schedel Ferencz. Buda. 1841. 8r. VIII. és X.

²⁾ L. Homéros Iliása. Fordította Szabó István. Bèvezetéssel és jegyzetekkel kísèrte Hunfalvy Pál. Pest. 1853. 8r.

³⁾ L. Plátón munkái. Fordította Hunfalvy Pál. I. köt. Első füzet. Pesten, 1853.

⁴⁾ L. Pesti Napló. 1853. 852. 853. 856. 859. 868. 869. 870. számait, melyekben „Hellen és latin remekirodalom“ cím alatt egy komolyirányu értekezés közöltetik.

⁵⁾ L. Czuczor i. m. Corn. Nepos élete és munkái. VIII.

lességek, iskolát és nemzetet legszentebb szándokuk kivitelében férfias elhatározottsággal istápolni. Mi hathatna pedig e célra biztosabb sikerrel, mint, *latin-magyar szótáriródmunk* helyes irányban felfogott művelése? És így ott vagyunk tárgyunknál, melyről tüzetesen szólni magunkban elhatározók.

*

*

*

A szótár-szerkesztés erős munka, komoly foglalatosság. Talán innét magyarázható, miért hever szótáriródmunk latin- magyar, s méginkább magyar-latin tartománya ugarban. Harmincöt éve telt, hogy izmos karu művelő nem jelentkezett itt. Beleállott ugyan vagy három; de kettő csak kísérletképen, a harmadiknak pedig bentörött ekéje. Pedig ez, hahogy nemzeti irodalmunkat a classika literatura életmagvaival megtermékenyíteni akarjuk, tovább így nem maradhat; mert ránk kiált az iskolának naponként nyomasztóbbá váló szükségé. Birunk — igaz — a régiségből néhány izmos latin-magyar szótárt; a Bod Péterféle Páriz-Pápai Dictionarium még mindig tisztas tagja az ősapák végrendeletének reményteljes unokáik számára: de azokból nemzeti nyelvünk — hála hazánk szelid nemtőjének! — kinötte magát. Nyelvünk ugyanis a Mártonféle Lexiconnak megjelenése óta ¹⁾ annyira tökéletesbült és gazdagodott; a latin nyelv ismerete pedig annyira tisztult, hogy eddigi latin-magyar szótáraink a szó teljes értelmében elavultak, és legnagyobb részben haszonvetlenekké váltak. Itt tehát értelmiségiünk alkotó szelleme új munkára hivatalos. Hogy iskolai irodalmunk e részben is szebb jövőnek néz elébe, mely a humanismusnak hozván meg tartozását, a közoktatás reál oldalát jelentesen ellensúlyozza, a jelenségek után, melyek némely szakavatott férfiak mécsvilágánál feltűnedeznek, bizton állíthatjuk. Mielőtt azonban szótáriródmunknak ezen újabb életjeleit felmutatnók, vessünk egy futó pillantatot latin-magyar szótáriródmunk multjára; mert csak az tájékozhatja magát kellőleg a jelenben, ki a multat alaposan felfogta.

2. §. Latin-magyar szótáriródmunk multja.

Már korlátoltságunknál fogva sem lehetett szándokunkban e helyt kimerített szótáriródmunk-történetet adnunk: azért ilyest tőlünk itt senki ne várjon. De elvezetjük t. olvasóink figyelmé előtt *latin-magyar szótáriródmunk* nevezetes tagjait, annak bölcsőkorától napjainkig. Tankönyvekbe olvasztott kisebbszerű szótárocskák tehát ²⁾ körünkön kívül esvén, érintetlenül hagyatnak.

Latin-magyar szótáriródmunk multjának két első századából (XV. és XVI.) nem nagy öröm s vigasz mosolyg felénk. Csekély kezdet mindaz, és halvány fény, mi azokból felénk sugárzik. Azért parányi érdekekkel birván, egyedül nyelvtörténetünkhez szolgálnak egyszerű adalékokul.

Szógyűjtőink sorát Nyír- Kállai Tamás nyitja meg magyar szómagyarázataival és egy törvénytani emlékvorséval ³⁾. A jámbor Kállainak nem volt célja szótárt írni. Vagy száz

¹⁾ L. Lexicon trilingve Latino-Hungarico-Germanicum, ad ductum Lexici Schelleriani et Kirschiano-Borniani elaboratum, ac vocabulis mediæ ævi terminisque scientiarum technicis auctum. Addito terminorum juridicorum, in primis in jure hungarico usitatorum Glossario. Duo Tomi. Viennae. 1818.

²⁾ minő pl. Comenius A. Jánosnak „Eruditionis scholasticae janua. In usum Scholae Patakinæ edita. Typis Celsiss. Principis exscripta, anno M.DC.L.II.“ című tankönyve, melynek egyes magyarázatai Kapossi Pál, Szántai M., és Helembai S. tanároktól vannak.

³⁾ L. Formulæ solennes styli. Edidit Mart. Georg. Kovachich. Pestini, 1799. 4-to. XI. XII. XV. XIX. XXII. XXIII. XXVI. XXVII. XXVIII. — Toldy: A magyar nemz. irod. története. Második köt. Pesten. 1851. 82. 106. ll.

szóából álló gyűjtélke, deákozattal sokkal csekélyebb, hogyses valami sokat várhatnánk tőle. Érdeme abban határozódik, hogy több szavaiban érdekes adalékul szolgál a mai szótörténetirónak, midőn azon elvre keres adatokat: van-e eset, hogy a szó jelentése megváltozott, alakja megmaradása mellett is? ¹⁾

Ide sorolható, mint szinte nyelvanyag összejegyzése, Szalkai László érsek kéziratának 1490-ki azon része is, mely Theodul Eklogáját feles sorközi magyarításokkal tartalmazza. Már ebben nem csak szótári, hanem *phraseologiai* emléket is birunk, a mennyiben szerző ittott megkísérelte az eredetinek egyes kifejezéseit választékos magyarsággal visszaadni ²⁾.

Ennyire, csakis ennyire terjed a XV-d. század szógyűjteménye.

Már jóval tovább haladott a XVI-d. század.

Pesti Gábor ³⁾, a tizenegy nyelvű (köztök a *magyar* is) Calepinus ⁴⁾, Vranichich (=Verantius) Fauszt ⁵⁾, Szikszai Fabricius (=Kovács) Balázs ⁶⁾, Bejthe István ⁷⁾ nagyobb

¹⁾ L. Szilágyi István akad. ltagnak „A magyar szótáirodalom történeti szemléje. Első korszak: Nyír-Kállaitól Molnár Albertig; 1484.—1604.“ című székfoglaló értekezését. Magyar akad. Értesítő. VII. év. 1847. November. X. szám.

²⁾ L. Toldy: i. m. 83. 107. ll.

³⁾ L. Régi magyar nyelveml. Másod. köt. Buda. 1840. 394. l.

⁴⁾ L. Calepinus undecim lingvarum. Lugduni. 1587.

⁵⁾ L. Verantius Faustus: Dictionarium quinque nobilissimarum Europae lingvarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae. Venetiis. 1595.

⁶⁾ Első kiadása Pesti Gáspártól Debrecenben, 1592. Legnevezeteseb kiadása azonban e szótárocskának az, mely Szilvás Ujfalvi A. Imre által még 1597-ben elkészítve, 1619-ben jött ki, ugyancsak Debrecenben, következő címlappal: „Nomenclatura, seu Dictionarium Latino-Ungaricum, clarissimi viri D. Basiliü Fabricii Szikszovii. Editio prioribus limatior et multo auctior, cum indice duplicei, opera Emerici A. Sz. Ujfalvii. Debrecini, Typis Pauli Rhedae Lipsensis. M.DC.XIX.

⁷⁾ L. Stirpium Nomenclator Pannonicus. Antverpiae, ex officina Christofori Plantini. M.D.LXXXIII. — Érdekes egyéniségül tűnik fel e műben Bejthénk, szövetkezve Clusius Károly belga természetbuvárral (L. erre vonatkozólag: Magyar akad. Értesítő. 1847. X. sz. 333. 334. ll.). — E dolgot illetőleg, érdekességénél fogva, mint curiosum, álljon itt a következő című munka: „D. Jacobi Tabernaemontani New vollkommen Kräuter-Buch, vermehrt durch Hieronymum Bauhinum D. und Profess. bey der Universität zu Basel. Basel. M.DC.LXIV. Fol.“ A tiz külön nyelvre vonatkozó lajstrom után álló ily című rovatban: „Register der Kräuter auff allerhand Barbarische Sprachen“ édes magyar nyelvünket is kegyeskedett a bázeli egyetemi tudós (!) tanár a barbár címmel megtisztelni; miben vele a lengyel is osztozik. A lajstromban álló magyar növényneveket, a német szerző saját orthographiája szerint, ide iktatjuk. Hadd álljon az itt, mint penészes adalék, növénytanunk történetéhez. A kijavításban Diószegit (L. Füvészkönyvét) választók kalauzúl, minthogy Brassait még nem birjuk.

Tabernaemontanus.	Diószegi.
aggo flu und ronto flu, senecio tomentosa	aggófű, rontófű, senecio vulgaris.
kapor, anethum	kerti kapor, anethum graveolens.
arpa, hordeum distichum	laposfejű árpa, hordeum distichon.
gyeken (a buzogánya): baka v. haporya, typha minor seu typhula	hati gyékény, typha angustifolia.
beka flu, ranunculus gramineus	lángos szironták (békafű), ranunculus flammula.
fekete irom, artemisia marina	fekete üröm, artemisia vulgaris.
busa és buza, triticum typhinum multiplici spica . .	közönséges buza, triticum aestivum.
Chaba ire, tragosclinum minus	vérfejű csábair, poterium sangvisorba.

sükerrel, s részben terjedelmesben működtek szótárirodalmunk kopár mezején. A két utóbbi különösen az iskola szükségeit tarták szem előtt. A kitünőleg tanárnak született Fabricius, félre téve a lexiconi rendszert, az ébredő lélek figyelmét lekötő nézlettan modorában szerkeszté szótárát, mi paedagogiai ügyes tapintatának félreismerhetlen tanúsága.

Egyébiránt ezen korbeli, részben már tudományos szótárirodalmunknak csak másod-szerű szerep jutott.

Tabernaemontanus.	Diószegi.
comenii, foeniculum rotundum	ánis kömény, anethum foeniculum.
cynadonya oder fechte fu, id est: hirundinaria herba, chelidonium majus	cinadónia gódirc (nagy fecskéfű), chelidonium majus.
cyrok és círok, sorgum	seprő círok (círköles), holcus sorghum.
sepreu fu, scabiosa	mezei sikkantyú, scabiosa arvensis.
egher fark, das ist: muris cauda	egérfarku cikóró, achillea millefolium.
kutha zegesrutha, ruta tenuifolia	szagos ruta, ruta graveolens.
es kapor, cotula foetida	büdös montika (ebkapor), anthemis cotula.
feyrereragu kekerchen, und kikeleti fu, anemone	tavaszi kökörcsin, anemone vernalis.
föd epeye, fumaria	földfüstike, fumaria officinalis.
Jegyz. A fűvész roszúl alkalmazta itt a magyar műszót fumaria-ra; mert földepe.	földepe tarnics, gentiana centaurium.
golya koröm, das ist: ciconiae unguis, geranium	galamb gerely (gólyaköröm), geranium columbinum.
obruta, seprőruta, das ist, wie es Herr Carolus Clusius verdolmetscht, scoparia ruta, und Isten Faya, das ist: lignum Dei, abrotonum	abrut üröm (istenfa), artemisia abrotonum.
kek verag, cyanus caeruleus arvensis	buzavirág csükküllő (kék virág), centauria cyanus.
koles, milium	ziláltfejű kásafű, milium effusum.
kozöt levelo fu, quincefolium fragiferum repens	terjedő pimpó (ötlevelű fű), potentilla reptans.
lo kewkewrchia, pulsatilla equina	leány kökörcsin (lökököröcsin), anemone pulsatilla.
meductalp, sphondilium glabrum	diszes akánt (medvetalp), acanthus mollis.
porye, gramen caninum supinum	tarackbuza (perje, pörje), triticum reptans.
ris kasa, oryza	vízi ris (riskása), oryza sativa.
sabas fu, sarkas fu, consolida regalis arvensis	mezei sarkvirág, delphinium consolida.
sarga rea és sarga repa, und metkacz, pastinaca sativa rubra	sárga murek (sárga répa), daucus carota.
ros, tavazi ros, secale	gabona rozs (van őszi és tavaszi), secale cereale.
tenkoly, spelta	tönköly-buza, triticum spelta.
tey sugoritu fu, und zent Juan viraga, das ist: flos sancti Johannis; galium luteum	téjoltó galaj (téjzsugorító fű), galium verum.
torok buza, frumentum turicum luteum	tengari málé (török buza, kukorica), Zea mays.

— Ennyi és nem több, az egész. De ebből is eléggé kitűnik, hogy a boldogult bázeli egyetemi tudós (!) tanár nem hogy értette volna nyelvünket; de ennek egyes szavait kész nyomtatványból (mert Clusiusra történik hivatkozás a *Kräuter-Buch* 68-d. lapján) még csak átírni sem volt képes. És ily embernevezi Zrinyi és Apácai Csere János nyelvét a XVII-d. században *barbárnak*. Bizony nem így írják az egyetemes irodalomtörténetet. Ez egyébiránt a nyugoti világtudósoknak, úgy látszik, őseiktől öröklött hibájok. Lenyargalnak vagy lesem nyargalnak Budapestig, és köteteket írnak rólunk. No de az avatatlank magukon hordják bélyegükét. — V. ö. Toldy: Handbuch der ungrischen Poesie. Erster Bd. Pesth u. Wien. 1828. 35—38. ll. — Új m. Muz. 1854. Májusi füz. 429. l. — Pauli Jovii: Elogia vivorum bellica virtute illustrium. Basileae. 1575. Fol., melyben (pag. 175.) Michael Zilagus, *Szilágyi* h., (pag. 276.) ad Mugaccium, *Mohácsium*, h. (pag. 224.) Thomas Nadastus *Nádasdi* h.; szintén mindannyi *barbár* módon írott magyar nevek!

A tudományok újjászületésének nagyszerű munkájában, mint tényező, nem működött nemzetünk. Középkori tudományos intézeteink, nem lévén vezérfáklyái az értelmiségnek a magyar hazában, fensőbb műveltségre törő honfiainkat ki nem elégíthették. Innét támadt azon kora megszokás, meglátogatni a külföldet. Leginkább Olasz- és Némethon lőnek ez időtájatt a bővebb ismeretszerzés célpontjai. Itt ismerkedhettek meg azon kor első szótárszerkesztőivel: Perottus ¹⁾ és még inkább Dasypodiusal ²⁾; mely utóbbi, a szótári rendezetre nézve, több vagy kevesebb változattal, s majd közvetve, majd közvetlenül, a sáros-pataki legújabb szótárig ³⁾, példánynyá vált úgy, hogy tárgyalt időszakunk szótárirói, csak mint utándolgozók — s nem új rendszerek megalapítói — vonják magokra figyelmünket.

*

*

*

A hozzánk közelebb eső három utolsó századból három jeles szótáriró igényel különös figyelmet s kiérdemlett méltánylatot: Szenci Molnár Albert, Páriz-Pápai Ferenc, és Márton József. — Molnár Albert, ki szótárszerkesztményében Dasypodius nyomán jár, — ennél néhutt lazábban, sőt némileg Páriz-Pápai is, — régi és újabbkori szótárirodalmunk válpontján áll. Molnár Albert, ihletve a nemzetnek nyelvben nyilvánuló szellemétől, kezdeményzőleg s messzeható erővel legnagyobb szorgalmát egy *latin-görög-magyar* és *magyar-latin* szótár szerkesztésére fordítá ⁴⁾, melynek utóbbi részét is megtoldá később göröggel, bővítvén egyszersmind a magyarszók halmazát. Ezen szótár még mai napig nélkülözhetlen kiegészítője minden magyar nyelvész könyvtárának, a mi — ugy hisszük — becsének elég tanúsága. E szótár megjelenése után egy századdal, Beer Kristóf által a német szavakkal megtoldva adatott ki ⁵⁾. — A humanismus barátai vezéresillag gyanánt üdvözlék Molnár szótárát, mely a classikusok körül előforduló szavak magyar értelmezésénél fogva betűsoros értelmező dolgozat. Hogy e szótár közkedvességű jelenet volt nemzeti irodalmunkban, számos kiadásai ⁶⁾ eléggé bizonyítják.

Nem említve ezután a közforgalomból eltűnt *phraseologiákat* és *synonimiákat*, a XVIII-d. század elején, mint új tünemény, lépett fel e téren a vasszorgalmu Páriz-Pápai Ferenc ⁷⁾ Molnárénál teljesebb szótárt nyújtott ugyan ő betűsoros értelmező modorban; de szerkesztménye szintén azon szókönyveink közé tartozik, melyekre vonatkozólag az akademia nagyérdemű elnöke

¹⁾ L. Cornucopiae, sive linguae latinae commentarii diligentissime recogniti, atque ex archetypo emendati. — A kolosvári lyceumi könyvtár példányának colophonja így hangzik: „Venetiis, in aedibus Aldi, et Andreae soceri. M.D.XIII. Mense Novembri-“ Tehát a nagyhirű Aldus Manutiusnak, kinek a classika literatura felüdítése körül érdemei halhatlanok, kiadása. — Curiosumként ide jegyzem azon kézirati egypár sort, mely példányunk elülső táblájának belső lapján áll: „Emi hunc librum die Veneris ante Viti et Modesti, anno Domini 1521. a magistris ad sanctum Petrum, floreno in auro.

²⁾ L. Lexicon graeco-latinum, in usum juventutis stb. Opera Petri Dasypodii. Könyvtárunk a deák-német s német-deák szerkesztmény példányát birja; de elülhátul csonka lévén, kiadási helyét s idejét nem tudhatjuk.

³⁾ L. Latin-magyar szótár, iskolai használatra. Több tisztársak közremunkálásával szerkesztették D. Soltész János és Bakó Dániel oktatók. Sáros-Patakon. 1845. 8r.

⁴⁾ L. Lexicon Latino-Graeco-Ungaricum et Ungarico-Latinum. Francofurti. 1604. — V. ö. Pesti Napló. 1854. év. 1255. sz. „Jeles iróink csarnoka.“

⁵⁾ L. Dictionarium quadrilingve Latino-Ungarico-Graeco-Germanicum. Joann. Christoph. Beer. Noribergae. 1708. — V. ö. Pesti Napló idézett számát.

⁶⁾ Hanoviae. 1611. — Norimbergae. 1644. — Francofurti. 1645.

⁷⁾ L. Dictionarium Latino-Hungaricum. Leutschoviae. 1708.

ez előtt közel negyven évvel oly jellemzőleg jegyzé meg, hogy „csak az egyes szavak értelmét magyarították az esméretesnek feltett nyelv azon szavaival, melyek azoknak leginkább megfeleltek; ezenkívül legfelebb azoknak némely nyelvtani tulajdonságaira nézve tévén figyelmetessé a nyelvek tudása után szomjuhozó olvasót“¹⁾. — Páriz-Pápai szótára korunkhoz közelebb esvén, körünkben Molnárénál jóval nagyobb népszerűségre talált, mit ismételt kiadásai hangosan hirdetnek²⁾. Apáink és mi, ennek gyámkarján emelkedünk a latin classicismus ismeretére: innét iránta azon őszinte kegyelet, melynélfogva könyvpolcainkon rendszeren kitünő helyre méltatjuk őt.

Márton József, a Németföldön már a jelen század elején virágzásnak indult szótár-irodalom életrevalóbb rendszerét követvén, elődéinél latin-magyar szótárirodalmunkat jelentesebb fokra emelé, s annak újabb irányt adott. Ő nem elégelvén az eddig követett értelmező rideg modort, a nyelv szellemét alkotó szófordulatokat, mondatviszonyokat s nyelvsajátságokat — mint minden nyelvnek idegrendszerét — ügyekezett nyelvünkön kijelölni. De — minthogy három nyelvet akar egyszerre tárgyalni — nagy tömegében a tanuló képtelen magát tájékozni. És innét magyarázhatni, hogy közel negyven év folytán nem részesülhetett egynél több kiadásban.

Elhez korra nézve legközelebb áll azon szókönyv, melyet Beimel József kezdett meg; de részvétlenség miatt félbeszakadt³⁾. Első vagyis deák-magyar része százhusz ívre terjedett volna. Külalakja után ítélve, ámbár annak kelleméből a szürke papiros sokat levont, belőle könnyen kezelhető tömött szótár válik, ha kedvezőbb csillagzat alatt létesülhet. A szerkesztés kezelését tekintve, az gyökérialapon betürendes értelmező szellemben készült. Nyelvünk addigi foglaltsait magába karolja. Helyesírása a kor színvonalára emelkedett. Azonban gyenge oldalai: a) hogy sok szó történeti származását latinul adja; b) sok helyt az értemény megállapításában habozó, félénk, ingatag; mit a sok: *talán, hihető, lehet*, majd minden lapon elárul. Egyébiránt a vállalat jobb sorsra vala érdemes.

Még két szótárirodalmi jelenséget kell felemlítenünk, melyek majdnem napjainkban tűntek fel a közoktatás mezején.

Egyik a már érintett *sáros-pataki* latin-magyar szótár⁴⁾. A rendszer közvetlenül Beimel vállalatára, közvetve pedig Dasypodiusra vezet vissza figyelmünket.

Másik a mi igen tisztelt szelídlelkű barátunk, *Koczányi Ferencé*⁵⁾. Rendszere a latin-német iskolai szótárak egész seregének alapvonalait tükrözi vissza. — Mindkettőre véleményünk ez: Kezdetnek, első szükségnek, s pénzhiányban szenvedő korunkban szegény tanulónak jó: de sem Cicerot, sem Caesart, annál kevesebb Tacitust segedelmoekkel magyarázni nem fogjuk. Az ügyekezett teljes mértékben igényli méltánylatunkat: de a hivatala által lefoglalt közoktató, rövid idő alatt egy közhasználatu általános szótárt egymaga elé nem bővílhet.

¹⁾ L. „Egy tökéletes magyar szótárról. Gróf Teleki József.“ Jutalomfeleletek a magyar nyelvről. Kiadta Horvát István. II-d. köt. Pesten, 1821. 8r. 4. l.

²⁾ Tyrnaviae. 1762. 4-to. — Intentione ac labore Petri Bod. Cibinii. 1767. — 1782. — 1787. — Az Ederféle utolsó kiadás 1801.

³⁾ L. Deák-magyar s magyar-deák teljes szókönyv, mely a közbeszéd szavain kívül magában foglalja a történettudományban, földleírásban, s a természet három országában előforduló neveket. Készült Bauer, Calepin, Párizpápai, Scheller s több mások munkái után. Első rész. Deák-magyar szókönyv. Pesten. Beimel József nyomdájában. 1834. 8r. Csak A—D. jelent meg.

⁴⁾ L. felebb 10. l.

⁵⁾ L. Latin-magyar-német zsebszótár, a tanuló ifjuság használatára írta Koczányi Ferencz, kegyes rendi áldor, s a pesti nagy-gymnasiumban tanár. Pesten, 1851. 12r.

És ennyi, mit *latin-magyar szótáriródmunk multjára* vonatkozólag vázolni szükségesnek tartánk, hogy nemzeti irodalmunk ezen ágának fejtekezési menetét figyelemmel követvén, azon eszméltre emelkedhesünk, mit és minót birunk e téren mint ősi hagyományt a multból. s mit követelnek tőlünk e részben jelen korunk viszonyai.

3. §. Latin-magyar szótáriródmunk mozgalma.

Szótáriródmunknak alaposan felfogott multja, a jelen korviszonyok komoly felhívása, s keblünk hajlamának ezen irodalmi tér felé irányulása, egyiránt buzdítólag hatottak azon elhatározásunkra, miszerint a classicismus emelésére szolgáló segédeszközök kiállításában erünk parányiságát megkísérlenők.

Életpályánkon régi elvünk: Doce, aut tace.

Elhivatásunknál fogva a hallgató rendszerhez nem tartozhatunk. Hogy pedig okosan szólhassunk, az időjelekre kellett pillantanunk. Álláspontunkon lehetetlen volt irodalmi törekvéseink irányzataiból, s a közoktatási új rendszer alapelveiből legott fel nem ismernünk azon egyik végecét, melyben a classika literatura alaposb tanulmányozásának regeneratioja határozódik.

Alapból kell az építésnek megindulnia. Per angusta ad augusta. A romai irodalom tanulmányozásának alapjául pedig a tanrendszerterv ¹⁾ Corn. Neposnak egyszerűen szép, könnyűfolyású s aranykori tisztaságú nyelvét jeleli ki, mint olyanak, ki szabad lelkével, hon- és rény-szeretetével, egyszerű gyönyörű formáival míg egy részről a nyelv szellemébe önkedveltető módon beavat, más oldalról a romlatlan ifjuság fogékony keblét nagy és dicső érzelmekkel ékesíti fel.

A régiség e kedves emberének mind jellemző modora, mind nyelvzsépsége mélyen meghatván, azon elhatározásra birt, hogy annak alapos tanulmányozását sikeres eszközökkel élémozdítsuk. E célból fogtunk Corn. Nepos életrajzainak fejtegetésében egy vezérkönyvül szolgáló *latin-magyar kéziszótár* szerkesztéséhez azon reménnyel, hogy sikerülend talán az ő irodalom remekiróinak alapos tanulását ifjuságunk körében élémozdítanunk, s egyszersmind nemzetünk jobb-jainak aggodalmát némi részben enyhítenünk. Mert általános honunkban még most is a panasz, hogy a tudós pályára készülő újabb nemzedék a latin nyelv alapos ismerete nélkül hagyja el a tanodák küszöbét. E panasz alapoka nemzeti viszonyaink, hibás ő tanrendszerünk, s némileg iskolai kopár irodalmunkban fekütt. Ugyanis, átalakulási korszakában tágítván a magyar a deák nyelv sorompóin, melyek nemzeti nyelvének szabad kifejlését századok hosszú során át zsibbasztólag korlátozák, a megvetésnek nem kis adagával illetve a bitort: nem csodálhatjuk tehát, ha e gúnyos lealázás a közéletből behatva a tanintézetekbe, a serdülő nemzedék fogékony keblét is gyűlölettel tölté el iránta; minek később, haladás helyett, hátramaradás lón díja. „Holott — egy jeles műtudósunk megjegyzése szerint ²⁾ — épen most, midőn a latin nyelv helyet adott a nemzetinek nem csak az életben, hanem a közoktatásban is, kettős gonddal azon kellene lennünk, ne hogy a deákság rabbékóit leráztunkban, azon virágláncok is elszakadjanak, melyek az új világot a classikus korhoz bilincselik; nehogy a bitorlóval a jótévét is eltaszítsuk, a héjjal a gyöngyöt is elveszük.“ — Állításunk igazságát bizonyítja a magyar akademia évkönyveinek első kötetében ³⁾

¹⁾ L. Entwurf der Organisation der Gymnasien stb. 24. §. 23. l.

²⁾ Toldy. — L. Czuczor i. m. a bevezető értekez. VIII.

³⁾ Pesten, 1833. 4r. 78. 79. ll.

fordításul kijelölt latin classikusok sorozata, kik érintetlenül nebántsd-virágként ott hervadoznak. Ha nem eszmélünk, bizonybizony maholnap a latin nyelvvel is oda jutunk, hol a hellen irodalommal közel multunkban állottunk; mert egy Czuczor, Fábrián Gábor, Szenczy Imre, Hunfalvi Pál, Szabó István és Károly, Székács József, Szűcs Dániel, rari nantes in gurgite vasto.

Azonban naponként erősbül a közhit, hogy ez még soká így nem maradhat. A közoktatást kormányzó főhatóságnak erélyes intézkedései szebb jövő reményét ápolják a hazafikeblekben. Az életre alkalmazott taurendszerterv, rövid életideje alatt is, már nem egy nemes gyümölcsöt hozott mind a közoktatás gyakorlati terén, mind meddő iskolai irodalmunknak eddigelé kopár mezején. Mi hogy még dúsabban terjeszse áldásait, az a fontos ügy kivitelére meghívott értelmiségnek lelkesültégétől, s összevágó munkálkodásától függ.

Tapasztalatból szólva, ifjuságunk a latin nyelvet csak úgy teheti sajátjává, ha annak minden fordulatait s csinyját kellőleg felfogta, s szellemébe mélyen behatott. E szerint szótárunkat, mint iskolai használatra szánt művet, úgy idomítottuk, hogy Cornelius minden szólásformáit, nyelvfordulatait s főmozzanatait magában foglalja. Minek célszerű kezelése, tanári útmutatás mellett, egy év folytán oda segíti a *harmadik osztály ifjusdját* (mert ez van a kedvelt latin szerző tanulmányozására taurendszertervileg utasítva ¹⁾), miszerint az Corneliusnak bármely helyeit alaposan megértve, nemzeti szép nyelvén ügyesen visszaadni képesíttetik.

Munkánkkal egy év alatt elkészülénk. Biráló s kiadóra vala szükségünk. Bizodalunk Toldyhoz köszöntött be. Szerénységünk zár alatt tartja a lelkes férfiú kedvező ítéletét. Munkánk jelenleg „*Latin-magyar kéziszótár Corn. Nepos életrajzaihoz*“ cím alatt, Budán áll a nm. cs. kir. Helytartótanács magas ítélőszéke előtt.

A nagy cél szentsége, s a főhatalom szent szándoka, valamint állásunk fontosságának teljes mértékben felfogása öntöttek belénk lelket, s illeszték ujjaink közé a tollat e szótár megírására, melyet több jeles kutfő után ²⁾, ünnepelt írónknak, kedves Czuczorunknak, remek fordítása szerint összeállítani, inkább kitűrést, mint erőfeszítést igénylő munka volt.

A tiszta ügyekezett benső érzete a méltánylat s kiérdemlet elismerés iránti reménységünkben egy percig sem enged ingadoznunk bennünket.

Ember ügyeit istenkezek intézik. Órangyalunk azt sugallá, hogy azon nemes hazafinak vendégszerető lakába nyisson szótárunk, kit mi irodalmi halhatatlan érdemeiért éltünk folytán csak tisztelni s becsülni tanulánk. Kazinczy nagy szellemét éreztük nyilatkozni a köztiszteletű férfiúnak azon kegyes buzdításában, mely által parányi erőnket a szótárirodalomnak ohajtja megtartani.

¹⁾ L. Entwurf der Organisation der Gymnasien stb. 24. §. 23. 1.

²⁾ Minők: a) Vollstaendiges Wörterbuch zu den Lebensbeschreibungen des Cornelius Nepos, vom Dr. Julius Billerbeck in Hildesheim, aufs neue durchgesehen und verbessert von G. Chr. Crusius, Rector in Hannover. Achte verbesserte, mit Stereotypen gedruckte Auflage. Hannover. 1847. — b) Vollstaendiges Wörterbuch zum Cornelius Nepos, von Otto Eichert, Dr. phil. Zweite verbesserte Auflage. Breslau. 1849. — c) Cornelius Nepos fenmaradt minden munkái. Fordította jegyzetekkel Czuczor Gergely. Kiadá D. Schedel Ferenc. Buda. 1841. — d) Párhuzamos életrajzok Plutarchból. Hellenből fordította D. Székács József. Kiadja a magyar tudós Társaság. Pest. 1847. — e) Görög-romai mythologiai Zsebszótár. Készítette Császár Ferenc. Pest. 1844. — f) Marcus Tullius Cicero beszéde Manilius törvényjavaslata mellett a néphez. Szónoklatilag taglalá s jegyzetité Pintér Endre, prémontréi szerzetes kanonok, vecse-széki táblabíró. Bécs. 1846.

Kärcher nyomán ¹⁾ egy általános *latin-magyar és magyar-latin szótár* eszméje vala az, melynek létesítésére munkásságunkat felszólítja. Nagy emberek szava varázserejű: de van határa a tetterőnek is.

Számot veténk erőnkkel, időnkkel, helyzetünkkel. Számításunk eredménye az lón, hogy az életrevaló eszme megvalósítására egymagunk elégtelenek vagyunk. De azért az eszme élt és érett; sőt társadalmi érintkezések által terjedett is. És most — hála a szépért lelkesítő nemtőnek! — megis foganzott már. Biztos kilátása lehet tehát az iskolai irodalomnak egy, a magyar nyelvnek jelen fejlettségi fokát teljesen képviselő általános *latin-magyar kéziszótár* iránt is: miről tüzetesen.

*

*

*

A közbirodalom jelentesebb városai közül *Kolozsvár* azon figyelemre méltó előnnyel bír, hogy az új tanrendszerterv alapvonalain szervezett három nyilvános nagy-gymnasiumot zár keblében, u. m. a rom. katolikusok, evang.-reformatusok és unitariusokét. Az egyszer megpendített eszme, mely az akadémia érdemes titoknokáé, itt el nem eshetett. Lelkes szakemberek ölelték azt meleg keblökre. Idő folytán többnek lón az éjnappali édes gondja; míg végre a cselekvés határára vitetett. Szívesen fogadott hírnöke lépett hozzánk is a vállalatnak, ki ahhoz csekély erőnkkel felkérte. Tekintve a vállalatnak égető szükségénél fogva korszerűségét, s a sokoldalú kiképzettséggel bíró munkatársak avatottságát, örömmel léptünk azon körbe, hol a hévvel dajkált eszme valóságra kelt.

A szótáriró-társaság megalakult. Nem bántunk szerénységet, ha baráti szíves elnézésökkel, tisztelt neveiket, mint munkatársakéit, betűsorban ide iktatjuk: Fekete Mihály nevelő, Finály Henrik, Gáspár János, Kovácsi Antal, Nagy Péter, Perlaky László, Régeny István, és csekélységünk. Az első kivételével, mindannyian a helybeli három tanintézet tanárai.

Előleges értekezletünkön koldingi dán igazgató-tanárnak, Dr. Ingerslevnek, legujabban közfigyelmet ébresztett iskolai szótára ²⁾ lón vezérkönyvűl elfogadva mint olyan, mely szakavatottságot s kitünő didaktikai tapintatot bizonyító szerkezeténél fogva, a szó szép értelmében *istolai*, azaz épen azon elveket képviseli, melyek az iskola céljának megfelelnek.

A szerkesztmény egyöntetűsége tekintetéből annak bel- s külalakját vázlatban visszatükröző mintakép állapíttatván meg, ívét kiki magához vette, s munkához látott.

Munkánkkal annyira haladánk, hogy abból egy jelentős csomó, két ügyes munkavezető társunk rendezése s átbírálása után, még a husvéti hetekben Pestre indíttathatott azon jeles műtudósunkhoz, kit mi jelen szerkesztményünkben illetékes birónak hiszünk és vallunk.

De a kiadó! „Hic Rhodus, hic salta.“ Egyébiránt erre is biztos kilátásunk van. A mi után az élet hangosan kiáltoz; a minek éhenszomjas közönsége epedve várja a szellemi tápot: az a nagy világba el nem tévesztheti a beutat; azt vállalkozók állják körül, s körében vásár támad. Erősen hiszszük tehát, hogy nincs távol az idő, melyben lehető legolcsóbban kiállítandó szótárunkkal a tudományszerető egyesek úgy, mint tanodák ajtaján bekopogtathatunk.

¹⁾ Handwörterbuch der lateinischen Sprache, besonders für Gymnasien und Lyceen, von Dr. E. Kärcher. Stuttgart. 1842. 8-o.

²⁾ L. Lateinisch-deutsches Schul-Wörterbuch von Dr. C. F. Ingerslev, Professor und Rector des Gymnasiums zu Kolding. Braunschweig. 1853. n8r. 945. l.

Addigis célszerűnek láttuk munkánk alapvonalaiából vázlatot alakítva, azt illető szakembereinknek, különösen pedig a közoktatás nehéz pályáján fáradozó magyar tanári-testületnek, e lapokon bizodalomteljesen—távol minden negédlet- vagy nyegleségtől—bemutatni; hogy így minden szakértő, alapjában felfogván a vállalat érdemét, benne figyelem ébredjen, s részvét melege keletkezzék, mi nélkül vállalat sohasem létesülhetett.

Előrebocsátva, hogy szótárunk közönsége kiválólag a tanodák serdülő népe: ennek képzésirányában kellett tehát szerkesztésiünknek haladnia. Csalatkoznék azonban, a ki szótárunkat a tanpályán áthaladt értelmiségre hasztalan irodalmi jelenetnek tekintené. A körül forog itt a kérdés: tiszta, classikai latin nyelvet akarunk-e, vagy középkori deákos badarságokat? Ez utóbbiak könyvés levéltáraink sajátjaivá lettek mindörökre; élet többé nem mosolyg feléjük. A közelebbi gyásznapok előtt leélt korszakában nemzetiségünknek, fényes diadalt nyert nemzeti nyelvünk ama deákos badarságokon; minek pragmája fénybetűkkel van megírva az 1844. évi 2-d t. cikkben. Azóta viszonyaink lényegesen változtak; de nemzeti nyelvünk a közbirodalmi egyenjogu népegység erős alapján megdöntetlenül áll. Mi hogy tovább is éljen, viruljon és erősödjék, gyámeszközeül elfogadjuk ugyan a classicismust, s ily szellemben készült szótárunk is: de a középkori béna és korhadttá deákságnak támaszbotul szolgálni egyáltalában nem fog. Azért derék Verbőcink számtalan műszavait itt hiába keresitek. De még a középkori chronisták barbár szóhalmazának sem leend lomtára munkánk. Mi az egykor hatalmas Romának azon nyelvét karoljuk fel, mely fényes és dicső, mint volt maga a birodalom és nép, mely azt hajdan beszélte, s mely, míg szép érzés lakik az emberi kebelben, elenyészni nem fog. A ki e nyelvet keresi, ezt tiszteli: annak igenis vezérkönyv lesz szótárunk, habár túltette is már magát a tanpálya körén.

A mondottakból önkényt folynak az alapelvek, melyek szótárunkon, mint életidegek, végig húzódnak. Miket egy esomóba foglalva, itt adunk.

Az iskolai szótár vezérkönyv lévén a remekírók fejtegetésében, oly szerkezettel kell bírnia, melynélfogva az, — minden egyéb segédszer nélkül — képesítse a tanulót feladványai elkészítésére, s még érettebb korában is segédkönyve maradjon. E tekintetnél fogva az iskolai célu szótár csak a *remekírók*, s ezek közül is főleg azokra terjedhet ki, kiket a tanodában vagy olvasnak, vagy olvashatnának. Ilyenek pedig

1. a régibb íróknak (Ennius, Accius stb.) azon töredékei, melyek a remekírókban fennmaradtak, pl. Lucretius, Plautus és Terentius. Továbbá

2. az úgynevezett *arany-* és *ezüstkori* (azaz: Kr. e. 78. és Kr. u. 117. év közt élt) írók mind; csupán azokat véve ki, kik — mint Petronius és Martialis — erkölesi tekintetből ki vannak a tanodából rekesztve, s kiknek olvasására nem is kell segédkezet nyújtani. Szintúgy kizárandó azon általános érdekléssel nem bíró néhány író, kiknek munkái az ismeret valamely külön ágára szorítkozván, részletes tanulmányozást feltételeznek, és több ezer részint görög, részint újan képzett, egyébbiránt használhatlan műszókkal töltenék el a szótárt; ilyek az úgynevezett *gazdászati írók* (scriptores rei rusticae); továbbá Vitruvius, Celsus, Plinius *terményrajza* (historia naturalis; kivéve általánosb tartalmu czikkeit); a költők közül: Lucanus, Statius stb.—Ugyanezen didaktikai szempontból

3. a II-d. század közepén kezdve mindinkább súlyedő latin irodalomból csak Aul. Gellius, Eutropius és Justinus vehetők fel, mint kiknek nyelve elég tiszta, és munkáik tanulságosak.

Az így kiszemelt írók magyarázásában is különbség teendő. Legnagyobb gondot kiválólag azon írók igényelnek, kiket a szakértők általánosán legnevezetesebbeknek tartanak. Ilyenek tud-

miillik: Cicero, Sallustius, Corn. Nepos, Caesar, Livius és Tacitus, Horatius, Virgilius és Ovidius. Ezeket illetőleg, szótári tekintetben minden nehéz vagy figyelemre méltó hely tárgyalandó; mi annál könnyebben eszközölhető, minthogy a szükségtelen szók kihagyásával nagyobb tér jut a classikusok fontosabb helyeinek terjedelmes kidolgozására.

Ezen elvek szerint dolgozva, a tanulónak körére nézve teljesen kimerítő szótárt nyújtunk, mely még a földrajz, hitrege és régiségtanra nézve is többet ad, mint a mennyit ily jegyzetekkel kiadott iskolai kézikönyvekben találhat.

A mi az egyes czikkek kidolgozását illeti, e tekintetben minden szó jelentései ugyanak rendezve, hogy a szó *alapértelméből* történvén a kiindulás, annak távolabb eső jelentéseire fokként esik meg az átmenetel. — Óvakodtunk az egyes szóknak igen sok értelményét hasonlósággal elhalmazni; mert tapasztalatból tudjuk, mily nehéz a tanulónak a legcélszerűbbet kiválasztani. Hanem e helyett a jelentéseket osztályozva, csak azon hasonértelményű szókat és kifejezéseket adjuk, melyekkel különféle esetekben az illető latin szót legjobb magyarázni. Megjegyzendő azonban itt, hogy

a) a szó, jelentésileg, új osztályt csak akkor képez, ha a szónak értelménye valóban más; míg azon eltéréseket, melyek csak új kapcsolat által támadtak, mint alárendelt új kifejezések, de nem új értelmények, példák által mutatjuk ki. Igaz ugyan, hogy ennek kivitele bajos; azonban a latin példának imittamott adott fordítása, a tanulót a készülésben nagyon segíti, és fentartván az eredeti értelmény alapfogalmát, mégis megmutatja, hogy nem a latin szó értelménye, hanem csak a magyar kifejezés változott.

b) A közmondásokat, szószerinti fordításon kívül, hasonértelményű magyar közmondások által ügyekezünk visszaadni.

c) Hol valamely szó átvitt értelemben van használva, *átv. ért.* által jegyeztük. Ezeket eldödeink módjára, nem tesszük egy csomóba; hanem mindegyiket megfelelő sajátlagos értelménye után hozván fel, megmutatjuk, mily képzet alapján történt az értelmény átvitele. Megjegyzendő azonban, hogy csak azt vesszük átvitt értelménynek, hol magának a latin szónak, nem pedig az egész kapcsolatnak értelménye van átképvé.

d) A példamondatok - és szójárásokra nézve, melyeket az egyes szók világítására kellett felhoznunk, ügyekezünk csak annyi és oly, természetesen classikus példákat idézni, melyek valóssággal a szó jelentése vagy annak módosulásai iránt adnak felvilágosítást.

e) Különös ügyekezettel valánk arra, hogy minden szónak nyelvtani viszonyai röviden, de tisztán ki legyenek jelölve; nevezetesen azon esetek, és módok stb., melyekkel járni szokott; valamint azon mellékmondatok is, melyek bizonyos igékkel kapcsolatba jönnek. Természetesen, mindczt csak példákban, a rideg szabályt a nyelvtan körében hagyván (pl. scio eum mortuum esse) ¹⁾

4. §. Mutatványok latin-magyar kézitári szótárainkból.

Az eddigiekben vázlatilag elmondánk mindent, mi nemzeti irodalmunk ezen ágában a t. olvasót a multa kellőkép tájékozhatja, a jövőre pedig reménnyel töltheti el. Elérkezettnek hiszszük az időt, hogy az irodalomnak ezen oly sokáig ugarban hevert mezeje is művelés alá vétessék; mert csak azon nemzetnek irodalma virágzó, melynek hivatással bíró tagjai ennek minden egyes ágait a tudomány, nemzeti szellemnagyság és közbeesület érdekében célszerűleg kiművelni

¹⁾ L. Uj magyar Muzeum. 1854. VI. v. Juniusi füz. 515.—517. ll.

törekcsenek. Ha pedig viszonyainkat vesszük számba: úgy a kebel nyugalmának szelíd angyala az irodalom csendes pályájának körébe int, hol a lélek szellemi üdülést és megnyugvást talál. Ha valaha, bizonyára napjainkban orvos és gyógyszer fajunknak a szellemi tér, hol az irodalom, mint gyógyító balzsam, kínálkozik. A történelem, sőt maga a nagy természet is számos példákkal szolgál arra, miszerint az erőszakos megrázkodásokat s pusztító fergetegeket követő békés szünet gazdagabban viruló új életnek lön eszközlője. A vérengző hadjáratok a historiás énekeknek, tehát a történelmi költészetnek; a vihar szárnyain lecsapó zápor elevenebben zsendülő növényzetnek adtak lételt. Napjainkban nemzeti létünk életjeleit nem szükség kimutatnunk. Egy pillantat pezsgő irodalmunkra, meggyőz mindenkit, hogy e nemzet eszmél; mert becsülettel állja meg a tért, sőt lelkesülten halad a pályán, szellemi feldicsőülésének azon legnemesb, jelenben egyedüli célja felé, melyet a sors, úgy látszik, kedvezőleg tűzött ki számára. Ki ne vágyna e téren megjeleni, ki magában lelket s tetterőt érez? Kiben ne gerjedne ösztön napszámosnak lenni ott, hol a nemzeti dicsőség fénylaka épül? Felleptünk mi is a versenytérre, előlegesen számot vetve magunkkal, vajjon megállhatunk-e becsülettel ott, hol annyi nemes szív dobog egy szent célért; hol annyi éber lélek viraszt és munkál egy szent ügyben, mely fajunk szellemi életügye. Tanrendszerünk védpaizsának fődözete alatt meghozók mi is tartozásunkat a honnak, mely édes reményét, serdülő nemzedékét gondjainkba ajánlá, ápoló karjaink közé vezeté. A szándék tiszta, az akarat szilárd volt bennünk; kitartásunk csüggedést nem ismert. Megközelítettük-e a nagy célt, mely a közoktatásban határozódik, — bevallanunk szerénytelenség volna, megítélése másokhoz tartozván. De a nemzeti irányu köznevelés legszentebb érdekében híven teljesített kötelesség boldogító érzete egy percig sem enged kételkednünk, hogy a szűkkeblűségtől ment részrehajlatlanság, mérlegbe vetett nemes törekvésünket a méltánylat felé súlyozza.

Hogy pedig addig is, míg nyomtatott példányokkal szolgálhatnánk nemzetnek s tanodának egyiránt, közelebb vezessük a közoktatás pályáján lelkiismeretesen működő tanártársakat az oktatásügy fontos érdekében tett áldozatunk hozományának kellő ismeretéhez, mutatványul álljanak itt szemelvények mindkét nemű kézirati szótárunkból.

Az első, kalauz Corn. Nepos fejtegetésében: tehát *részletes*; a második pedig *általános* szótár.

Egy tekintet mindkettőre, legott meggyőzi a t. olvasót, hogy lényeges különbsége a kétőnek már címőkben határozottan ki van fejezve.

A célszerű oktatást fokozatosság jellemzi. Mindent egyszerre az ész fel nem foghat. Táplálékunkat részekre tagoljuk: így bánunk a szellemi táppal is. Ezen elvből a Cornéliusi szótár erősen részletes. Ezt igényli a gymnasiumi harmadik osztály ifjuságának gyenge kora, mely vezető vagy támaszbot nélkül egy biztos lépést sem tehet. Ő először vesz szótárt kezébe: azért vigyáznunk kell, nehogy tömkelegben érezze magát, hol lelke elcsügged, vagy végkép megtörik; mert a csüggedt vagy levert önérzet a haladásnak zátonya. Ezen úgy véltünk segíthetni, ha minden mondatot lehető legügyesebben magyarra fordítunk úgy, hogy semmit ne keressen a tanuló saját helyén, mit készen ott ne találhatna. E szerkesztési modort nekünk a paedagogiai tapasztalat nyújtá. Ugyanis, kimondani nem lehet azon örömet, mely az ifju lelkében támad egyegy cornéliusi helynek ily útoni ügyes összeállításán. Felbuzdul benne ily süker által a nemes ösztön; neki a fordítás kellemes időtöltéssé, Cornelius pedig kedvelt barátjává válik, mi még az elmélet felfogására is jobban serkenti őt, s nyerve van minden.

Más modorban van, már természeténél fogva, összeállítva az általános szótár. Itt

részletekbe — a remekírók nagyobb száma miatt — mélyebben bocsátkoznunk nem lehetett. A szótárt célszerűleg kezelni az ifju már Corneliusnál megtanulta; a nyelv szellemét, fő sajátosságait fiszta eszével elleste; s ha nem is teljesen, de korához képest kellőleg felfogta. Most tehát haladás eszközlése végett magasb álláspontra vezettetik. A járszalagtól különösen az által függetleníti őt az általános szótár, hogy a remekírók egyszerűen könnyű helyeinek eredeti szövegét ridegen adja elébe, annak hí visszaadását saját anyanyelvén, magára az ifjura bizván. De, hogy itt is eltávolíttassék minden tévely vagy homály, gondjuk volt a szerkesztőknek a kétkedve habozó ifjuságot a bonyolultabb vagy szójáratos mondatokat tartalmazó helyek göröngyein kézen vezetni.

Ezekben tükröződik vissza mindkét szótárunknak kicsibe foglat tiszta jellemképe, mi egyuttal a két szótár közti határvonalat is világosan kijelöli.

Itt kellene most adnunk a szemelvényeket mindkét szótárunkból: de, mielőtt ezt tennők, mint zárszó, álljon itt bizodalmas közeledésünk a nagyérdemű közoktatási testületekhez.

5. §. Felhívás.

Értekezésünk folyamán körrajzát akarók adni *latin-magyar szótáriródmunknak*, beléfoglalva ennek újabb mozgalmait is. Kijelölök a viszonyokat, melyek közt nemzeti irodalmunk ezen ága, nyelvünk hátránya nélkül, pangásban tovább nem maradhat, már csak azon kitünő tekintetnél fogva sem; mert a szótárakat tartjuk azon vezetőknek, melyeken magokból nyelvünk kiapadhatlan aknáiból kifejtett, s általános érvényre jutott újabb, vagy ó, de felélesztett s közforgalomba indított szavaink, az ifju nemzedék, mint közeg által, leggyorsabban közkincseivé válhatnak a nemzetnek. Ez azonban bár elutasíthatlan, de csak másodrangú cél. Fő célunk szótáraink szerkesztésében, a classikai irodalom alaposb tanulmányozásának emelése volt. Mennyire járultunk e fontos ügyhez, mint jelen irodalmi vállalatunk kitűzött céljához, azt a szakértőnek csak szemelvényeink áttekintéséből sem leendő nehéz belátni. Azonban minden eddigi törekvésünk csak rideg kézirat. Mi hogy a hazai értelmiségnek és tanodának közvagyonává vállalassék, s mint ilyen a nemzeti közműveltségnek kamatozhasson, leginkább a közoktatási nagyérdemű testületek szíves részvéte s meleg pártolásától függ.

Önökhez fordulunk tehát, nemes hazafiak! keblünk teljes bizodalmaival; hisz Önök azok, kik velünk együtt a birodalmi tanrendszerterv keresztúlvitelére, mint a végrehajtó hatalomnak e részben osztályosai, hivatvák. Hajtsák Önök végre, hogy a tanrendszertervben nyíltan bevallott egyik sarkelv, a humanismus, a magyar tanuló ifjuság körében a latin remekírók tanulmányozását vérbehatólag eszközölje. Minthogy pedig a ki a célt akarja, az ahhoz elsegítő eszközöket sem nélkülözheti: tisztelettel esedezőnk Önöknek, nemes hazafiak! kegyeskedjenek vállalatunknak az utat egyengetni, miszerint az, ha majd létre kel, a szíves fogadtatás üdvözetével találkozassék.

A magyar fajnak saját nemzeti irodalma iránti hajlamát, részvétét — hogy a XVI-d. századból ne emlitsünk nagyszerű példákat, — napjaink is fényesen igazolják. Felhagyunk tehát minden további buzdító szóval; mert bizonyosnak hisszük, hogy a műveltség szent ügye, a honfias érzelem hevétől ápolva, nem engedendi kézirati szótárainkat az élettelen irományok tömkelegében senyvedni.

Záradékul, a „Rövidítések“ előrebocsátásával, álljanak itt az ígért szemelvények a következő rovatok alatt: *I. Mutatvány egy latin-magyar kéziszótárból Cornelius Nepos életrajzaihoz.* — *II. Mutatvány egy latin-magyar általános kéziszótárból.* Ez utóbbiban foglaltak is értekezőnek szerkesztményéből szakasztattak ki, a nyelv egyöntettségének tekintetéből.

6. §. Rövidítések.

†.=egészben, vagy csak csekély változással köl- csönzött szó.	K.r. e.=Krisztus előtt.
*.=ugyanazon szerzőnél egy érteményben egyszer előforduló szó,	ksz.=kötszó: <i>conjunctio</i> .
A romai szám az életrajz sorát <i>Cornelius</i> kiadá- saiban; az arab pedig a) <i>Corneliusban</i> a szá- kokat (§.), b) az általános szótárban, az az igék mellett a ragozási minta számát je- lenti.	küln.=különösen. L.=Linne (természettudós). l.=lásd: <i>vide</i> . Lucr.=Lucretius.
álszenv.=álszenvedő: <i>verbum deponens</i> .	mn.=melléknév: <i>nomen adjectivum</i> .
átv. ért.=átvitt érteményben: <i>translate v. tropice</i> .	msz.=műszó: <i>terminus technicus</i> .
cs.=eselekvő ige: <i>verbum transitivum v. activum</i> .	nn.=nőnemű: <i>generis feminini</i> .
e.=egyes szám: <i>numerus singularis</i> .	ősk.=őskorilag (vorklassisch).
ej.=elüljáró: <i>praepositio</i> .	par. m.=parancsoló mód: <i>modus imperativus</i> .
é.=évben.	Pl.=Plautus.
ff.=felső fok: <i>gradus superlativus</i> .	pl.=például.
fn.=főnév: <i>nomen substantivum</i> .	r.=részesülő: <i>participium</i> .
hat. e.=határozó eset: <i>casus ablativus</i> .	rh.=rendhagyó: <i>anomalum</i> .
hn.=hímnemű: <i>generis masculini</i> .	saj. e.=sajátító eset: <i>casus genitivus</i> .
h. m.=határtalan mód: <i>modus infinitivus</i> .	stb.=és a többi.
ih.=igehatározó: <i>adverbium</i> .	színk.=színköltők: <i>Comici (sc. poëtae)</i> .
k.=középigé: <i>verbum neutrum v. intransitivum</i> .	t.=többes szám: <i>numerus pluralis</i> .
kf.=középfok: <i>gradus comparativus</i> .	Tac.=Tacitus.
költ.=költőileg: poëtice (=poëtisch).	tárgye.=tárgyeset: <i>casus accusativus</i> .
közm.=közmondás: <i>proverbium</i> .	tn.=tulajdonnév: <i>nomen proprium</i> .
kn.=középnemű: <i>generis neutrius</i> .	tul. e.=tulajdonító eset: <i>casus dativus</i> .
	ujk.=ujkoriaknál (bei Spätern).
	v.=vagy: <i>vel</i> .
	vesd ö.=vesd össze: <i>confer</i> (vergleiche).

I. MUTATVÁNY

EGY LATIN-MAGYAR KÉZISZÓTÁRBÓL CORNELIUS NEPOS ÉLETRAJZAIHOZ.

A.

Absum, *abŭi* és *afŭi*, *abesse* (*ab-sum*) *k*; 1) nincsen jelen, messze v. távol van, XII. 3.; *ab urbe abesse*, távolenni a várostól, XXV. 20. — 2) távol esik v. fekszik (valamitől): *abest ab oppido milia passuum decem*, tizezer lépésnyire fekszik a várostól, I. 4.; XXIII. 6. — 3) ment (valamitől): *tantum absuit a cupiditate pecuniae*, annyira ment volt a pénzvágytól, XXV. 12.; távol tartja (magát valamitől), semmi köze (hozzá): *tantum absuit a societate sceleris*, a gonoszságban nem csak cimborája nem lön (v. a gonoszokkal elannyira nem cimborált), XX. 1., *tantum absuit ab insolentia gloriae*, annyira idegenkedett a győzelmi gögtől, XVII. 5.; *tantum se ab invidia putabant afuturos*, annyira távolabb esni vélték magokat az irigykedéstől, XXII. 3. — 4) nem illik (-hoz, -hez, valami): *musicen abesse a principis persona*, a zenészet nem illik fejedelmi személyhez, XV. 1.

Accedo, *essi*, *essum*, *ere* (*ad-cedo*), *k. ej.*-val v. a nélkül; megy, járul (oda v. -hoz, -hez); innét 1) közelít, közelg, közeledik: *cum quinque navibus Africam accessit*, öt hajóval Afrikához közeledett, XXIII. 8.; *quum accessisset Lemnum*, midőn Lemnushoz közelített volna, I. 1. — 2) megy, nyomul (-hoz, -hez): *protinus accessit Astu*, legott Athenae ellen ment, II. 4.; *propius muros accessit*, a falakhoz közelebb nyomult, I. 7. — 3) *átv. ért.* eljut (valamihez): *ad amicitiam accessit*, összebarátkozott, XVIII. 1.; *accessit ad rempublicam*, álladalmi (köz-) hivatalra jutott, IX. 1. — 4) nem jelen meg pl. nyilvános árverésen, haszonbérbeadáson stb. *ad hastam publicam nunquam accessit*, nyilvános árverésen soha meg nem jelent, XXV. 6. — 5)

rááll, beleegyező, elfogad (valamit): *ad hoc consilium cum plerique accederent*, midőn a nagyobb rész ráállana e tanácsra, I. 3. — 6) kap, nyer (valamit) jut (-hoz, -hez): *civibus animum accessurum*, a polgárok bátorságot nyerendnek, I. 4.; *ad manum accedere*, kézcsatárhoz (ütközethez) jutni, XVIII. 5.

Acer, *cris*, *e*, *mn.*, *kf. acrior*, *us*; *ff. acerrimus*, *a*, *um*, csípős, erős (ízű); *átv. ért.* a) heves, ingerlékeny, hirtelenharagu; b) élénk, éleselmű; c) bátor, merénykedő (valaminek kivételében); d) dühös, mérges, ádáz: *vir acerrimus*, éleselmű férfiú, VII. 5.; *acerrimus leo*, legdühösebb oroszlán, XVIII. 11.; *acerrimus concursus*, leghevesebb csata, XVIII. 4.; *populus acer*, hirtelen nép, XIII. 3.

Ad, *ej*, vonz *tárgye*. Jelent 1) helyre vonatkozólag: a) irányt: hová? -hoz, -hez; -ra, re; felé; -n, -on, -en, -ön: *ad scenam* (v. *coenam*) *ire*, a bajtérre v. küzdőterre menni, Előszó; *ad hostem vehitur*, az ellenségre rohan; XIV. 4.; *adversariorum ratus neminem ad se venturum*, gondolván, hogy ellenségeinek egyike sem mérészlend ellene kelni, X. 5. — b) közellétet: hol? -nál, -nél: *sepultus est ad quintum lapidem*, eltemetett az ötödik mérföldkőnél, XXV. 22. — 2) időre viszonyítva a) a határt, meddig bizonyos időszak terjed; -ig: *vixit ad senectutem*, késő vénségig élt, XI. 3.; XXV. 5.; *ad nostram memoriam*, maiglan, II. 10. — Néha evvel használtatik: *usque: usque ad extremam aetatem*, késő vénségig, XXIV. 2. — b) a történetet bizonyos időpontban: -nál -nél; -ra, -re: *ad adventum imperatorum*, a főhatalmuak bejövetelénél, XXV. 10. — 3) más viszonyokban, melyek bizonyos célirányt jelentenek, *ad* annyit tesz, mint a) cél: *ad eum finem*, azon célból v. annyira, XV. 2. — 6) elhatározást, szándékot: -hoz,

Aequus.

-hez; -nak, -nek; -ra, -re nézve: *ad Rhodios*, rhodusiakhoz v. rhodusiaknak, XXIII. 13. Különösen szenvedő mult részesülövel: *ad resistendum*, ellenállásra, XIV. 4. — c) vonatkozást személy- v. dologra: tekintve, -nál, -nél fogva: *ad nostram consuetudinem*, szokásunkkal összehasonlítva, v. szokásunknál fogva v. tekintve szokásunkat, XV. 2.

Aequus, a, um, mn. épen; 1) alkalmas, kedvező, kényelmes: *aequus locus*, alkalmas hely (a víváásra), I. 5. — 2) méltányos, illő, mérsékelt, elfogadható: *conditio aequa*, elfogadható feltétel, XXV. 2. — 3) részrehajlatlan: *non aequo animo intuentur*, nem nézik részrehajlatlan szívvvel, XII. 3.; egykedvű: *non tulit hoc aequo animo*, nem nézte azt egykedvűleg, X. 6.; XXIV. 1.

Aetas, atis, fn. nn. (összevonva ebből: *aevitas*), 1) kor: *aetas puerilis*, gyermeki kor, XXV. 1.; *aetas extrema*, késő vénség, XXV. 10.; *ad extremam aetatem ab adolescentia*, ifjúságtól késő vénségeig, XXIV. 2.; *ea aetate esse*, azon korra jutni, azon kort elérni, I. 1.; *aetate proventus*, igen előregedett XX. 4.; *aetatis vacatio*, hadszolgálattól ment kor, XXV. 7. — 2) élet, életkor, életidő, XVIII. 1.; *retate proximus erat his*, legközelebb esett (v. élt) azokhoz, II. 9. — 3) időkor, időszak: *aetatis suae formosissimus*, korának legdeliebb férfia, VII. 1.; *qui eiusdem aetatis fuit*, ki ugyanazon időszakban élt, VII. 11.; *nostra aetas*, korunk, XXV. 12.; *cui aetati fuerit aptissimus*, melyik korhoz vala legalkalmasabb, XXV. 16.; *aetas extrema imperatorum Atheniensium*, az athenaei hadfőnökök végső korszaka, XIII. 4.

Ager, ri, fn. hn. 1) szántóföld, mezei jószág, földbirtok, telek, XIII. 1.; XVI. 5. — 2) mező, falu, mezei lak: *multitudinem in agris collocavit*, a népet mezei lakokba telepíté, I. 2.; *ex agris concurrerunt*, a falukból összetódultak, XVI. 3.; *dispalati in agris*, a mezőken csatangolók, VI. 1. — 3) városhatár, táj, tájék, vidék: *in agro Troadis*, Troas vidékén, IV. 3.

Ago, egi, actum, ere (ἀγω), cs, 1) mozgásta hoz, hajt: *aliquem ante se agere*, valakit maga előtt hajtani, XIV. 3. — *Átv. ért.* megrázkodik, megrázkodtatik, megrendítettik, megingattatik, eltántorítottatik: *nullis casibus agitur*, semmi baleset által magát eltántorítottatni nem engedi, XXV. 9. — 2) rajta van, utána lát, üz, folytat, tesz (valamit): *rem suam agere*, dolga után látni v. dolgát tenni, XXV. 15.; *nil aliud egit, quam ut etc.* mit sem tett egyebet, mint hogy stb. v. egyedüli foglalkodása az volt, hogy

Animus.

stb. XXV. 11.; *neque aliud quidquam egit, quam etc.*, nem is volt egyéb gondja, mint stb. XXIII. 10.; *agere vigiliis*, őrt állani, VIII. 4. — 3) visel, intéz, igazít: *bellum agere*, háborút viselni, XXV. 17. — 4) függeszt (gondolatot valamire), jár (valamin eszével), céloz, tör (valamire), *ut* kötszóval: *id agi, ut etc.*, arra törnek, hogy stb. II. 5.; *quid ageretur*, mi céloztatnék (szándokoltatnék), XIV. — 5) tesz (valamit szóval): *gratias agere*, köszönetet mondani (köszönni, megköszönni; mert: *gratias habere* = hálával tartozni), XX. 4. — 6) megvizsgál, tárgyal, elintéz (valamit); a) álladalmi ügyeket: *si qua res major acta est*, ha valamely fontosabb ügy tárgyalatott, XXV. 4.; élőszóval valakivel végez, szól, eléad: *praesente vulgo agere coepit*, a sokaság előtt szólni kezdett, VII. 8.; alkudozik: *egit cum Cimone*, Cimonnal alkudozék, V. 1.; *ne agendi cum eo esset potestas*, hogy ne rendelkezhesék vele, X. 2.; *per literas agere*, írásban eléadni, IX. 3. — b) törvényszék előtt elintéz (valamit) törvénybe idéz (valakit), bíróilag bánik (valakivel): *agere lege cum aliquo*, törvényes keresetének lenni valakin, XX. 5.; *si quid de se agi vellent*, ha akarnak ellene valamit indítani, VII. 4. — *Átv. ért.* *Existimatio in ea re agitur*, ez becsületében jár (becsülete függ ettől, becsülete forog kérdésben), XXV. 15.

Alienus, a, um, mn. 1) idegen, külhoni, más-hoz tartozó: *alienae erat civitatis*, külhoni vala, XVIII. 1.; *alienarum opum indigens*, szűk körülményekben lévő (mások segedelmére szoruló), XXI. 3.; *alieno imperio parere*, külhatalomnak hódolni (idegen hatalom alatt állani), XV. 10. — 2) hozzá nem tartozó, céltalan, célelleses; illetlen, alkalmatlan, nem kedvező: *cujus victoriae, non alienum videtur, quale praemium Miltiadi sit tributum, docere*, azaz: *non alienum videtur docere, quale praemium hujus victoriae sit tributum Miltiadi* illőnek tartom (=nem tartom illetlennek) elmondani, mily jutalmát vette legyen e diadalának Miltiades, I. 6.; *alienissimo loco*, felejtte alkalmatlan helyen (ellenérteményü evvel: *opportunus, a, um* = kedvező), II. 4.

Alius, ia, ud, mn. saj. e. = alius, tul. e. = alii, más, másik, egyéb: *alii — alii*, némelyek — egyebek v. mások; *nil aliud (egit), quam (ut) bellum comparavit (compararet)*, mit sem tett egyebet, csak hadat gyűjtött, XVII. 2.; *alio, atque antea, sentire*, másképp gondolkodni, mint azelőtt, XXIII. 2.; *aliud, ac* (mássalhangzó előtt), másképp, mint, XVIII. 3.; *aliud, atque* (önhangzó előtt).

Animus, i, fn, hn. (ἀνεμω) 1) lélek, szellem, *animi bona*, lelki javak (szellemi tulajdonok); *quum animo*

Apertus.

mediteretur, midőn eltökélé magában, XVII. 4.; *animum attendere ad aliquid*, figyelmét valamire fordítani, VII. 5.; *animo maximo esse*, rettetetlen (erőslelkű), XV. 3.; *in animo alicujus esse*, valakinek emlékezetében élni; *animi laborem perferre*, lelki erejét megfeszíteni, VII. 1.; *animo delectari*, szellemileg (lelkikép) tápláltatni, XXV. 14. — 2) szándék, érzés, indulat: *animo isto esse*, ily érzéssel lenni, XVIII. 11.; *animo eodem esse*, ugyanazon indulattal lenni, XXIII. 10.; *animo bono facere*, jó szándékkal tenni, XVII. 6. — 3) kedély, kedv, szív: *dissociati animi civium*, a polgárok meghasonlott (pártokra oszlott) kedélyeik, XXV. 2.; *fuit et animo magno et corpore*, nagy volt mind szelleme, mind termete, XI. 3.; *animo aequo*, egykedvűleg, X. 6.; XXV. 1. — 4) ellenségeskedés, elkeserítés: *animo magis pugnare, quam corpore*, inkább indulattal, mint tettel viaskodni, XVIII. 4.; *nunquam destitit animo bellare cum Romanis*, lélekben nem szünt meg harcolni a romaiakkal, XXIII. 1. — 5) bátorság, kedv, szív: *civibus animus accedit*, a polgárok neki bátorosznak, I. 4.; *fidens, atque infestus animus*, bizakodó, s gyűlölséges szív, XX. 3.; *maximo animo*, bátor lélekkel, X. 5.; XV. 3.; *animi magnitudo*, léleknagyság, bátorság, XVIII. 5.

Apertus, a, um, mn. (sajátlag múlt r. ebből: *aperio*) 1) nyílt, tárt, fűdetlen; szabad, őszinte, színtelen: *regione non apertissima*, nem épen legnyíltabb helyen. — 2) *átv. ért.* világos, ismeretes, leplezetlen: *neque vero non fuit apertum*, világos volt az is, *apertum est mihi id*, ismeretes az előttem, IX. 3.

Arma, ōrum, fn. kn. t. 1) fegyver, fegyverek (sajátlag hadi öltözetek, melyekkel a régiek testöket befűdtek, minők: *galea, ae* = sisak; *clypeus, i* = paizs v. vért), fegyverzet: *arma capere, sumere*, fegyvert ragadni, fogni, XIV. 4.; *arma conferre cum aliquo*, valakivel viaskodni, XVIII. 3.; *arma ferre contra aliquem*, valaki ellen vinni, harcolni, XXV. 4.; *arma inferre alicui*, hadsereget vinni valaki ellen, XXIII. 2.; *arma relinquere*, letenni, lerakni a fegyvert, XXII. 1. — 2) haderő, hadsereg, tábor: *victus est magis consilio Themistoclis, quam armis Graeciae*, meggyőzött inkább Themistocles terve, mint Graecia hadereje által, II. 4.; *sic Hannibal armā Pergamenorum superavit*, így győzte meg Hannibal a pergamenusok haderejét, XXIII. 11.; *armis dimicare*, megküzdeni, I. 1.; *dolo erat pugnandum, quum par non esset armis*, csellel kellett harcolnia, erővel hozzá fogható nem lévén, XXIII. 10.

Capio.

B.

Bellum, i, fn. kn. had, háboru: *bellum alicui parare*, valaki ellen hadi készüléteket tenni (hadhoz készülni), VII. 9.; *bellum inferre*, háborut indítani, II. 2.; *bellum gerere*, háborut viselni, VI. 1.; II. 2.; *bellum ducere*, a háborut húzni, VII. 8. (ellenérteményü ezekkel: *conficere*, bevégezni, II. 4.; *debellare*, legyőzni); *bellum delere*, a háborunak véget vetni, VII. 8.; *bellum renovare*, a háborut megújítani; *bellum componere*, a háborunak véget vetni (kölesönös egyezkedéssel), XXII. 1.; *persequi aliquem bello*, valakit haddal megtámadni, IX. 4.; *bellum conflatur*, háboru támad v. keletkezik, XII. 2.

Benevolentia, ae, fn. nn. jóakarát, kedvezés, kegy, jó indulat, szeretet: *nullum est imperium tutum, nisi benevolentia munitum*, semmi uralkodás sem biztos, ha szeretettel nem támogatatik (v. minden uralkodás ingadozó, hanemha szeretettel támogatatik), X. 5.; *benevolentia tenuit*, szeretettel érte el, XX. 3.; *benevolentiam civium suorum lacrymans accipiebat*, e szeretetjeleket polgártársaitól könyezve fogadta, VII. 6.

Bonus, a, um, mn. jó, jámbor, becsületes; *cf. melior, us*, jobb; *ff. optimus, a, um*, legjobb: *boni viri*, becsületes férfiak, II. 7. — **Bōni, ōrum, fn. kn.**

előkelő, vagyonos honpolgárok, hazafiak (*patriotae*), főemberek (*optimates*), kiknek leginkább áll érdekökben a törvény s alkotmány fentartása: *bonae res*, válogatott étkök, kedves falatok, csemegék, nyalánkságok, XVII.

8. — **Bōnum, i, fn. kn.** 1) adomány, ajándék: *naturale bonum*, természeti ajándék, VIII. 1. — 2) jeles-ség, jeles tulajdon: *multa alia ab natura habuit bona*, sok más, természettől vett, jeles tulajdonai is voltak, X.

1. — 3) **Bōna, ōrum, fn. kn. t.** javak, jószág, birtok, vagyon: *bona publicata*, javai elkoboztattak, VII. 4.; *bona ejus publicarunt*, jószágait elkobozták, XXIII. 7.; XXV. 12. — 4) jó, jótett, jótétemény: *idem multo plura bona feci*, ugyanén még több jóval voltam hozzá II. 9.

C.

Capio, cēpi, captum, ēre, cs. 1) megfog, megkap. *Átv. ért. de summis rebus consilia capere*, fontos dolgok felett tanácskozni, XVIII. 7.; *consilia capere*, terveket forralni, IV. 3.; *consilium novum capere*, új tervet készíteni, XVIII. 8.; *tale consilium capit*, ily fortélyt gondol ki, XXIII. 9. — 2) vesz, fog, választ: *anfractum longiorem capit*, a húzamosb kanyarulatnak vált,

Caput.

XVIII. 9.; *fructus oculis ex aliqua re capere*, valaminek látásában gyönyörködni (valamin szemeit éledelegve jártatni, v. legeltetni), XVIII. 11.; *dolores capere*, fájdalmat érezni, XXV. 22. — 3) elfogad, elvesz, kap, nyer pl. szolgáltatjuttalmat: *nihil de republica. praeter gloriam, capere*, a dicsőségen kívül egyebet a köztársaságtól nem húzni, XV. 3.; *capere honores*, hivatalokat elfogadni, XXV. 6.; *capere divitias*, gazdagsághoz jutni, XXV. 7.; *honores capere*, hivatalokat viselni, XXV. 18.; *summos magistratus cepit*, főhivatalokat viselt, XIX. 1.; *capere imperia*, a főhatalmat bitorolni, XXI. 3.; *quinque talenta vectigalis capiebat*, öt talentumnyi jövedelmet húzott, VII. 9. — 4) foglal: *locum editum capere*, magasabb helyet foglalni el, XVII. 6.; *magnas praedas capit*, sok martalékot összeragadoz, XIV. 10.; *capere urbem*, elfoglalni (kivini) a várost, XV. 5.; *castra hostium capit*, az ellentábort elfoglalja, V. 2.; IX. 4.; XIV. 6.; foglyul ejteni, IV. 2.; VII. 9.; *nonnem perfidia ceperrat*, árulással senkit meg nem esalt vala, XIV. 11. Szenvédőleg: *capi bello*, a háboruban elfogatni, XXI. 3. — 5) *Átv. ért.* megvesz, elkábit, elszédít, azaz: a) megnyer, lekötelez, elbájol, magához édesít (valakit): *capere humanitate*, kedveltető viseletével magához édesíteni, VII. 9.; *captus adolescentis et humanitate et doctrina*, elkapatott (elbájtoltatott) az ifju ember műveltsége és tudománya által, XXV. 4.; *captus misericordia*, megesvén szive (= megsajnálván), II. 8. — b) árul, elárul, megvesal, rászéd, meglep: *secunda fortuna adversariorum capi*, az ellenség szerencséje által meglepetni, I. 2.; *capi dolo*, kelepcebe esni, XIV. 10.; *simulata amicitia captus est*, színlett barátsággal reászedetett, XIV. 11.; *consilio capere*, eszes tervvel megvesalni, XIV. 11.; *consilio capi*, csellel megkerítettetni, XVIII. 5.

Caput, ūtis, fn. kn. 1) fő, fej, VII. 10.; XV. 10. — 2) élet, lét, a) természeti: *capitis periculum*, életveszély, XIII. 4.; *capitis damnare*, halálra (életvesztésre) itélni, IV. 3.; VII. 4.; XVIII. 5. — b) polgári, vagyis azon jogok s hasznok, melyekkel valamely szabad polgár él: innét *capitis damnare*, amnyi mint ezen jogok elvesztésére kárhoztatni (tehát nem mindig: halálra itélni), XIX. 3.; *capitis iudicium*, főbenjáró per, XV. 8.; *causam capitis dicere*, főbenjáró vád ellen védelmezni magát, XI. 3.; *capitis accusari*, főbenjáró perbe idéztetni (fogatni); *capitis absolvi*, haláltól feloldoztatni (felmentetni), I. 7. IV. 1.

Carco, ūi, ūtum, ēre, k. 1) ment, szabad (valamitől), tárgyas *hat. e. vonz:* *suspicionem carere*,

Cimon.

a gyanutól mentnek lenni, IV. 3. — 2) nem bir, nincs, nélkülöz: *erat inter eos dignitate regia, quamvis carebat nomine*, előttök királyi tekintélylyel bírt, ámbár címe nem vala, I. 2.; *amicorum facultatibus caruit*, barátinak javait nélkülözé, XV. 3.; *facile carere*, könnyen nélkülözni, XIX. 1. — 3) nélkülöz (kényszerülve valamit): *exul patria carere*, száműzetve hazáján kívül élni, XVI. 5.

Castrum, i, fn. kn megerősített hely, erősség, erősítvény, vár; *t. castra. ōrum*, tábor, XV. 5.; *castra facere v. ponere*, tábort ütni (tábort szegezni, valaki ellen), I. 5. XXIII. 5.; *castra movere*, a tábort járatni v. megindítani, XIV. 8.; XVIII. 12.; *in castra proficisci*, háboruba menni, XVIII. 2.; *castra alicujus sequi*, valakinek táborát követni (a táborban vitézkedni), XIV. 1.; XXV. 7.; *iuxta hostes castra habere nautica*, hajóhaddal az ellenség közelében táborozni, VII. 8.

Casus, us, fn. hn. 1) esés, elesés (a csatában): *hujus casu aliquantum retardati sunt Boeotii*, el este valamennyire késleltette a boeotusokat, XV. 9. — 2) baléset, szerencsétlenség, VII. 6. — 3) eset, történet, szerencse, sors; = balesetek, XXV. 9.; *casus adversi*, balesetek; *casus secundi*, kedvező esetek, XIV. 5.; *casus mirabiles*, csodálatos események, XX. 5. — *Cisu* = esetleg, történetesen, vak-tában, véletlenül; *casu accidit*, egykor történetesen, XXIII. 12.

Cedo, cessi, cessum, ēre, k. 1) enged, kitér, eltávozik, kimozdul, odább megy, *Italia cesserat*, Italiából eltávozott, XXV. 9.; *loco cedere*, helyből kimozdulni, XII. 1.; *hosti cedere*, az ellenség elől hátrálni, XXII. 1. — 2) *Átv. ért.* a) alkalmazza magát (valamihez), enged (a körülményeknek, az erőhatalomnak): *cedere invidiae*, az irigykedést tűrni, V. 3.; *non cedere majorum natu auctoritati*, megvetni az öregebbek példáját, XIII. 3.; *cedere*, magát megadni, hódolni, meghódolni, III. 1. — b) enged (valakinek elsőbbséget), fel nem tesz, ki nem köt (valakivel): *nulla in re cedere*, mindenben feltemni (v. semmiben sem lenni alábbvalónak), XII. 2. — c) jól üt ki, jól foly, sük erül: *prosperere cesserunt*, jól ütöttek ki; *cedit prospere*, jól foly, XIV. 1.

Cimon, ōnis, tn. hn. (Κίμων), Miltiades fia, athenaei hadfőnök; Themistocles után lépett közhivatalba. A perzsák elleni háborút, az athenaeiek szerencsésjére, elhalasztotta. *Kr. e.* 469. é. a perzsákon egy tengeri és szárazföldi csatát nyert Eurymedon folyónál, s birtokába ejté thraciai Chersonesust. *Kr. e.* 468. é. Athenaeinek

Cognosco.

elpártolt frigyársait köteleességre szorította 467. Carystust Euboeában 466-ban, Naxost, s a 465. óta megszállott Thasost 463-ban meghódította. A helóták lázadásakor az ő tanácsára küldött Athenae ellenük a spártaiaknak segedelmet: mi azonban visszautasított. A néppárt ezt arra használta, hogy Cimont a laedaeonokkali titkos egyetértéssel vádolja; miért is az *Kr. e.* 461. é. cserépszavazat által száműzetett. Azonban az Athenae és Sparta közt kiütött háboru visszahívását szükségel. Sikerült is neki a belbékét egész Görögországban helyreállítani, 450. Ezenfölül megverte a perzsa hajóhadat Cyprusról, s a mezei seregeket az ázsiai partokon. De, mielőtt még a béke I. Artaxerxessel megkötött volna, honának nagy kárára meghalt Cimon Cítium városának ostromlásában.

Cognosco, ōci, ūtum, ēre, cs. 1) kiismer, kitanul (valakit), megismerkedik (valakivel): *aliquem in ludo cognoscere*, valakivel a tanodában megismerkedni, XXV. 10.; *talem futurum, qualem cognitum iudicarunt*, hogy oly férfiú válandik belőle, milyenek utóbb ismertett, I. 1.; *memorem gratumque cognosci*, jótettek emlékező — s háladatosnak ismertetni, XXV. 9.; *animum alicujus cognoscere*, valakinek gondolkozását kiismerni, X. 8.; *industria cognita*, ismert ügyességű, XVIII. 1.; *sententiam alicujus cognoscere*, valakinek véleményét kihallgatni, XX. 3. — Mult *r. rem cognitam habere*, jártassággal birni valamely dologban, XXV. 18.; *non auditum, sed cognitum praeedicare*, nem hallomás, hanem tudomás után mondani, XXV. 13. Különösen a) megért, meghall, *hoc responso cognito*, megértvén a választ, XXIII. 7.; *voluntate regis cognita*, megértvén a király akaratát, IV. 2. — b) elolvás: *librum cognoscere*, az írományt elolvasni, VI. 4.; *litteris cognitis* elolvasván a levelet, XIV. 5.; *quibus cognitis*, melynek elolvasása után, IX. 4. — 2) észrevesz, XVIII. 3. — 3) talál, XXII. 2. — 4) kisül, kitetszik, kitünik: *bello cognitum est Persico*, kitetszett a perzsa háboruban, II. 2.; *ex quo cognosci potest*, innét láthatni (= miből kitünik), XXV. 14. — 5) meghányvet, nyomoz, vizsgál: *causa cognita*, törvényes vizsgálat után, I. 7.

Conféro, ūli, ūtum (collatum), ferre, cs. rh. 1) körülhord: *ligna circum casam conferre*, fával körülhordani a kunyhót, VII. 10. — Különösen a) összead, összetesz, összegyűjt, szed (pénzt, bizonyos célra), III. 3.; XV. 3.; XXV. 8.; *munera alicui conferre*, valakinek ajándékokat adni, XVII. 7.; — b) összeesap, ví, megvagdalkozik, XVIII. 11.

Constituo.

— c) összehasonlít, összevet: *facta conferre*, a tényeket összehasonlítani, XXIII. 13. — 2) száll, szállít, költözik, áttesz: *in naves se, suaque conferre*, vagyonostul hajókra szállani, II. 2.; *Athenas se conferre*, Athenaebe költözni, XXV. 2.; *se ad aliquem conferre*, valakihez menekedni, VII. 5.; *contulit se ad Pharnabazum*, Pharnabazushoz ment, IX. 2. — Szenvedőleg: *bellum confertur*, a háboru áttétetik, XVII. 5. — *Átv. ért.* különösen: felhasznál, hasznára fordít (valamit): *legem ad perniciem civitatis conferre*, a törvényt a haza veszedelmére fordítani, XV. 7.; *nihil in domum suam contulit*, mit sem fordított saját hasznára, XVII. 7.

Consilium, ūi, ūtum, ēre, cs. 1) tanácsadás, megdölgés, megfontolás: *dari in consilium alicui*, valaki mellé tanácsosul adatni, XIII. 3.; *adesse alicui consilio*, tanácsadással szolgálni valakinek, XVIII. 1.; *gerere aliquid consilio*, valamit megfontolva tenni. — 2) tanács, II. 2.; X. 1.; XIX. 2. — 3) vélemény, szándék, I. 3. — 4) eltökélés, elhatározás, IV. 4.; XIV. 6.; *consilium inuit*, elhatározta magában, VI. 3.; XXV. 22.; *prudētissimum consilium*, okos fortély, XVIII. 3.; *consilium privatum*, magán határozat; ellentéte: *publicum consilium*, nyilvános v. közhatározat, XVI. 1. — 5) eszély, ildom; fortélyos, ravasz ötlet, esel, ravasság: *vir maximī consilii*, igen eszélyes férfiú, IV. 1.; VII. 1.; X. 1.; *quum consilio capi non posset*, midőn esellel megkeríteni nem lehetett, XVIII. 5. — 6) eltökéltség, elszántság, lélekjelenlét, XVII. 6. — 7) terv, cél, szándék, I. 3., 5.; XVII. 6.; XXV. 8.; — ügyesség, belátás, ítéllet: *mei consilii non est*, nem vág körömbé (nem tartozik hozzám megítélése), IX. 4.; — tanácskozó személyek, tanácsgyűlés, tanács, XIII. 3.; XVIII. 12.; XIX. 3.

Constituo, ūi, ūtum, ēre (con-sta-tuo), cs. 1) tesz, állít, helyez, felállít: *aciem constituere*, a csatarendet felállítani, XXIII. 11.; *classem apud Salamīna constituerunt*, a hajóhadat Salamishoz helyezték, II. 3.; *classem suam apud Aegos flumen constituit*, hajóhadával Aegos folyamnál horgonyzott, VII. 8. — 2) felállít, elrendez, felépít, megtesz: *vineas ac testudines constituere*, a futósáncokat s teknősöket elrendezni, I. 7.; *oppidum constituere*, várost építeni, V. 2.; *tectum constituere*, építeni (épületet rakni, vetni), XXV. 13.; *sacellum constituere*, kápolnát építeni, XX. 3.; újra építeni, felszerelni, XV. 8.; *domicilium sibi constituere*, lakást venni, II. 10.; *privatum ucrarium constituere*,

De.

külön pénztárt állítani, XXV. 8. — 3) *átv. ért.* a) megalapít, elrendez, elinté, rendelkezik: *summa aequitate res constituit*, mindenről szigorú igazsággal rendelkezett, I. 2.; *nihil fore ratum, quae Athenis constituit*, Athenában tett intézkedései meg nem állanak, VII. 10.; *decemviralem dignitatem constituere*, a tizszemélyű uralkodást megalapítani, VI. 2.; *Chersonesotali modo constituta*, Chersonesust ekképen elintéztén, I. 2. — b) szerez, megerősít: *auctoritatem constituere*, tekintélyt szerezni, IX. 5.; *regnum ei constituit*, megerősítette országában, XII. 2. — c) meghatároz, időt szab v. rendel, megítél, ítéletet hoz (valakiről), végez: *de aliquo constituere*, valakiről végezni, XVIII. 12.; *sic paratus, qua constituerat, proficiscitur*, így fölkészülve, az elhatározta uton megindul, XVIII. 8.; XX. 4.; elhatároz, eltökél, utána h. m. XIV. 2.; XV. 4.

D.

De, *ej.* vonz *hat. e.* 1) -ról, -ről: *de vehiculo*, a kocsiról, XX. 4.; *de foro decesserat*, a nyilvános helyekről (= közhelyekről) eltávozott, XXV. 10. *Átv. ért.* *detrahere de aliquo*, valakit kisebbiteni, XII. 3.; *de rebus gestis alicujus detrahere*, valakinek tetteit ócsárolni, XX. 5. — 2) Használtatik *a v. ab.* = -tól, -től, helyett: *de (= a) diutina contentione desistere*, a hosszas versenyzéstől elállani, XIII. 2. 3) *e. v. ex.* = -ból, -ből, és *inter* = közöl *ej.* érteményben is vétetik: *de (= ex) templo*, a templomból, IV. 5.; *de (= e) provincia depellere*, a tartományból kiűzni, XXIV. 2.; *de (= ex) servis suis*, szolgálóiból (= szolgálói közül), II. 4.; *de suis*, övéiből (övéi közül), VIII. 2.; *de (= inter) majoribus natu*, a régiekből (= régiek közül), XI. 1.; *de (= ex) exercitu*, hadseregéből, XIV. 8.; *de communi aerario*, a közpénztárból, III. 3. — 4) *in* = -n, -on, -en, -ön, *ej.* helyett is: *de (= in) vestitu nihil mutare*, ruházatán mit sem változtatni, XVII. 7.; *de quotidiano cultu nihil mutavit*, mindennapi háztartásán mit sem változtatott, XXV. 14. — 5) *pro*, = -ra, -re, *ej.* helyett: *de (= pro) his rebus annum temporis dare*, azon dolgokra egy évi megfontolást engedni, II. 9. — 6) -ra, -re nézve, iránt, felől: *de his rebus si quid gerivolueris*, ha ez iránt szerződni szándékozol, IV. 2.; *de eo bene sperare*, jó reményben lenni felőle, I. 1.; *magna de re*, némi fontos ügy iránt, IX. 5.; *de antiquitate*, a

Enimvero.

régi történetek iránt, XXV. 20.; *quidnam facerent de rebus suis*, ügyekre nézve mi tevők legyenek, II. 2.

Domus, *us v. i, fn. nn.* 1) ház, lak. — Néha igehatározó-termmézzettel bir, s ekkor a) e kérdésre: hol? *domi* használtatik; ámbár Cornelius ezt is használja: *domo*, azaz: *in domo* = honn (= otthon); *domo se tenuit*, honn tartózkodott, XV. 10. — *Domus*, honában, házjában, I. 4.; XXIII. 1.; *respublica domi bellique tradita*, a főkormány honn és hadban neki adatott; *in propatulo domi*, honn a csarnokban (nem pedig: a ház csarnokában; mert akkor így kellene állnia: *in propatulo domus*), XXIII. 9. — b) e kérdésre: hová? *domum* vétetik: *neque domum dimisit*, haza sem bocsátá (hol az: *ad se*, fölösleg), XX.; *domos suas discedere*, hazájokba menni, II. 4. — c) e kérdésre: honnan? *domo* vétetik: *domo proficisci*, honából elindulni, I. 1.; *ex domo in domum*, egyik lakból a másikba; midőn a *domus* szó ily érteményben vétetik, *ej.* kíván maga elébe: különben a nélkül áll, XXV. 2. — 2) ház, lak, e helyett: háznép, család, II. 9. — 3) hon, haza, szülőföld, I. 2.

E.

Efferre, *extuli, elatum, efferre (ex-fero).* *c. s. r. h.* 1) kihoz, kihord, kivisz: *liceret efferre*, legyen szabad elvinnie, XV. 4. — 2) eltemet, eltakarít, V. 4.; XXV. 17.; *amplo funere efferre*, ünnepélyesen eltemetni, XVIII. 4.; *elatus publice*, országos költségen temettetett el, III. 3.; X. 10.; *elatus est in lecticula*, gyalog hintón vitetett (takarított el), XXV. 22. — 3) kihírel, elhíresztel: *res elata defertur*, a dolog kitudódván fölfödöttetik, X. 8. — 4) magasztal, dicsér: *summis laudibus efferre*, fő dicséretekkel halmozni, VII. 11.; *summis effert laudibus*, égis magasztaltatni, VI. 4.; *in coelum efferri laudibus*, dicséretekkel égis magasztaltatni, X. 7. — 5) Szenvedőleg, rosz érteményben: pöffeszkedik, felfuvalkodik, kevélykedik, dölyfösködik, hányakodik, hetvenkedik, elbizsa magát, kérkedik, (valamivel): *victoria efferri*, győzelmében felfuvalkodni, IV. 1.; *magnis opibus efferri*, hatalmában magát elbizni, VII. 7.

Enimvero, *ksz.* valóban, valósággal, igazán, vagyigen, igenis, úgyvan: *enimvero non est grave*, valóban nem nehéz, IX. 3.; hol más kiadásokban helyesebben áll: *mihí vero*.

II. MUTATVÁNY

EGY LATIN-MAGYAR ÁLTALÁNOS KÉZISZÓTÁRBÓL.

Caput, p̄tis, hn. 1) fej (emberek- s állatoknál); *c. aperire*, kitakarni (kalapot emelni v. vetni); *c. operire*, befödni, betakarni (a kalapot fejébe tenni); *capita conferre*, fejeiket összedugni = titkon beszélni v. értekezni; *esse supra c.*, fenyegető veszély; *per c. pedesque*, tetőtől talpig; *közm. nec c. nec pedes*, sem füle, sem farka; *átv. ért. (költ.)* = ész, értelem. Innét A) tárgyról: esúcs, csup, tető, fej, legfelső v. szélső rész: *c. tigni, papaveris, jecoris* (a madárjónyelvben). B) (a részt az egész helyett véve) = ember, személy, állat: *c. innoxium, ridiculum; cc. vilissima, ignota; c. hoc* = én, magam; *c. tuum* = te, magad; *trecentos numos in capita conferre*, fejenként háromszáz pénzt. — 2) *átv. ért. A)* = élet, lét; különösen a) = természeti lét, élet: *capitis periculum adire*, életveszélynek menni; *capitis aliquem accusare*, valakit főbenjáró bünténnyel vádolni; hasonlólag; *damnare, absolvere* stb. *tergo ac capite puniri*, ütlegekkel s halállal bünheshettni. — b) = polgári lét, azaz: a személyes szabadságot, polgári állást és családot illető összes jogai az egyénnek: *capitis iudicium*, épen ezen jogokat illető ítélet; *capitis deminutio*, jogvesztés; *capitis deminutio maxima*, ha az egyén mind a három nemű jogait, *minima*, ha csak bizonyos személyes jogait veszti; *mulier illa capite se deminuit*, azon nő (férjhez menetel által) elébbi családja jogait elveszté. B) = valaminek legfontosb-, legjelesbiké, a) személyekről, fő személy, főnök, elüljáró stb.: *qui capita rerum erant; c. nominis latini; c. rei alicujus faciendae*, a végrehajtandó dolog feje; *capita conjurationis virgis caesi sunt*. — b) tárgyról: fő dolog, fő pont, fő rész: *c. patrimonii; jus nigrum erat cocnae c.; c. est nosse rempublicam*, fődolog a köztársaságot ismerni; hasonlólag: *c. oratoris*

est etc., fő kötelessége a szónoknak stb.; *c. literarum*, a levél tartalma (fő foglalata). — c) helyről: fő város v. fő pont: *Thebae c. totius Graeciae; Praeneste c. belli*, a háboru fő helye Praeneste. — d) írott művekről: főszakasz, főrész, fejezet: *a primo c. legis usque ad extremum*. — e) pénzt illetőleg: főösszeg, tőke (ellentétben a kamattal): *de capite deducere, quod usuris pernumeratum est*, a tőkéből kivonni a lefizetett kamatot.

Carbo, onis, hn. (eleven v. holt) szén; *átv. ért. a) közm.* csekély dolog jelölésére: *invenire c. pro thesauro*, kincs helyett szemet lelni. — b) fekete színe miatt, valamely baleset jelölésére: *notare aliquid carbone*, valamit (mint balesetet, szerencsétlenséget) följegyezni; *carbones elogiorum*, gúnyos, gyalázó felirások az ajtókra stb., falfirkák.

Carcer, eris, hn. 1) börtön, fogház, tömlőc, *átv. ért. A)* = a börtönbe zárt gonosztevők: *effundisti carcerem in me*, nyakamra küldéd a gonosztevőket. B) mint gyalázó szó: gazember, akasztófavirág. — 2) *t.* (csak *költ. e.*) korlát, rekesz, sorompó, honnét a pályázó lovak v. kocsik a versenytérre bocsáttattak: *exire e carceribus*, kikelni a sorompók közül; *átv. ért.* valamely állapot v. cselekvénynek kezdete v. eleje: *a calce revocare ad carceres*, a dolog végéről annak elejére térni.

Carco, 2. k. 1) valami nélkül van, valamie nincs, úgy azon tárgyakról, melyeknek bírása kellemes és kívánatos = szükölködik, hiával van, nélkülöz, meg van fosztva, — mint azokról, miket bírni nem kívánunk, v. miknek megléte kellemetlenül hatna reánk: = ment, (valamitől): *animus c. sensu; c.*

Caritas.

loquendi facultate; *c. febrī, dolore, suspicione, vitiiis*. Innét = szabad akaratból, önkényt megtartóztatja magát (tartózkodik) valamitől, távol tartja magát (valamitől): *c. vino*, nem iszik bort; *Pompejus c. foro*, Pompejus nem megy a fórumra; *c. patria*, hazáján kívül van. — 2) viszonyban a távollét mellékfogalmával: nélkülöz, hiával van annak, a mi csak kívánatos (vesd ö. egeó): *c. consuetudine amicorum, commodis omnibus, libertate*; (*ösk.*) *c. alicujus* és *c. id quod ames*.

Caritas, *atis, nn.* (*carus*), 1) drágaság, magas ár, *annonae, vini*; innét önállólag: drágaság, szükség: *quum est c.*; *annus est in summa c.* — 2) *átv. ért.* A) szenvedőleg: becsben-létel, becsülés, szeretet (melyben valaki részesül): *succedere tantae caritati Hieronis*, a nagyrabecsült Hierot követni (utódának lenni). B) eselekvőleg: becsérzet, mélytisztelet, nagyrabecsülésből eredő szeretet (minden érzéki vágy, vagy nemi hajlamtól ment szeretet, vesd. ö. *amor*): *c. quae est inter natos et parentes*; igen gyakran tárgyias *s a j. e. c. patriae*, hazaszeretet; (így is: *c. erga aliquem*); néha azonban alanyi *s a j. e.*-tel is: *credo vos caritatem civium concupisse*, hiszem, hogy kívántátok a polgárfelek szeretetét.

Carmen, *inis, kn.* (= *casmēn*, ebből: *cano*). 1) hang, zene, ének, dal: *canere c.*, dalolni, énekelni; *cc. concordant nervis*, a húrok öszhangzanak a dallat; *carmen lyrae, citharae*, koboz, citara melletti dal; *tibia effundit c.*, a lant dalban áradoz; *c. ferale bubonis*, bagolyhuhogás. — 2) költemény, versezet, versek, (vesd ö. *poēma*): *c. epicum*, hősköltemény; *c. tragicum*, búsongó dal; *Saliorum cc.*, a hadisten (Mars) papjainak (*Salii*) vallásos énekei; *c. funebre*, gyászének (halotti ének); *c. famosum*, gúnyvers. *Küln.* A) = lantos költemény: *carmine tu gaudes, hic delectatur jambis*. *B) (*Lucr.*) „ének“ = egy nagyobb költeménynek szakasza, része: *primo c.* C) = versekbe foglalt felirat: *tumulo addere c.*, a halottdombra síriratot függeszteni. 3) (leginkább *költ.*) jóvendölés, jóslat, jósigé: *c. in libris Sibyllinis inventum*. 4) (*költ.* és *ujk.*) *t.* varázsdal, varázsenek, bűbajos ének, varázsigé. 5) vallási hitszakasz, törvénycikk (minthogy az őshajdanban ily hit- v. törvénycikké saturninusi versekbe foglaltattak): *lex horrenda carminis*, rémtörvény; *c. rogationis*, törvényjavaslati terv.

Carpo, *psi, ptum*, 3. tépegetve apró részekben vesz, elvesz stb. 1) szed, szakaszt, leszaggat, tép, *poma, herbas, folia de (ex, ab) arbore, v. (költ.)* egyszerűen: *arbore*. 2) *küln.* a növényekkel táplálkozó áll-

Casus,

latokról: fal, legel, harap, *equi cc. gramen (herbas)*, *c. escam* (a ragadozó madarokról); néha emberről is: *c. leporem*. 3) (*költ.*) letép, leszaggat, levesz: *c. setas*; *c. coronam ex collo*; *c. lanam, vellera* = fomi. 4) *átv. ért.* = hirtelen v. lassanként, rész- v. szakonként vesz: A) *carpit oscula*, csókolkozik, csókolódik; *aliquid ex his libris carpere*, valamit ezen könyvekből kinyomni (kiszemelni); *c. paucos ad poenam*, némelyeket büntetésre kiszemel (kiválaszt). B) (*költ.*) = elél, leél, eltölt, éldel: *c. aetatem*; *c. auras vitales*, fris levegőt szí; *c. gaudia*, örömekeket éldel. C) (*költ.*) jár, átkel, megy (valamin v. valami mellett), száll: *c. viam*; *c. iter*; *c. mare*, stb. *c. prata fuga*, a réteken keresztül veszi futását; *c. terram pedibus*, gyalogol; *c. pontum remis*, evez; *c. aëra alis*, repül. D) = tagol, részre, oszt: *caereditum in multas partes c.*, a hádsereget sok részre osztani; *c. fluvium*, a folyót ágakra osztja (= esatornákra veszi); *c. cibum*, étkeket feldarabol, feltagol (régiesen: elremcköl). E) ellenséges értelműnyel: a) (*küln. költ.* és *ujk.*) emészt, fogaszt, elerőtlenít, elgyengít, erejét elveszi (valakinek): *c. vires, corpus*; *carpi igni* (szenvedélyes) szerelemtől lángolni (égni); *carpi cura*, gondtól emésztetni. b) mint hadi műszó = nyugtalanít, háborgat: *hostis c. vires Romanas*; *küln.* így: *c. novissimos v. novissimum agmen*. c) szóval megtámad, azaz: ócsárol, becsmércl, gáncsol, kisebbít: *c. aliquem maledico dente*, valakin fogát köszörülni (= valakit kisebbíteni); *c. recte facta, jótetteit gáncsolja*; *carpi militum vocibus*.

Castrum, i, kn. I. e. (ritkábban mint *castellum*), erősség, erősítvény, vár, sánc. — II. *t.* tábor hadiszállás: *cc. stativa*, állandó hadiszállás, melybe, hűzamosb időre vonultak, részint *cc. aestiva*, nyári szállás, részint *cc. hiberna*, téli szállás; *cc. navalia v. nautica*, tengerparti tábor (a horgonyzó v. szárazra vont hajók fűdözetére); *cc. metari*, a táborhelyet kijelelni; *cc. facere, ponere, collocare*, táborot ütni; *cc. movere*, a táborot megindítani, *promovere*, vele eléhaladni; *cc. removere*, a táborot visszavonni. Innét A) a háboru v. hadiszolgálat jelölésére: *uti castris*, katonáskodni; *habere usum in castris*, hadi szolgálatot tenni; *átv. ért. con-jecimus nos in Epicuri castra*, a kéjlegés karjaiba vetők magunkat. B) = kaszárnya, katonai laktanya, főleg a testőröké (praetoriánoké) a városban. 2) Mivel hadiútazáskor rendszeren esténként tábor üttetett, = egy napi út, napi menet: *secundis castris eo pervenit*, kétnapi hadiút után oda megérkezett.

Casus, us, hn. (*cado*), 1) sajátlag: eset, esés; névszerint: A) = leesés; *c. nivis*, havazás. B) = zuha-

Cauda,

nás: *graviore casu decidunt turre altae*. 2) *átv. ért.* A)* (*költ.*) időről = vég: c. *hiemis*. B) erkölcsi tekintetben, = botlás, hiba, hibás lépés, tévedés, bukás: *adolescentia vix sine aliquo c. illis viis insistere potest*, az ifjuság botlás nélkül alig állhat még azon pályán. C) eset (= rögtön-eset, a mi váratlanul történik), esemény, történet: *novi cc. temporum; cc. bellorum*, a háborút követő események; *res casum aliquem recipit*, kétes játékon áll a dolog; *in aleam tanti casus se regnumque dare*, ily bizonytalan kockára tenni magát s az országot. *Küln.* gyakran a *h a t. e. casu*, mint *i h.* esetleg, véletlenül, történetesen, történetből: *sive c. sive consilio deorum; accidit c., ut etc.* D) = alkalom, alkalmatosság: *fortuna illi casum praefari facinoris dedit*, dicső tette adott neki alkalmat a szerencse. E) Közönségesen kapcsolatban *m n.*-vel: = bal eset, szerencsétlen esemény, balsors: *doleo casum civitatis*, sajnálom a város balsorsát; c. *gravis*, nagy szerencsétlenség; innét = megbukás, pusztulás, végveszély, halál: c. *Gracchorum, urbis*, F) mint nyelvtani műszó: = eset; c. *rectus*, alanyeset (nominativus); cc. *conversi* = *obliqui*, a többi esetek (a nominativus- és vocativuson kívül); c. genitívus, sajátító eset.

Cauda (igy is: *Coda*), *ae, n n.* fark; *átv. ért.* A) *caudam jactare populo, v. caudam obterere*, a népnek (farkat csóválni) hizelegni. B) (*költ.* és *ujk.*) c. *trahere*, csörgősipkát hordozni (= világ csufjává lenni).

Caudex v. Codex, *icis, h n.* 1) tö, törzsök, faderék, törzs (fáé). Innét A) tuskó, melyhez a rabszolgákat láncolták. B) mint gúnyszó: „tájbász, tuskó“ (ember). 2) (csak ezen alakban: *codex*), minthogy a régiel eredetileg viasszal bevont fatáblákra irtak: könyv, kézirat (vesd ö. *volumen*). *Küln.* = számtartókönyv, főszámadókönyv (a bevétel- s kiadásokról) *referre in c.*, a főszámadókönyvbe iktatni.

Causa v. Causa, *ae, n n.* 1) ok, indok, alap, alkalom: c. *belli, objurgandi*; (*költ.*) *quae fuit c. consurgere*, a felkelésre; (ritkán) *haec justa c. est ad objurgandum*; c. *veniendi fuit, ut etc. (ne, ut ne)*, hogy (v. nehogy); *haec (nulla) est c.* (hasonlólag: *multae sunt cc.*) *cur (quare, quamobrem, propter quam, quod, ritkán: ut) aliquid fiat*, ez az oka, miért (mirenézve, mivégett) valami történik; *haec mihi dedit causam explicandae philosophiae*, ez adott nekem alkalmat a bölcsészet fejtegetésére; *justam c. afferre cur*, helyes (érvényes) okot felhozni miért. *Küln.* A) *h a t. e. causa* = ért, miatt, végett, kedvéért, -ból (-ból) (a távol célnak, ritkán a jelenlévő oknak kifejezésére): *voluptatum adipiscen-*

Cautio.

darum c.; honoris tui c.; ejus c. cupio (volo), iránta való jóindulatból; *ejus causa debeo*, le vagyok kötelezve. A főnévnek ritkán tételik elébe (*színk.* és *ujk.*): c. *sacrorum*; c. *mea*, érettem. B) = valakitől felhozott ok, mentség, kifogás: *nec erit justior non veniendi morbi c. quam mortis*, elmaradásodat betegséged sem indokolja helyesebben mint haláloed; *accipere c.*, az adott okot (v. mentséget) érvényesnek elfogadni. Innét költött okra vonatkozólag: ürügy, örv, szín; *küln. per c. (supplementi exercitus cogendi, pótujoncozás s hadszedés ürügye alatt); causam interserere*, ürügyül felhozni; *causam interponens*, ürügyül adván. — Az *ujk.*, még önállólag is: = betegség, kór, nyavalya (mely valakit akadályoz valamiben, s mint ilyen annak érvényes mentségül szolgál). C) (*színk.*) *nilil causae, vel nullam causam dico quin*, nincs semmi szóm (nincs semmi ellenvetésem, hogy), hogy; *cum (non sine) c.*, nem ok nélkül (alaposan).

2) ügy; névszerint A) a törvénykezési nyelvben: *per, per ügy; c. privata; c. publica; c. capitis*, főbenjáró per; *agere causam*, pert vinni (folytatni); c. *obtinere*, a pert megnyerni; c. *perdere*, a pert elveszteni = *causa cadere*; c. *dicere*, úgy a peres félről (gyakran = *reum esse*, bevádoltnak lenni) mint ügyvédéről; tehát: saját v. más ügyét folytatni, védni; *causam alicujus v. pro aliquo dicere*, valakit az ítélőszék előtt védelmezni; épen így: *causae dictio; quod causam facit*, a perkerés lényege. Innét B) általában, ügy, melyet valaki erőlyesen támogat, védelmez: fél, párt, érdek: *nemini in illa c. studio concessit; inclinatus in causam plebis*, a néperdekhez hajolt; *causam foederis egit*, a szövetség érdekét védelmezte (vesd ö. A.). — C) bizomány, megbízás (valamely ügyben): *dare alicui causam; qui missi erant super eadem c.* — D) = állapot, helyzet, viszony, körülmény, környülállás: *in eadem c. fuit Cato, in meliore c. erat R.* — E) = baráti viszony, összeköttetés: *omnes causae et necessitudines mihi cum illo intercedebant*, szoros baráti viszony— s összeköttetésben állottam vele; *ratio et c. mihi est cum illo.*

Cautio, *ōnis, n n.* (*caveo*) 1) ügykezés magára ügyelni, előrelátás, szemesség, óvakodás (valamitől): *hujus rei una est cautio, ne.....* e dologban egyetlen mód magára ügyelni az, hogy ne..... c. *et diligentia.* *Küln.* A) (*színk.*) (*mihi*) *cautio est*, óvakodnom kell; *mea cautio est*, nekem kell ügyelnem (nehogy valami történjék). B) *res multas cc. habet*, sok van a dologban, mi óvakodásra int; *quae non habent*

Caveo.

cautionem, (oly dolgok), melyeknél előrelátás nem lehet (= melyeknek eldöntése a sorsra bízandó); *alter erat locus cautionis*, második vala, mitől óvakodni kellett. 2) *msz.* A) óvakozás-szabályok, és szükséges tanácsadások, melyeket az ügyvédek nyújtanak védeneciknek: *praescriptionum cautionumque praeceptio*. B) biztosság, kezesség saját v. mások ügyében, és pedig a) = írásban, kötés v. kötelezettség, kötlevél, kötelezvény. b) = szóval biztositás, becsületszóadás: *omni cautione aliquidem devincire*, becsületszóval (emberségével) megnyerini valakit.

Caveo, *cavi*, *cautum*, 2. 1) őrizkedik, óvakodik: *faciet nisi caveo*; *c. periculum, aliquem*, a veszélytől, valakitől őrizkedni; *cavenda est gloriae cupiditas*, a nagyravágyást (dicsvágyat) kerülni kell; *caveo a te, ab insidiis*, őrizkedem tőled, a lestől; ritkán (*ōsk.*) *cavere aliquo*, valaki irányában óvatos; *caveo ne decipiar*; *cavendum tibi est ne bellum oriatur*. Gyakran körülírva, tilalmat fejez ki: *cave, ne rem minuas*, ne fogyaszd; *cave credas*, ne hidd (= kötve higy); *cave facias*, ne tedd (óvakodva cselekedjél); *cave te fratrum misereatur*, ne szánakodjál testvéreiden. Innét: *cavere ut aliquid fiat*, rajta lenni, hogy valami történjék; *cavere ut ne aliquid fiat*, rajta lenni, nehogy valami történjék; ritkán: *cavere facere aliquid*, valaminek végrehajtásától őrizkedni. 2) elővigyázattal van (valakinek jólétére), gondoskodik (valakiről), elhárít (valamit valakitől), biztosit (valakit): *c. alicui*; (*ujk.*) *c. securitati*; *cautum tibi voio*, téged biztositottnak ohajtlak. Innét *msz.* A) mint ügyvédnek tanácsés útmutatással védenecien segíteni, nehogy peres ügyekben rövidséget szenvedjenek. B) *cavere ab aliquo*, kezességet, szavatosságot kívánni valakitől. C) kezeskedik, jótáll (valakiért), biztosit (valakit): *c. alicui*; *ei non satis cautum videbatur*; *obsidibus de pecunia cavent*, a pénzért tűszokkal jótállanak. D) elrendel, elhatároz (törvény v. végrendelet által valamit): *cautum est lege, c. in legibus, ne etc.* törvényileg v. törvény által határozva van, hogy stb.; *agri, de quibus cautum est*; *cavere alicui heredi*, az örökös részére rendelkezni. 3) *gladiatoris msz.* *c. ictum*, a vágást kikerüli v. felfogja (ellentét: *ictum inferre*).

1. **Cedo**, *cessi*, *cessum*, 3. 1) *k.* megy, indul, mozdul. A) (*költ.*, ritkán) sajátlag: *c. ex transverso quasi cancer*, oldall mint a rák. B) = érkezik, megérkezik, eljut, a) (*ōsk.*) *miles ibi c.*, a katona

Celebro.

oda megy. b) *átv. ért. (ōsk.) hoc c. ad factum*, ez teljesedésbe megy, valósul. c) (*ujk.*) *omnes cc. in unum*, mindnyájan megegyeznek. d) *c. in aliquid*, lesz, válik (valamivé): *injuria ei c. in gloriam*; *c. in proverbium*; *c. in praedam alicujus*, zsákmányul esik valakinek. e) jut, esik (részbe valakinek), száll (valami valakire), *is quaestus huc c.*; *potentia Pompeji in Caesarem c.*; innét = esik (rajta), történik (vele): *quae coepit urbi cc.* C) = jö (valahonnét): a) sajátlag = elmegy, elindul, elvonul: *succus c. de corpore*; *c. ex ingrata patria*; *c. Italia*; gyakran hadsergekről: *c. loço, de oppido, ex acie*. b) *c. vita v. e vita* = meghal. c) *tempus c.*, az idő elrepül. d) *res c. memoria*, kiesik az emlékezetből (= feledésbe megy); *pudor c. ex pectore*, eltűnt. e) *c. (alicui) possessione*, lemond birtokáról, azt oda v. általengedi (valakinek). f) (*ujk.*) *c. foro*, tönkre jut (a fizetést megszünteti), megbukik. D) *átv. ért.* foglalkozás- v. vállalatról: jól megy, sükerül, elsül, jól üt ki: *haec ei prospere v. prospera cc.* E) (*ujk.*) *c. pro aliqua re*, számíttatik, vétetik (valaminek): *binas oves cedunt pro singulis*, két juh egynek számíttatik.

2) *k.* enged, kitér, *alicui*. A) = a hatalomnak enged, magát aláveti, *fortuna*. B) rang v. jelességre nézve alárendeltebb, alantabb áll: *immortalitate diis cedimus*; így is: *c. alicui in re aliqua*. C) valaki akaratjának enged = magát aláveti, meghajol: *auctoritati alicujus*; *alicui blandienti*; *c. legibus* = a törvény iránti tiszteletből számüzésbe megy; *c. republicae* = a közjóért valamit eltűr; *c. pudori*, tetteiben becsületérezéstől vezéreltetik.

3) *cs.* oda v. átenged (valakinek valamit): *hosti victoriam*; *multa multis de jure suo*; *plebs cessit, ut etc.*

2. **Cedo**, *t.* (elavult) **Cette**, mint *par. m.* használtatik = adsza, ide vele; A) (*színk.*) sajátlag: *c. mihi pateram*, adsza ide a csészét (= ide azzal a csészével); *c. dextram, codicem, tabulas*; *c. senem*, kerítsd elé azt az öreget. B) = halljuk! ki vele! mond sza! *c. istuc consilium tuum*; *c. unum auctorem facti tui*; *c. quid faciam*; *c. qui sit ordo somniorum*; néha, mint figyeltető szó, használtatik: *c. mihi leges Atticas*, halljuk egyszer az athenaei törvényeket.

Celebro, 1. (*celeber*) 1) látogat, megkeres (valakit v. valamit számosan), gyűl (valahová, nagy számmal), sereglik: *c. silvas, viam, domum, iter*. Innét A) valamely ünnepélyt nagy gyűlekezésben megül, megünnepel: *c. triumphum*,

Cella.

supplicationem, nuptias, exequias; c. epulas cantu. B) tisztel, megtisztel: *c. aliquem funere publico.* C) *c. aliquid aliqua re*, el- v. betölteni valamit valamivel (sajátlag: valamit valamivel gyakran meglátogatni): *c. ripas carmine; c. aures alicujus novis nominibus; c. litora ludis*, a parton ünnepélyes játékot tartani; *convivium celebratur omnium laetitia et sermone*, közvizsgálom és társalgással foly a lakoma. 2) tesz, alkalmaz, mond (gyakran, valamit): *c. et recolere artem; celebratur genus illud mortis*, a halál azon neme gyakran előfordul; *c. jurisdictionem; c. cum aliquo seria et joca*, valakivel gyakran komolykodni s tréfálkodni. 3) sokszor emleget (valamit), közhírré tesz, híresztel, *rem; nuncii literaque celebrant, Murenam consulem esse factum.* Kül. = dicsér, magasztal, dicsőit: *aliquem literis suis; nomen alicujus; (költ.) c. virum tyra*, megénekelni.

Cella, *ae, nn.* rak hely, kamara (minden oly hely, hol valami tartatik): A) készlettár, éléstár, éléskamra: *c. vinaria*, pince; *c. olearia*, zöldségverem; innét: *emere etc. aliquid in cellam* = valamit a háztartásra szerezni. B) rekesz (az állatok számára): *c. anserum*, ludól, ketrec; *c. columbarum*, galambház (galambdúc); alkalmazható a méhkasra is. C) szobácska, *kül.* a rabszolgák számára. D) azon része a pogány templomoknak, hol az isten képszoira állott: *c. Jovis.*

Celsus, *mn. kf. és ff.* (ezen használatlan szóból: *cello*; sajátlag = magasra felnőtt), 1) magas, fölemelkedett, kiálló, kinyúló, kitetsző (vesd ö. *altus, sublimis*): *c. mons; celsus status oratoris; c. ingressus; c. turris.* 2) *átv. ért.* A) lelkeletről, a) dicsérőleg = nemes, nagylelkű, magasztos, *animus, homo*, b) feddőleg = büszke, kevély, gögős. B) rang- v. méltóságról, = előkelő, fűnséges, magas: *c. sedes dignitatis.*

Censeo, *sui, sum, 2. 1) msz.* A) a romai polgárnak vagyonát (főleg földbirtokát s egyéb *res mancipi* = jog szerinti rendelkezése alatt álló javait) megbecsülni, s a szerint, állása s korának tekintetbevételével, a polgárkönyv rovatain bizonyos osztályba iktatni, mit rendesen — tekintettel a hadi összeírásra, a népgyűléseken a szavazatjog gyakorlására,

Cervix.

s régibb időkben az adóügyre is, — a censorok hajtottak végre: *c. aliquem; ducenta millia capitum censa sunt; haec classis censetur XI. millibus aeris*, ezen osztály polgárai közül mindegyiknek 11000 assis értékkel kell birnia; *census equestrem summam nummorum*, ennek vagyona a lovagokra határozott minimumra becsültetik; „*capite censi*“ nevezet azon polgárokat illette, kik majd semmi, vagy épen semmi vagyonnal nem birtak, s a polgárkönyvbe csak fejenként iktattattak; *legem censui censendo dicere*, azon formát meghatározni, mely szerint a becsülésnek történnie kell. B) vagyonát a telekkönyvbe iktattatni, bevallani (*census* végett): *suntne ista praedia censui censendo? in qua tribu ista praedia censuisti?* 2) általán: becsül, árt szab, megítél, bírál, *rem, ista praedia; censeri re aliqua (ujk.)*, valamiért nagyrabecsültetni. 3) tart, hisz, vél (valamit célszerűnek, helyesnek, a körülmények komoly megfontolása után; tehát rendesen oly véleményről, melyet valaki adott alkalommal némi joggal v. tekintéllyel nyilvánít, vesd ö. *opinor, puto* stb.): *quid censetis? surgendum censeo; c. aequum esse.* Innét 4) *msz.* a tanácsban, véleményadás v. szavazáskor; A) egyes tanácsnokról (*senator*) = nyilatkozik, szavaz: *plerique ce. ut noctu iter saceret; c. arcessus copias*, a seregek ide szállítására szavaz; *c. captivos esse reddendos*; (ritkán) *c. eruptionem*, kirohanásra szavaz. B) az egész tanácsról (*senatus*) = rendel, parancsol, végez, határoz: *quae patres ce.; senatus c. eos ab armis decedere, ut Aeduos defenderet, comitia non esse expectanda, sed dictatorem dici; (ujk.) c. alicui triumphum.*

Cervix, *icis, nn.* (a remekirályban egyedül a többesben használatos), nyakszirt, nyak: *frangere alicui cervices*, nyakát szegni valakinek (valakit gyötreni, kínozni). Innét *átv. ért.* A) járom v. teher képzetével, mely által valaki magát terhelve és kínoztatva érzi, terhelés, folytonos üldözés stb. jelölésére: *esse in cervicibus alicujus*, valakinek nyakán ülni; *bellum est in cervicibus*, rajtuk (nyakunkon) az ellenség; *depellere aliquem v. aliquid de cervicibus amici*, valakit v. valamit barátunk nyakáról lerázni (öt attól megszabadítani). B) *dare cervices crudelitati*, valaki kegyetlenségének magát alávetni (áldozatul engedni). C) *homo tantis cervicibus* szemtelen és tolakodó.

ÉRTESÍTŐ RÉSZ.

I.

A TANINTÉZET KÖRÉBEN TETT IDŐSZAKI INTÉZKEDÉSEK.

A.)

Tanügyet érdeklő fontosabb rendeletek kivonata.

1. A nem kath. tanodákba járó rom. kath. ifjak ügyében. Az erd. cs. k. korm. 1853. jul. 5. $\frac{15738}{1590}$ sz. Int.

2. Leunis természetrajzának I. és II. része, t. i. az állat- és növénytan ajánltatik. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. jul. 18. 1260. sz. Int.

3. A nagy-szebeni állam-gymnasiumi tanárságra csőd hirdettetik. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. jul. 29. 1301. sz. Int.

4. Dr. Hillard mértani táblái; Homer Iliasának I. része I—X; P. Virgilius Aeneise, melyhez Georgicona és pásztori költeményeiből szemelvény is járul; Horatius munkáinak kivonata és Bellinger általános földrajza ajánltatnak. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. aug. 4. 1341. sz. Int.

5. Cs. k. kormányszéki rendelet az 18 $\frac{3}{5}$ tanévben követendő rendszer ügyében. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. aug. 11. 742. sz. Int.

6. Stancsics Mihály „Magyarok története,” „Magyar nyelvtan,” és „Általános földleírás” című könyvei minden magán és nyilv. tanintézetből kitiltatnak. Az egyház- és okt. ügyi minist. 1853. jul. 23. 5491. sz. Int.

7. Az erd. rom. kath. gymnasiumokban a tanév oct. 1-vel veendi kezdetét. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. aug. 23. 1502. sz. Int.

8. Ballagi Károlynak német olvasó-könyve az I. és II. osztályokra ajánltatik; ellenben ugyanazon szerzőnek német nyelvtana, mint hibáktól hemzsegő és erkölcsi s politikai tekintetben is botrányos mondatokat, magában foglaló mű, eltiltatik. Az erdélyi cs. kir. korm. 1853. aug. 23. $\frac{19143}{1992}$ s az erd. rom. kath. isk. főigazg. sept. 1573. sz. Int.

9. Schmarda Lajos állattana ajánltatik; Bellinger megjavított egyetemes földiratának ismertető jegyei közöltetnek. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. sept. 22. 1666. sz. Int.

10. Az igazgatóság felhivatik, hogy ő cs. és apost. kir. Felsője nagylelkűségéből nyújtandó ösztöndíjra a legérdemesebb ifjak neveit terjeszsze fel. Az erd. cs. k. korm. 1853. september 27. $\frac{21079}{2234}$ sz. Int.

11. Winterkorn Sándornak görög olvasókönyve és Präsch Vinczének: Handbuch der Statistik des Oesterr. Kaiserstaaten ajánltatnak. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. septemb. 30. 1708. sz. Int.

12. Ideiglenesen rendkívül alkalmazott Barts Ferencz kegyes tanítórendi tanár helyett püspök és főigazgató ur ő nmlga Finály Henrik urat, eddig a kolosvári kereskedelmi iskola tanítóját, méltóztatik helyettes tanáru ideiglenesen kinevezni. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. oct. 3.

13. Dr. Kenngot Ád. és Pecirka J. jegecz-mintáinak és Deák Sándor latin nyelvtan elemeinek használása megengedettik. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. oct. 9. 1719. sz. Int.

14. Kollár János „Staroitalia Slavjanska“ című munkája, mint a cs. k. egyház- és okt. ügyi m. ministerium ajándoka, a lyceumi könyvtárba tétetni rendeltetik. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. oct. 5. 176. sz. Int.

15. Toldi Ferenc „Magyar Chrestomathia I. és II. folyam“ című munkája a cs. k. m. ministerium rendelete folytán, vallási és politikai szempontokból, az isk. használatától eltiltatik. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. oct. 9. 1786. sz. Int.

16. Szvorényi József „Ékesszólástanának“ II-d kiadása, és Ihász Gábor „magyar nyelvtanának“ II-d kiadása isk. kézikönyvvül bevehetők. Az erd. r. kath. isk. főigazg. 1853 oct. 10. 1789. sz. Int.

17. A cs. k. okt. ügyi m. ministerium $\frac{21660}{2306}$ sz. Int. Matusik János helyb. tanár „Egyetemes földrajz alapvonalai“ ügyében.

18. Az erdélyi cs. k. m. kormányzéknek 1853. oct. 3. kelt $\frac{21,889}{2428}$ sz. rendelete. — E magas kormányrendelet

első pontja szerint a német nyelv Erdély minden gymnasiumában föltétlenül kötelező.

A *második pont* szerint minden erdélyi gymnasium, valláskülönbség nélkül, mely a nyilvánossági jogot megnyerni, vagy megtartani kívánja, és melyben ez ideig a német nyelv előadási nyelvvül nem használtaték, arra hetenként legalább 3 vagy 4 órát köteles szentelni.

A *harmadik pont* szerint a történelem és birodalmi honisme a VIII-ik osztályban azonnal német nyelven parancsoltatik eléadatni.

A *negyedik pont* szerint a jegyzőkönyv és minden felsőbb helyre terjesztendő felirat, mik e tanintézetben az új tanterv behozatalának ideje óta magyar nyelven, mint intézetünknek a cs. k. m. kormány által kitűzött tannyelvén szerkesztetének, ezentúl német, vagy latin nyelven szerkesztendők. Határidőül szabatik: a fölterjesztendő hivatalos irományokra nézve, 1853-d évi nov. 1-ső napja; a jegyzőkönyvre nézve, a II-d. félév kezdete.

A legéberebb figyelemmel hallgaták az egybegyült tanárok e magas kormány-rendeletet. A tárgy fontosságához illő komolysággal vevék föl ismét annak egyes pontjait. S megállapított véleményöket a következőkben bátorokdta mély alázattal fölterjeszteni:

Az *elsőre*. A kolosvári rom. kath. nyilv. és teljes gymnasiumban, annak újra szervezése pillanatától kezdve, szorosán kötelező tantárgy volt a német nyelv; sőt az anyanyelvvel, mint intézetünknek a cs. k. m. kormány által rendelt előadási nyelvével, a magyarral egyenlő rangba tétett, annak tanítására hetenként minden osztályban hasonlóan 2 óra rendeltetvén.

A *másodikkra*. E tanintézet nyilvánossági jogát megtartani igenis ohajtván: a m. kormányrendeletnek legnagyobb készséggel hódol, s e f. 18³³/₄ tanévben a német nyelv előadására minden osztályban 3 órát szentel hetenként; többet nem áldozhatván a nélkül, hogy vagy más tantárgyak óráit ne kevesbitse, vagy az ifjakat kellen túl ne terhelje; miután, csupán a kötelező rendes tantárgyakat számítva, reggel kivétel nélkül mindennapon 3. órát, d. u. 2. tölt az iskolában.

A *harmadikkra*. Legszilárdabb meggyőződése a tanári karnak, miszerint az új tanterv életbeléptetésekor a m. kormánynak legtisztább szándoka és azon magas célja volt, hogy az annak fonalán vezetendő ifjuság az életet és világot, melybe teremtették, ismerje; szerzett ismereteit a körülmények kívánata szerint használhassa, s így az élet szinpadán fontos, nemes szerepeit elfoglalhassa.

Már hogy a kitűzött magas cél legsikeresebben elérhessék; mindenek fölött szükséges oly eszköznek választása és használása, mely által leggyorsabban hathatni a növendék szívébe s mely által leggyorsabban és legélénkebben fejtethessék ki a növendék keblében az ember. Ily eszköz, szerény véleményünk szerint, azon nyelv, melyet a gyermek anyja tejével szívott magába, ez által juthat leghamarább a miveltség szent helyébe. Az előrehaladt nemzetek mind saját nyelvökön léptek a nemes, a követni méltó tetőre.

Bátorkodik a tanári kar mély tisztelettel azt is fölemlíteni, miszerint az előbbi tanrendszernék, közvélemény szerint, egyik hibája az volt, hogy a növendék önismeretre, az élet és világ ismeretére idegen nyelven vezetteték, idegen nyelven kellvén tanulnia ismeretlen tárgyakat. S ha ismét idegen nyelv lesz az előadási nyelv: féltő, hogy a m. kormány által kitűzött magas és szent cél elérteni nem fog; mert csak az anyanyelvi oktatás képes hatalmas napsugárként szétverni a homályt, mely egyesek fölött borong.

Am ha mind e magas és szent célok tekintetbe nem vétetnének is: kénytelen a helybeli tanintézet tanári kara legmélyebb tisztelettel oda nyilatkozni, hogy a cs. k. magas kormánynak rendelete életbe még nem léptethető; mert bár a cs. k. m. ministerium által kiadott tanterv értelmé szerint intézetünkben a német nyelv rendes és kötelező tantárgyképen tanított: mégis az ifjuság abban oly előmenetelt nem tehetett, hogy a német előadásokat kellő és óhajtott sikerrel hallgathassa, és a történelemből, mely a szóbőséget különösen megkívánja, kielégítő feleleteket adhasson.

Ennek oka ismét az, hogy a vidék, melyből a tanulók ez intézetbe sereglenek, tisztán magyar vagy román ajku, kik az új tanterv életbeléptetésekor a német betűket sem ismerték; különben is Kolosvár magyar ajku város lévén, az ifju az iskola falain kívül a német szót alig hallja; nyelvet pedig társalgás által tanulhatni legkönnyebb úton.

Továbbá a cs. k. m. kormánynak elve ellen van az ifjakat új, meg új könyvek vásárlásával terhelni; már pedig, ha a német nyelv használatnák azonnal tannyelvül, eddig használt és drágán vásárolt könyvek helyett újakat kellene venniök, mi által a sokfélekép terhelt szegény szülék vállaira gördülnének új terhek.

Minélfogva a tanácsülés legmélyebb alázat- és bizalommal bátorkodik püspök és főigazgató ur ő nmlga által a cs. k. m. kormányt fölkérni, hogy felhozott okainak kegyes figyelembe vétele mellett a magyar nyelvet tanintézetünkben továbbá is rendes előadási nyelvül meghagyni méltóztassék.

A negyedikre. Bár a tanári kar legszentebb kötelességei egyikének tartja a m. korm. rendeleteknek mindenkor kellő engedelmességgel hódolni: mégis, mivel e gymnasiumban annak ujra szervezése alkalmával legfelsőbb helyről a magyar nyelv volt rendes előadási nyelvül rendelve, bátorkodik mély alázattal esedezni, hogy jegyzőkönyvének szerkesztésében továbbra is a magyar nyelv használatát kegyesen megengedni méltóztassék. Kijelenti egyébiránt a tanácsülés, hogy a maga idején fölterjesztendő tantervet, statistikai táblákat stb. a m. korm. rendelettel egyezőleg kész latin nyelven fölterjeszteni.

18. Capellmann Alajos tudornak: „Griechisches Elementerbuch című könyvének első folyama a 3-ik osztályba bevehető. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1853. oct. 22. 1861. sz. Int.

19. A lyccumi épület födelének kijavítására 300 pp. fr. kegyelmesen utalványoztatik. Az erd. cs. k. korm. 1853. oct. 26. $\frac{22922.}{2449.}$ sz. Int.

20. Thüninger Ambrus „Természettani ismeretek“ című könyve az algymn. használatára elfogadtatik. Az erd. rom kath. isk. főigazg. 1853. nov. 26. 2078. sz. Int.

21. A kath. alapítványokból a kath. gymn. és elemi iskolák szükségére kiadni szokott költségekről szóló számadások minden iskolai év végével, legfőlebb nov. 1 ső napjáig, püspök és főigazgató ur ő nmlga elé terjesztendők, honnan a cs. k. m. kormányhoz összegben fognak felküldetni. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. nov. 29. 2102. sz. Int.

22. 1853. oct. 19. tartatott ülésünk jegyzőkönyvére, mely püspök és főigazgató ur ő nmlga által a cs. k. m. kormány elé terjesztetek, válaszul adatik: hogy a jegyzőkönyvek mulhatlanul ugy szerkesztendők, mint az 1853. évi oct. 3. $\frac{21889}{2328}$ sz. a kiadott rendeletben parancsoltatik. — A történelem és birodalmi honisme előadási nyelvéről a cs. k. oktatásügyi m. ministerium fog határozni. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. dec. 13. 1961. sz. Int.

23. Az erdélyi cs. k. kormányzéknek 1853. dec. 22. kelt $\frac{26646}{2921}$ számu leiratában azon ifjak nevei nyilvánittatnak, kik ő cs. és apost. kir. Felségének kegyes adományában, mely 60. fr. pp. áll, ez évre részesülni szerencsések, kiknek száma 5; kettő gör. szert. rom. kath., egy lat. szert. rom. kath., egy reform., egy gör. nem egy. vallásu.

24. Bellingier: Leitfaden der Geographie; 5-ik kiadás, és Deák Sándor: Latin szókötés. I. rész ajánltatnak; ellenben Beckers: Leitfaden für den ersten Unterricht in deutschen, Nügelsbach: Lateinische Stilübungen, habár 1851-ben ajánlva voltak, most az iskolákból kitiltatnak. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1853. dec. 26. 2192. sz. Int.

25. Szabó József orvostudor és tanár urnak, mint az érettségi szigorlatra a cs. k. m. kormány által kiküldött biztosnak jelentéséből kitünvén, mikép a pályavégzett ifjak latin gyakorlatai, kevesebbé kielégítők, minek oka legnagyobb részt annak tulajdonittatik, hogy az 18 $\frac{48}{49}$ zavarok miatt a tanfolyam többször félbeszakasztatott: mégis a cs. k. kormány által m. é. dec. 7. kelt 26307. sz. rendeletében a tanári karnak meghagyatik, hogy a felsőbb osztályokra bocsátandó ifjaktól a latin nyelvnek azon fokú ismerete kivántassék meg, melyet a tanterv igényel. — A többi tantárgyakra nézve az érettségi szigorlatot kiállottak jobbadán megfelelték a várakozásnak. Hogy kettő, mint nem eléggé érett visszavettetek, helyeseltetik. Az erd. r. kath. isk. főigazg. 1853. dec. 26. 2194. sz. Int.

26. Népszerű Ásványtan, szerkesztette Könyve Alajos, Kolosvárt, 1854. című könyvről az illető szaktanár véleménye kivántatik. Az erd. r. isk. főigazg. 1853. dec. 29. 2217. sz. Int.

27. A cs. k. okt. ügyi m. ministerium által ajánltatnak: Hölzel Ede természetrajzi atlasa, és Hillard tudor mértani táblái s ezen utóbbiak azon hozzáadással, mikép azok használata mellett a mértan tanításában minden más iskolai könyv fölösleges. — Továbbá a sóvári (Salzburg) gymnasium 9. növendéke political büni miatt, mint valamely titkos társulat tagjai, a birodalom minden tanintézetéből kizárattak. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1854. jan. 14. 12. sz. Int.

28. A lelkészek és tanárok felhivatnak, hogy a ritkább tüneményekről, akár magok vennék azokat észre, akár más által értesítettnének azok felől, a cs. k. kormánynak azonnal jelentést tegyenek, hogy azokról a bécsi cs. tud. akademia a távirida segítségével rögtön tudósíttathassék. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. jan. 20. 97. sz. Int.

29. A cs. k. m. kormány f. é. jan. 18. kelt 1000. sz. rendelete folytán: Szepesi Imre latin mondattana gyakorlatilag előadva, I. rész, szókötés (48 kr.) a III. osztályban mint kézi-könyv elfogadható. Továbbá

a természeti tudományok felosztása és rende a felgymnasiumra nézve már a mult évben

elrendeltetvén, a cs. k. okt.ügyi m. ministerium f. é. jan. 9. 722. sz. a. kiadott rendeletében az algymnasiumokra rendelni méltóztatik, hogy eléadassanak:

	az I. osztályban:	első félévben,	az emlős állatok.
	„	„	második „ a héjancok, rovarok, stb.
a II.	„	első „	a madarak, hüllők, halak.
	„	„	második „ növénytan.

E módosítások azonnal foganatba veendőek. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. febr. 2. 189. sz. Int.

30. Az egyház- és okt.ügyi m. ministeriumnak f. é. febr. 17. kelt. 2848. számú rendeleténél fogva, ha a tanulók oly könyvvel élének, mely ajánlva vagy megengedve nincs, az elko-boztatik és az igazgató s tanár költségére más szereztetik. Magától értetik, hogy a püspökség joga a hittani könyvek behozatala iránt fönmarad,—illetetlen maradván a tanárok kötelessége ilyenekkel élni.—Továbbá, Grundriss der Botanik für Schulen von Dr. J. Georg Bill, Wien, 1854. ajánl-tatik.—Wojtovicz Kázmér, a lemergeri gymn. I. osztálybeli tanuló, feslettsége miatt a birodalom minden tanintézetéből kiküszöböltetik. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. mart. 15. 432. sz. Int.

31. A nagyhegyi lelki szent gyakorlatok megtartásának ideje és rende a mult évi mód szerint rendeltetik. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. mart. 21. 492. sz. Int.

32. Geometrischer Anschauungslehre von dr. Franz Mocaik, a tanárok számára ajánltatik.—Meghagyatik az igazgatóságnak, hogy a tanterv 112. §. értelmében az 18⁵⁴/₅₅ tanévben köve-tendő tervet, az e tárgy felett tartandó tanácskozmány jegyzőkönyvével együtt, f. é. jun. 8-ig mul-tatlanul felküldje. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. mart. 18. 419. sz. Int.

33. A karénekes kézikönyv egy példánya, mely Istenben boldogult Kovács Miklós erdélyi püspök ő nmlga által előfizetés útján szereztették, a helyb. gymnasiumnak megküldetik. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. mart. 27. 2231. sz. Int.

34. „Tanrend a silesiai cs. k. gymn. számára“ átküldetik, hogy annak fonalán isk. tör-vények készíttessenek magyar nyelven, egy példány azonban németül is leirandó, hogy szentesítés végett felsőbb helyre terjesztethessék. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. april. 7. 642. sz. Int.

35. Olvasmány a főgymn. közép osztályok számára. Vagács Caesartól, a magyar ajku gymnasiumokba behozható. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. april. 22. 498. sz. Int.

36. A hitbéli oktatást illetőleg, azon rom. kath. vallásu ifjak ügyében, kik nem kath. ta-nodába járnak, ily tartalmu rendelet adatott ki 1851-ben, jul. 3. 13513. sz. alatt; melyet az erd. cs. k. kormány megújított f. é. april. 8. 5259. sz. alatt, s velünk közöltetik az erd. r. k. isk. fő-igazg. útján, 1854. april. 28. 725. sz. Int.

37. Az egyház- és okt.ügyi m. ministerium f. é. april. 9. 5711. és az erd. cs. k. kormány april. 29. kelt. 7406. sz. rendeletében elhatározta, hogy az érettségi szigorlatok tárgyában 18⁵²/₅₃-ban kiadott rendeletek, némely adalékokkal, ez évben is megtartassanak.—Egyszersmind tudtul adatik, miszerint a cs. k. kormány részéről az ezen évben tartandó érettségi szigorlatra biztosul Szabó József orvostudor és orvos-sebészeti tanár ur nevezteték ki. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. maj. 6. 766. sz. Int.

38. Österreichische Vaterlandskunde, (13 kr.) az algymnasiumban mint kézikönyv ajánl-tatik. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. maj. 8. 763. sz. Int.

39. Az iskolai ügyeket és ösztöndíjakat illető számadások a nm. püspöki hivatal útján terjesztendőek a cs. k. számvevőség elé.—Lauterbacher Pál, a sóvári (Salzburg) gymnasiumból, er-kölestelensége miatt kitiltatott. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. maj. 18. 857. sz. Int.

40. Az egyház- és közoktatásügyi cs. k. ministeriumnak f. é. april. 20. kelt. 6128. sz. vá-

laszirata, a helyb. gymn. tanári karának m. évi oct. 19. fölterjesztett kérelmére, a történelem és birodalmi honismének a 8-ik osztályban továbbá is magyar nyelven előadhatása tárgyában. E válaszirat értelme szerint felhivatik és meghagyatik az igazgatóságoknak: igyekezzék oda hatni, miszerint az ifjuság elkészíttessék, hogy a német nyelv, mint tannyelv, e gymnasiumba részenként behozathassék. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. maj. 18. 853. sz. Int.

41. Az okt.ügyi m. ministerium a gymnasiumok állapotáról tett jelentésekből észrevette, miszerint az új tanterv behozatalának ideje óta a tanárok ügyessége által eszközölt és a várakozásnak megfelelő eredmény kimutathatassék. Ez a hittant, történelmet, természettudományokat és hellen nyelvet illetőleg jelesebb; kivált az ifjuság erkölcsi előhaladása kiváló. — Minthogy azonban a latin és némileg a német nyelvben az előmenet nem olyan, minőt várni lehetett volna: közöltetik a f. é. mart. 11. kelt 4001 számú intézvény kivonata azon véleménynyel együtt, mely ezen nyelvek előadásában kalauzul szolgál. Ennek megtartására az igazgatók ügyelni és minden év végével az igyekezet sikeréről jelentést tenni köteleztetnek. Az erd. r. k. isk. főigazg. 1854. maj. 29. 871. sz. Int.

42. Azon rendetlenség fékezésére, mely szerint a gymn. és ipartanodai tanárok magániskolák- és házakban az ifjak oktatását felvállalni szokják, a cs. k. ministerium f. é. febr. 5. 2293. sz. a. rendelni méltóztatott: a) a magán intézetekbe fölvetett tanárok neveit az iskolai év kezdetével, vagy év folytán azok változását a cs. k. kormánynak az igazgatók följelenteni tartozzanak. b) Akadályozzák meg, hogy kelletén túl ne terheltessenek, vagy iskolai tisztök pontos betöltésébe vissza ne tartóztassanak; minden esetre felelősség terhe alatt ügyeljenek, ne hogy ily tanárok magán tanítványaik vizsgáin jelen legyenek, vagy azok osztályozásába valamely befolyást gyakoroljanak. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1854. maj. 29. 904. sz. Int.

43. Pücz Vilmos földrajz- és történelmének első kötete Thüringer Ambrus által magyarra fordítva a felgymn. számára ajánltatik. — És a cs. k. ministerium megengedte, hogy Márton Józsefnek német nyelvtana a magyar gymnasiumokban, míg jobb készíttethetnék, használható. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1854. jun. 7. 959. sz. Int.

44. Cs. k. ministeri rendeletnél fogva, az év végével beküldendő jelentés alkalmával azon magas rendeletek is és okfők idézendők, melyek szerint a kath. gymnasiumokat a nyilvánossági jog illeti. — Továbbá f. é. 12468. sz. ministeri rendelet szerint: Bibliai történetek stb. készítette Dobos János, minden iskolából kitiltatnak. Az erd. rom. k. isk. főigazg. 1854. jun. 26. 1020 sz. Int.

45. Az erd. cs. k. kormánynak f. é. maj. 11. kelt $\frac{6522}{847}$ sz. és a cs. k. ministeriumnak 4981. sz. rendeleteik szerint a gymnasiumokra nézve felállítandó előkészületi osztály, a szó- és írásbeli érettségi szigorlat és iskolai fegyelmi törvények készítése tárgyában, bizonyos szabályok állíttatnak fel és azok ügyében véleményünk nyilvánítása parancsoltatik. Az erd. rom. kath. isk. főigazg. 1854. m. j. 30. 913. sz. Int.

Tanácsülési értekezlet folytán megállapított véleménye a tanári karnak fölterjesztetett.

46. A folyó iskolai év végével tartandó érettségi szigorlatra, püspök és főigazgató ur őnmilga részéről ft. Kedves István apát és kolosvári plebános ur neveztetik ki biztosul. Az erd. r. kath. isk. főigazg. 1854. jun. 29. 1036. sz. Int.

47. Knoflach Ágoston boczeni és Strupl Venczel prágai tanulók ministeri rendeletnél fogva minden osztrák tanintézetből kizáratnak. Az er. r. k. isk. főigazg. 1854. jun. 30. 1069. sz. int.

B.)

A kolosvári rom. kath. nyilv. és teljes gymnasiumban 185 $\frac{3}{4}$ tanév folytán tartott tanácsülések némely lényegesebb határozásainak

J E G Y Z É K E.

a.) 1853. sept. 29. egyebek közt határozaték: hogy az ifjuság összeírása oct. hó első napjaiban történjék, ezen idő tüzetvén arra is ki, hogy a volt magántanulók, kik e nyilv. tanintézetbe fölvetetni kívánnak, megvizsgáltassanak s az oly rendes tanulók, kik egy vagy más tantárgyból csekély előmenetet tanusítának, sorozatukat magjavithassák. A Szentlelket segédül hívó szentmise-áldozat oct. 2-ra, a rendes előadások megkezdése 6-ra tétetett.

b.) 1853. nov. 30. határozaték: hogy az ifjuság Üdvözítőnk születésének méltó ünneplésére elkészítettvén, dec. 18. azaz advent 4-ik vasárnapján a vezeklés szentsége által büneiből kitisztulván, az napon az Ur szent testét is magához vegye. A karácsoni szünidőre nézve pedig a három évi gyakorlat folytán határozatba ment; hogy az dec. 24-től jan. 3-ig tartson.

c.) 1854, jan. 30. Könnye Alajos népszerű Ásványtanának ajánlás melletti fölterjesztése elhatározatott; a félévi szünidő febr. 25-től mart. 6-ig.

d.) 1854. mart. 29. Megállapítottak a lelki szent gyakorlatok megtartásának ideje és rende, mely szerint azok virágvasárnapján kezdve három napig reggeli és délutáni elmélkedés, s templombani isteni tisztelet mellett tartassanak, nagyszerdán járulván az összes ifjuság a Penitencziatartás- és Oltáriszentséghez. — Továbbá ugyanekkor határozaték, hogy april. 24., mint ő cs. és apost. kir. Felsőgének egybekelési tinnepén a tanárok az ifjussággal együtt a teljes díszfénnyel tartandó ájtatosságon jelenlegyenek, hogy sz. Pál intelme szerint: könyörgések legyenek a királyért, miszerint az Ur, ki által országolnak a királyok s kinck kezében van a király szive, a felséges párra áldását árasztani méltóztassék.

e.) 1854. april. 29. A törvények szerkesztése négy tanárból álló választmányra bizatik. — Határozatott, hogy a következő napra áttett sz. Mark napi sz. meneten bevett szokás szerint a tanulók megjelenjenek.

f.) 1854. maj. 31. Határozaték, hogy az urnapi sz. meneten az ifjuság azon renddel, mint a könyörgő napokban, jelenjék meg. — A pünkössti szünet, felsőbb helyen jóváhagyott szokás szerint jun. 4-től 11-ig tartson.

g.) 1854. jun. 30. tartott tanácsülésben egyéb tárgyak között az átmeneti vizsgák megtartásának ideje, rende és módja került tanácskozás alá; ez ügyben határozatott: hogy a vizsgák jul. hó 13-kán kezdessenek el és szakadatlanul folyjanak, mely idő alatt az érettségi szigorlatra ajánlkozottak írásbeli vizsgái is tartassanak, még pedig: 12-én a magyarnyelvből; 15-én a mérés és mennyiségtanból; 17. és 18-án a latinnyelvből; 19-én a németnyelvből; 21. és 22-én a hellen-nyelvből; minthogy minden jó adomány és tökéletes ajándék onnan felülről jó, a világosság Atyjától, határozaték: hogy az összes ifjuság a vezeklés szentsége által büneiből elébb kitisztulván, jul. 2-án az Urasztalához járuljon. — A szóbeli érettségi szigorlatra jul. 27. napja tüzetett ki. A tanfolyam befejezése jul. 30. téteték, mely napon ünnepélyes hála-áldozat bemutatása és bizonyítványok kiosztása után az ifjuság hazabocsáttatik. E határozatok püspök főigazgató ur ő nmlga által koronként a cs. k. magas kormányzék elé megerősítés végett mély tisztelettel fölterjesztetének.

II.
TANÁRIKAR.

A).

Rendes tanárok az 185^{3/4} tanévben.

Tanár neve:	Tantárgyak, melyeket eléadott.	Tanodai osztályok, melyekben előadásokat tartott.	Hetenkénti előadá- sainak óra-száma.	Jegyzések.
Sláby József.	Latin nyelv. Természetrájsz.	II. III. II.	14.	Igazgató.
Magyarász Incze.	Mennyiség, Mértan, és Bölcsészeti ismeret.	III. IV. V. VI. VII. VIII.	17.	IV-dik osztály-főnök, szépműv- 's bölcsészeti- tudor, csillagász.
Tritremer László.	Latinnyelv.	IV. V.	12.	A kegyes tanító rend társháza igazgatója.
Englohner Vincze.	Latinnyelv Németnyelv Mértan.	I. I. I. II.	17.	I Osztály-főnök.
Perlaky László.	Magyar nyelv. Görög nyelv.	I. II. III. IV. III. IV.	17.	II-ik Osztály-főnök. — Szépműv- 's bölcsészeti- tudor.
Vass József.	Hittan. Magyar nyelv 's irod.	I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII.	16.	Hitoktató, V-ik Osz- tályfőnök, könyv- tárnok.
Ovsiák Alajos.	Természettan. Természetrájsz.	III. IV. VII. VIII. V. VI.	17.	Szépműv- 's bölcsé- szeti-tudor. természeti- terem felügyelője.
Matusik Nep. Ján.	Földrajz, 's történ. Természetrájsz.	I. II. III. IV. V. I.	17.	III-ik Osztályfőnök.
Horváth Pius.	Hittan. Földrajz 's történ.	V. VI. VII. VIII. VI. VII. VIII.	17.	Hitszónok, VIII-ik osz- tályfőnök, tanácsulési jegyző.
Kulhanek Antal.	Németnyelv 's irodalom.	III. IV. V. VI. VII. VIII.	18.	VII-ik Osztályfőnök.
Lajos Nep. János.	Görögnyelv.	V. VI. VII. VIII.	16.	VI-ik Osztályfőnök.
Finály Henrik.	Latinnyelv. Mennyiségtan. Németnyelv.	VI. VII. VIII. VIII. II.	20.	Segéd-jegyző, ideiglen. helyett. tanár.

Mindnyájan kegyes tanítórendi áldorok, a helyettes tanáron kívül.

B.)

Rendkívüli tanárok.

Fekete János g. e. esperes, román nyelvtanár; Simó Ferencz rajztanító; Ruzicska György énektanító; Deutsch Móricz, szépíró.

III,

RÉSZLETES JEGYZETEK A TANULÓ NÖVENDEKEKRŐL

az 185³/₄ tanévben.

Szak-osztály.	Tanoncok száma.	Rom. kath.	Görög egyesült vallásuak.	Görög nem egyesült vallásuak.	Helvét vallásuak.	Ágostai vallásuak.	Héber.	Összesen.	Magyar vagy Székely.	Német.	Román.	Lengyel.	Összesen.	Rendes ösztöndíjas.	Rendkívüli ösztöndíjas.	Tandíjt fizetők.	Tandíj-fizetéstől ment.	Erkölcsei viseletből.
I.	54	31	18	3	—	—	2	54	31	—	21	—	54	2	1	—	54	
II.	20	6	13	1	—	—	—	20	5	1	14	—	20	1	—	—	20	
III.	24	15	8	—	—	1	—	24	14	1	8	1	24	1	—	—	24	
IV.	17	10	7	—	—	—	—	17	9	—	8	—	17	3	—	—	17	
V.	17	9	6	2	—	—	—	17	7	1	7	2	17	4	1	—	17	
VI.	12	8	3	—	1	—	—	12	9	—	3	—	12	2	1	—	12	
VII.	35	21	13	1	—	—	—	35	20	1	14	—	35	14	1	—	35	
VIII.	10	7	3	—	—	—	—	10	7	—	3	—	10	4	1	—	10	
Össze- sen:	189	107	71	7	1	1	2	189	102	4	78	3	189	31	5	—	189	Mindnyájan I-ső rendűek.

IV.

TANÓRÁK RENDE

Osztály.	H É T F Ő.		K E D D.		S Z E R D A.	
	Reggel.	Délután.	Reggel.	Délután.	Reggel.	Délután.
	8—11.	2—4.	8—11.	2—4.	8—11.	2—4.
I.	1. Hittan. 2. Latinnyelv. 3. Németnyelv.	1. Természetrájk. 2. Mennyiségtan.	1. Magyar nyelv. 2. Latinnyelv. 3. Németnyelv.	1. Mennyiségtan. 2. Hittan.	1. Latinnyelv. 2. Történ. 's földr. 3. Szépirás.	1. Szépirás. 2. Ének.
II.	1. Latinnyelv. 2. Történ. s földr. 3. Rajz.	1. Mennyiségtan. 2. Latinnyelv.	1. Latinnyelv. 2. Németnyelv. 3. Hittan.	1. Történ. s földr. 2. Magyar nyelv.	1. Németnyelv. 2. Mennyiségtan. 3. Szépirás.	1. Szépirás. 2. Ének.
III.	1. Németnyelv. 2. Mennyiségtan. 3. Görögnyelv.	1. Mennyiségtan. 2. Hittan.	1. Történ. 's földr. 2. Latinnyelv. 3. Németnyelv.	1. Görögnyelv. 2. Természetrájk.	1. Latinnyelv. 2. Mennyiségtan. 3. Magyar nyelv. 4. Rajz.	1. Szépirás. 2. Ének.
IV.	1. Latinnyelv. 2. Görögnyelv. 3. Történ. 's földr.	1. Németnyelv. 2. Magyar nyelv.	1. Latinnyelv. 2. Természettan. 3. Görögnyelv.	1. Mennyiségtan. 2. Németnyelv.	1. Természettan. 2. Latinnyelv. 3. Magyar nyelv. 4. Rajz.	1. Szépirás. 2. Ének.
V.	1. Hittan. 2. Latinnyelv. 3. Mennyiségtan.	1. Latinnyelv. 2. Németnyelv.	1. Történ. 's földr. 2. Magyar nyelv. 3. Latinnyelv.	1. Természetrájk. 2. Görögnyelv.	1. Latinnyelv. 2. Németnyelv. 3. Történ. 's földr.	1. Románnyelv.
VI.	1. Görögnyelv. 2. Természetrájk. 3. Hittan.	1. Magyar nyelv. 2. Történ. 's földr.	1. Latinnyelv. 2. Németnyelv. 3. Mennyiségtan.	1. Görögnyelv. 2. Latinnyelv.	1. Németnyelv. 2. Latinnyelv. 3. Történ. 's földr.	1. Románnyelv.
VII.	1. Természettan. 2. Latinnyelv. 3. Magyar nyelv.	1. Latinnyelv. 2. Mennyiségtan.	1. Természettan. 2. Történ. 's földr. 3. Latinnyelv.	1. Németnyelv. 2. Mennyiségtan.	1. Hittan. 2. Görögnyelv. 3. Románnyelv.	1. Románnyelv.
VIII.	1. Latinnyelv. 2. Németnyelv. 3. Görögnyelv.	1. Természettan. 2. Mennyiségtan.	1. Bölcsészettan. 2. Görögnyelv. 3. Történ. 's földr.	1. Latinnyelv. 2. Hittan.	1. Görögnyelv. 2. Természettan. 3. Románnyelv.	1. Románnyelv.

E felett az ifjuság naponként 7 1/2-re szentegyházba megy; ünnepnap-

Irányul szolgáljon a tanodai bizonyítványokban

FOKOZAT:	1-ső	2-ik
Erkölesi viselet:	példás	jó
Figyelem:	éber	tűrhető
Szorgalom:	dicséretes	elégéséges
Tantárgybani előmenet:	kitünő	kielégítő
	Kitünőleg első rendű.	Első rendű.

185³/₄ TANÉVBEN.

C S Ö T Ö R T Ö K.		P É N T E K.		S Z Ö M B A T.		Órák száma.
Reggel.	Délután.	Reggel.	Délután.	Reggel.	Délután.	
8—11.	2—4.	8—11.	2—4.	8—11.	2—4.	
1. Latinnyelv. 2. Történ. 's földr. 3. Szépirás.	1. Természetrájj 2. Latinnyelv.	1. Mennyiségtan. 2. Latinnyelv. 3. Magyar nyelv.	1. Latinnyelv. 2. Történ. 's földr.	1. Latinnyelv. 2. Németnyelv. 3. Rajz.	1. Szépirás.	29.
1. Történ. 's földr. 2. Természetrájj 3. Szépirás.	1. Hittan. 2. Latinnyelv.	1. Latinnyelv. 2. Magyar nyelv. 3. Rajz.	1. Természetrájj 2. Mennyiségtan.	1. Latinnyelv. 2. Németnyelv. 3. Rajz.	1. Szépirás.	29.
1. Latinnyelv. 2. Magyar nyelv. 3. Görögnyelv.	1. Latinnyelv. 2. Történ. 's földr.	1. Természetrájj 2. Latinnyelv. 3. Történ. 's földr.	1. Németnyelv. 2. Görögnyelv.	1. Görögnyelv. 2. Latinnyelv. 3. Hittan.	1. Szépirás.	30.
1. Latinnyelv. 2. Hittan. 3. Németnyelv.	1. Latinnyelv. 2. Görögnyelv.	1. Történ. 's földr. 2. Mennyiségtan. 3. Hittan.	1. Latinnyelv. 2. Természettan.	1. Mennyiség. 2. Történ. 's földr. 3. Görögnyelv.	1. Szépirás.	30.
1. Természetrájj 2. Mennyiségtan. 3. Görögnyelv.	1. Hittan. 2. Magyar nyelv.	1. Görögnyelv. 2. Németnyelv. 3. Latinnyelv.	1. Mennyiségtan. 2. Latinnyelv.	1. Görögnyelv. 2. Természetrájj 3. Történ. 's földr. 4. Rajz.	1. Románnyelv. 2. Ének.	30.
1. Hittan. 2. Görögnyelv. 3. Latinnyelv.	1. Mennyiségtan. 2. Latinnyelv.	1. Magyar nyelv. 2. Természetrájj 3. Latinnyelv.	1. Mennyiségtan. 2. Görögnyelv.	1. Természetrájj 2. Németnyelv. 3. Mennyiségtan. 4. Rajz.	1. Románnyelv. 2. Ének.	30.
1. Németnyelv. 2. Történ. 's földr. 3. Mennyiségtan.	1. Görögnyelv. 2. Természettan.	1. Latinnyelv. 2. Görögnyelv. 3. Történ. 's földr.	1. Magyar nyelv. 2. Németnyelv.	1. Latinnyelv. 2. Görögnyelv. 3. Hittan. 4. Rajz.	1. Románnyelv. 2. Ének.	30.
1. Latinnyelv. 2. Természettan. 3. Magyar nyelv.	1. Latinnyelv. 2. Hittan.	1. Bölcsészettan. 2. Történ. 's földr. 3. Németnyelv.	1. Görögnyelv. 2. Latinnyelv.	1. Történ. 's földr. 2. Magyar nyelv. 3. Németnyelv. 4. Rajz.	1. Románnyelv. 2. Ének.	30.

's vasárnapokon pedig reggel 9¹/₂-re, délután 3¹/₂ lelki oktatásban részesül.

használandó ezen érdemszerinti	
3-dik	4-dik
rossz szórakozott változó ceskély	igen kevés semmi igen ceskély
Második rendű.	Harmadik rendű.

V.

**ÁTMENETI TANTERV AZ 185⁴/₅-KI TANÉVRE, MELY A FELS. CS. KIR.
ERDÉLYI KORMÁNYSZÉKNEK FÖLTERJESZTETETT.**

1) HIT TAN.

- I. Osztály. Hetenként két óra. Eléadtnak a közönséges keresztény hittudomány elemei a „Hit- s Reménységről.“ Püspöki kegyes rendeletnél fogva, rég bevett szokás nyomán, kézikönyv: Nagy katekizmus. Kolosvárt. 1834. 8r. — Második félévben: Bibliai szent történetek, a következő kézikönyv szerint: Bibliai történet. Róder Alajos. Kiadja a jó és olcsó könyvkiadó Társulat. Pesten. 1852. 8r.
- II. Osztály. Hetenként két óra. Fejtegettetik a közönséges keresztény anyaszentegyház tanítmánya a „Keresztény szeretetről; továbbá, az Istennek tíz s az anyaszentegyháznak öt parancsolatjáról.“ Kézikönyv ugyanaz, mely az I. osztályban használtatik. — Második félévben: az új szövetség történetei beszélgetnek el, az I. osztályban kijegyzett kézikönyv szerint.
- III. Osztály. Az új szövetségi hét szentség megmagyarázva tárgyalatik, a fentebbi kézikönyv vezérleténél fogva. — Második félévben: A romai közönséges keresztény anyaszentegyház szertartásai és szokásai világos rövidséggel adatnak elé, ezen kézikönyv vezérfonalánál fogva: „A keresztény katolika anyaszentegyház szertartásai és szokásai röviden megmagyarázva. Veszprém. 1851. 8r.“
- IV. Osztály. Anyaszentegyházunk tanítmánya, a bevett s fentebb idézett kézikönyv kalauzolása mellett, fejtegetve magyaráztatott „A keresztény igazságról s a négy utolsó dolgokról.“ — Második félévben: A romai közöns. ker. anyaszentegyház történeteinek lényegcsb vonalai, bővebb magyarázatok kíséretében adatnak elé. Kézikönyv: „A religio történetének vázlata; a világ kezdetétől fogva korunkig. Katholikus ifjak számára. Második kiadás. Egerben. 1851. 8r.“
- V. Osztály. Hetenként 2 óra. A háromszemélyü egy Istenről. A hit kufjei a szentírás és isteni hagyományok, ezeknek öre a Jézustól alapított egyház. Istennek legnemesebb teremtményei az angyalok és emberek. Krisztus igaz Isten és ember, az emberi nem Megváltója. Szentlélek a malaszt adója. Tankönyv: A ker. kath. religio tudománya. Buda. 1844. két köt. Ehez járulnak ismétlésül a bibliai szent történetek, Fábián Ambrus után.
- VI. Osztály. Hetenként 2 óra. A Krisztus urunktól szerzett hét szentség. Az embernek négy utolsó dolgai, szentek, képek és ereklyék tisztelése, apostoli hitvallás. Tankönyv ugyanaz. Ide járul az egyházi szokások és szertartások ismétlése, Zimmermann Jakob után.
- VII. Osztály. Hetenként 2 óra. A ker. igazság. Hit, remény, szeretet; nyilv. isteni tisztelet, minmagunk és mások iránti köteleességek. Istennek tíz és az anyaszentegyház öt parancsa. Tankönyv ugyanaz.
- VIII. Osztály. Eléadtnak a rom. kath. egyház történetei, Grynacus Alajos hittudor, czimz. kanonok s egyetemi tanárnak e célra készített munkája szerint. Pest. 4 füzet, 1853.

2) LATINNYELV.

- I. Osztály. Hetenként 8 óra. A betűk, és szótagok. Az igeragozás némi ismertetése. A fő- és melléknevek ragozása, ezeknek fokozása. Az ige határozók, névmások, számnevek, elöljárók, az összetett nevek ragozása, némely a harmadik ragozású főneveknek egyes eseteire vonatkozó észrevételek. A főnevek nemciről szóló szabályok adatnak elő. Kézikönyv: Kühner, magyarázva Szepesi Imrétől, II. kiadás, Pest. 1853.
- II. Osztály. Hetenként hat óra. — Eléadatik a latin nyelvtannak az igékre vonatkozó része elméleti s gyakorlati tanmódszer szerint, ezen kézikönyv vezérleténél fogva: „Elemi latin nyelvtan gyakorlatilag

- elévadva Szepesi Imre, kegyes-rendi tanár által. Második rész. Pesten, 1850. 8r. „A kézikönyvben foglalt gyakorlati példák a nyelvtani szabályokra alkalmaztatnak. Honn kidolgozandó nyelvgyakorlatok minden kéthétben, tanodaiak pedig hetenként egyszer adatnak; a hibák kijelölve megjavíttatnak.
- III. Osztály. Hetenként hat óra. — A latin szókötés tárgyalatik. Szerző: Sümeghi Pál. Olvasó könyv: Corn. Nepos: tiz jelesebb férfiak életrajzai. 36. szakra (§.) terjedő szemelvény fordíttatik magyarra, s elemeztetik a szókötés szabályai szerint. — Ezekhez járulnak a nyelvtani szabályokhoz idomított célszerű gyakorlatok; tanodaiak hetenként 1—2.; otthoniak: 1.
- IV. Osztály. Hetenként 6 óra. Szómér és vers-tan Vass József k. r. tanár szerint. Szeged. 1846. Olvasatott és elemeztetett C. Julius Caesar, Kovács Pál kiadása után. Oskolai gyakorlat hetenként egy; hazai két hétben egy.
- V. Osztály. Hetenként 6 óra. T. Livius Hist. a Carthagobeliéknél Annibal vezérlete alatt viselt háboruja a rómaiak alatt, Drakenbork Arnold után. P. Ovidius Násonak az Elváltozásokról irt 15. könyvéből Burmann Péter kiadásából fordíttatott és elemeztetett. Hazai gyakorlat minden második hétben, oskolai minden héten.
- VI. Osztály. Hetenként 6 óra. Virgil tiz pásztordala és az Aeneis első könyve, Ladewig Theod. kiadása szerint; Sallustius könyve a Catilina-féle polgárháborúról, Tabols után magyaráztatnak, egy részét csak pusztán fordítják. Iskolai gyakorlat minden héten, hazai két hétben egyszer.
- VII. Osztály. Hetenként 5 óra. Cicero négy beszéde Catilina ellen, Halm Károly után; Virgil Aeneisének 2. és 3. könyve Ladewig után. Gyakorlatok mint fentebb.
- VIII. Osztály. Hetenként 5 óra. Tacitus Augustus halála utáni történetének 1 könyve, Germania leírása Nipperdey után; Agricola életrajza Wex Károly után; Horatius válogatott költeményei Desprez után. Ezen osztályban az írásbeli gyakorlatokon kívül hetenként kétszer szóbeli latin gyakorlat tartatik.

3) GÖRÖGNYELV.

- III. Osztály. Hetenként 5 óra. Rendes formák tana. Hazai és iskolai gyakorlatok. Tankönyv: Szepesi Imre, Kühner és egyéb szerzők után. 1852.
- IV. Osztály. Hetenként 4 óra. Az előbbieket ismétlése után a rendhagyó és μ végzetű igék ragozása gyakorlatokkal együtt. Tankönyv ugyanaz.
- V. Osztály. Hetenként 4 óra. A rendhagyó ω , és μ végzetű igék alaktana ismétlése mellett a szókötés, gyakorlatokkal. Tankönyv: Szepesi Imre Kühner után. Remek-írókból Homér Iliásza.
- VI. Osztály. Hetenként 4 óra. A szókötés ismétlése mellett a mondatkötés. Tankönyv: ugyanaz. Remek-írókból: Herodot.
- VII. Osztály. Hetenként 4 óra. A fennebbiek ismétlése. Tankönyv: ugyanaz. Remekírókból: Herodot és Szofoklesz.
- VIII. Osztály. Hetenként 4 óra. A fennebbiek gyakorlati ismétlése. Remekírókból: Szofoklesz és Platon.

4) MAGYARNYELV.

- I. Osztály. Hetenként 2 óra. Betűtan és helyesírás. Szótan. Szóalkotás és szóragozás, fő- és melléknévek ugy-szinte az igékre nézve. — Kézikönyv a magyar tudós társaságé. — Olvasó könyv: Gáspár János és Kovácsi Antal uraké.
- II. Osztály. Hetenként 2 óra. Az egész magyarnyelvtan. Kiadta a m. t. társaság. Olvasó könyv: Gáspár János és Kovácsi Antal uraktól, II. Rész. Kolosvár. 1853.
- III. Osztály. Hetenként 2 óra. A magyar szókötés főbb szabályai: a) szóegyeztetés, b) szóvonzat, c) szórend. Tankönyv a m. t. társaságtól. Buda. 1848. Olvasó könyv: Tatay Istváné. Pest. 1847. I. Rész.
- IV. Osztály. Hetenként 2 óra. A magyar szókötés mind három része egészen, t. i. a) szóegyeztetés, b) szóvonzat, c) szórend. Kézikönyv a m. t. társaságé. Buda. 1848. Olvasó könyv: Tatay Istváné. II. Rész. 1847.
- V. Osztály. Hetenként 2 óra. Gyakorlatok a magyar folyó irányban, elmélettel összekött gyakorlati szellem-

ben. Ide szolgáló könyvek: a) „Írály- és szónoklattan. Irta Laky Demeter. *)“ b) „Olvasmány a főgymnasiunai középszályok számára, Vagács Caesártól. — Hazai dolgozat minden két hétben, tanodai hetenként egy.

- VI. Osztály. Hetenként 2 óra. Költészeti gyakorlatok, az elmélet-gyakorlati tanmódszer igényei szerint, az ötödik osztályban kijelölt tankönyvek vezérleténél fogva. — Hazai s tanodai irálygyakorlatok kidolgozása az ötödik osztályban kitűzött időközben.
- VII. Osztály. Hetenként 2 óra. Eléadatik a magyar nemzeti irodalom történetének ó és középkora, ily című tankönyv szerint: „A magyar nemzeti irodalom története. Irta Toldy Ferenc, a magyar akademia titoknoka. I. II. köt.“ Olvasókönyv ugyanezen szerzőtől „Példatár“ cím alatt, kidolgozásul a felebb kijelelt határidőkben mindkét irályfaj fensőbb nemeiből gyakorlatok.
- VIII. Osztály: Hetenként 2 óra. A magyar nemzeti irodalom új és legújabb korának történetei fejtegettetnek. A kézi- és olvasókönyv ugyanazok, melyek a hetedik osztályban felemlítették; de ez utóbbi más olvasmányokkal. Kidolgozásul feladványok mind a folyó mind a kötött irály fensőbb nemeiből szemeltettek. Határidő ezekre a hetedik osztályban megállapított.

5) NÉMETNYELV.

- I. Osztály. Hetenként 3 óra. Nevek, és igék alaktana. Kézi könyv: Gyakorlati módszer a németnyelvnek megtanulására, Ahn (Seidenstücker) tanmódja szerint nyelvtani jegyzetekkel. Szerzé Hartman Lipót. N. Kanizsa. 1851. Olvasás, irás.
- II. Osztály. Hetenként 3 óra. A lefolyt évben tárgyaltakat folytatólag eléadtnak főleg a főnevek, azok eseteinek képezése és használata, a többes szám képezése, a melléknevek és névmások egyeztetése körüli gyakorlatok hozzávetve; továbbá a melléknevek fokozása és ejtegetése és a szókötés első elemei fordításokkal magyarból németre és viszont. — Ezeknek ismétléséhez járul folytonos gyakorlás mellett az igék és előjárók alak- és kötéstana, és az idők körüli szabályok, végre a mondat főbb részeinek magyarázata. Módszer ugyanaz.
- III. Osztály. Hetenként 3 óra. Nevek és igék alaktana, szóegyeztetés, olvasás, irás, fordítás. Kézikönyv: Német Grammatika, irta Toepler Theophil. Pest. 1850.
- IV. Osztály. Hetenként 3 óra. Igetan, szókötés, mondatan, olvasás, fordítás. Kézikönyvek: Német Gramm. irta Toepler Th. Pest. 1850. és Mozart J. Lesebuch I. Th. Wien. 1850.
- V. Osztály. Hetenként 3 óra. Mind a két félévben olvastatik, fordítatik, s elemeztetik Mozart J. Lesebuch I. Th. Ezekhez járulnak az írásbeli dolgozatok.
- VI. Osztály. Hetenként 3 óra. Olvastatik, fordítatik, és fejtegettetik Mozart J. Lesebuch II. Th. Írásbeli dolgozatok.
- VII. Osztály. Hetenként 3 óra. Mind a két félévben olvastatik, fordítatik és értelmeztetik Mozart J. Lesebuch III. Th. Szaválás, szerkesztés.
- VIII. Osztály. Hetenként 3 óra. Első félévben olvastatik, értelmeztetik Mozart J. Lesebuch IV. Th. Szaválás, szerkesztés. II. félév: A német irodalom-történet rendszeres szemléje, különös tekintettel a remekírók életrajzára. Célyszerű kézikönyv még kívántatik.

6) TÖRTÉNELEM S FÖLDRAJZ.

- I. Osztály. Hetenként 3 óra. Földrajz: Az egyetemes földrajz alapvonalai. Kézikönyv: „Az egyetemes földrajz alapvonalai.“ Szerkeszté Matusik nep. János. Kolosvárt, 1853. — Történelem: A világtörténetből az ó kor megkezdetik. Ázsia, Afrika. Kézikönyv: „Ó, közép és új korbéli történetek alaprajza, Pütz Vilmos szerint. I. köt.
- II. Osztály. Hetenként 3 óra. Történelem: Ó kor. Kézikönyv a fönnebbi I. köt.
- III. Osztály. Hetenként 3 óra. Közép kor. Kézikönyv ugyanaz. II. köt.

*) A jeles mű még kéziratban van; de az illető szaktanár, kinek szerencséje volt az életrevaló kézirat lényeges részeit figyelemmel megolvasni, azon ígéretét bírja a tárgyavatott szerzőnek, hogy azt a jövő tanév elején közhasználatul a taluló ifjuság kezébe adni ügyekszik.

- IV. Osztály. Hetenként 3 óra. Uj kor. Kézikönyv a nevezett. III. köt. — Jegyzet. Egyes ország történelmét ugyanannak, sőt a földrésznek is, melyen fekszik, földrajzi ismertetése nyitja meg minden osztályban.
- V. Osztály. Hetenként 3 óra. Az illető országok földrajzi leírása után az ó kor történetei a harmadik puni háborúig bezárólag. Görög és római régiségtan. Tankönyv: „Világtörténet, kath. ifjak számára, írta Annegarn J. braunsbergi tanár, fordította a Pázmányintézeti magyar társulat néhány tagja. Pest, 1846.
- VI. Osztály. Hetenként 3 óra. A harmadik puni háboru bevégeztétől kezdve a keresztes hadakig. Tankönyv ugyanaz.
- VII. Osztály. Hetenként 3 óra. A keresztes hadaktól kezdve XIV. Lajos koráig. Tankönyv ugyanaz.
- VIII. Osztály. Hetenként 3 óra. XIV. Lajostól a jelenkorig. Tankönyv ugyanaz. II. félévben az osztrák birodalom statistikájának főbb vonalai. Tankönyv: Ausztriai Honismeret. Bécs. 1854.

7) MENNYISÉGTAN.

- I. Osztály. Hetenként 3 óra. Számítan. Négy alapszám egész, és tört számokkal, tizedes törtek. Kézikönyv: Elemi számítan, 1. rész, írta Barts Ferenc.
Mértani Nézetlan. Pontok, szögek, háromszögek, és egyenközények főbb sajátságai. Kézikönyv: Mértani Nézetlan, Koller Károlytól. Pest. 1851.
- II. Osztály. Hetenként 3 óra. Számítan. Viszony- aránytan, és ezáltal megfejthető számolás nemei; továbbá a hossz, és súlymértékek. Kézikönyv: Elemi számítan II. rész, írta Barts Ferenc.
Mértani Nézetlan. A három, és sokszögek rajzolása, osztása, térszínök kiszámolása, és változtatása. Kézikönyv ugyanaz.
- III. Osztály. Hetenként 3 óra. Számítan. Négy alapszám betűkkel, a határozott számok hatványai és gyökei a csoportozati munkákkal együtt. Kézikönyv: Előkészület a betűszámítanhoz Tury Osváldtól, Komáromban. 1852. —
Mértani nézetlan. Az önmagokba vissza- és nem térő szabályos görbevonatok; körtérszínök kiszámolása, változtatása és részekre osztása. Kézikönyv: Mértani nézetlan, Koller Károlytól. Pest. 1851.
- IV. Osztály. Hetenként 3 óra. Számítan ismétlése. Viszonyok, arányok gyakorlatokkal, és egyenletek egy ismeretlennel. Korecz Lőrincz szerint. Mértan. Lap- és tömörszögek, tovább a főbb testek- s azok mérése. Koller Károly szerint.
- V. Osztály. Hetenként 4 óra. Mennyiségtan. Négy betű- és számvetési műtétek közönséges és tizedes törtekkel, hatványok, gyökkivonás, gyökmennyiségekkel műtétek, viszonyok, arányok, egyenletek egy ismeretlennel. — Korecz Lőrincz szerint. Mértan. Hosszuság — és Lapmértan. Dr. Arenstein József szerint.
- VI. Osztály. Hetenként 3 óra. Mennyiségtan. Hatványok, gyökkivonás, gyökmennyiségek, viszonyszámok, egyenletek egy és több ismeretlennel; továbbá a betűvetési kifejezések feloldásai. — Mértan. Háromszögmérés és tömörtan. Korecz Lőrincz szerint.
- VII. Osztály. Hetenként 3 óra. Mennyiségtan. Betűvetés. Határozatlan, első rendű és négyzeti egyenletek egy ismeretlennel, haladványok, összeillesztések és Newton kétagozata. — Mértan. A betűvetésnek mér-tanrai alkalmazása. Térelemzés a lapban a kupmetszetekkel együtt. Korecz Lőrincz szerint.
- VIII. Osztály. Hetenként 2 óra. Bölcsész. Tapasztalati lélek- s gondolkodástan. Purgstaller József szerint.

8) TERMÉSZETTAN.

- III. Osztály. Hetenként 2 óra. A testek közös tulajdonai, vegytani elemek, és hévtan. Kézikönyv. „Természeti Ismeretek“. Írta Thüringer Ambró. Pest. 1853.
- IV. Osztály. Hetenként 3 óra. Erő-, hig- s légnyugtan; hang- s láttan; villanyosság, delejesség, és csillagászat elemei. Ugyanazon könyv szerint.
- VII. Osztály. Hetenként 3 óra. A testek közös tulajdonai, vegyelemek, hig- s légnyugtan; hang- s hévtan, villanyos és delejes tünemények. Schirhuber Mórincz szerint.
- VIII. Osztály. Hetenként 3 óra. Gép-, lát- s csillagtan. Ugyanazon könyv szerint.

9) TERMÉSZETTÖRTÉNET.

- I. Osztály. Hetenként 2 óra. Előismeretek a természetrajzhoz. Embertan, emlősök, hémancok, rovarok s férgek. Kézikönyv: „Természettörténet, műtani jegyzetekkel. Buda. 1848.“
- II. Osztály. Hetenként 2 óra. Az állatországnak — folytatólag — azon része adatik elé, mely röviden a madarakat, kétéltűket (=hüllőket) és halakat tárgyalja. Továbbá: az egész növénytan, elméletileg kezdetül szabatos rövideggel; de a gyakorlati életre különös figyelemmel. — Kézikönyv: „Természettörténet. Budán, 1848. 8r.“
- III. Osztály. Hetenként 2 óra. I. félévben: Ásványtan. Kézikönyv: „Természettörténet.“ Budán, 1848. II. félévben: Természettan, mint felebb.
- V. Osztály. Hetenként 3 óra. Ásvány s Növénytan, kapcsolatban a földtan és növények elterjedésével. Hanák János szerint.
- VI. Osztály. Hetenként 3 óra. Állattan, kapcsolatban az őslénytan s állatok elterjedésével. Ugyanazon könyv szerint.

VI.

RENDKIVÜLI TANTÁRGYAK.

a) ROMÁNNYELVBŐL.

- A 7-ik és 8-ik Osztályban. A románnyelv szabályai egészen végig, valamint a szókötésnek szabálya: az Igék szókötésig adattak elő, ezek szerint analízálni és konstruálni tanultak; — mind a két osztály együtt és egyszerre hallgatta az oktatást. Hetenként 3 óra. — Tanítványok száma: 33.
- Az 5-ik és 6-ik osztályban: a Románnyelv szabályai a személytelen igékig adattak elő, ezek szerint helyesen olvasni, írni és románnyelvből magyarra fordítani tanultak. — Mind a két osztály együtt és egyszerre. — Hetenként 3 óra. — Tanítványok száma: 18. — A tanítás folyt saját kézírata szerint.

b) RAJZ.

- 1-ső osztály tanított a szabadkézi elemi rajzvonalakra, azoknak irányait, és hosszait szemmértékre eltalálni; miről átmentek egyenes, görbe, és elegendő vonalú tárgyak rajzolására.
- 2-ik 3-ik 4-ik 5-ik 6-ik 7-ik és 8-ik osztály a szabadkézi rajznak következő nemeiben gyakorolta magát u. n. fejek, virágok, gyümölcsök, tájképek és más elegendő tárgyakban. Dolgozataik nagyobb része fekete krétával, kevesebb része pedig veres kréta, tusolás, és aquarel színezés. A rajzdarabok Julius hó 16-kától kezdve 30-áig ki valának téve a tanintézet egyik nagy teremében közszemlélés végett. Tanítványok száma: 64.

c) ÉNEK.

Az alsó négy osztályban:

Folytatás a tactusnemek esmeretében; tactus-ütés, tactus-tartás és tactus-felosztás az Allabreve $\frac{2}{4}$ és $\frac{3}{8}$ tapintat-
nemekben. Ehez való különféle felosztású Scálagyakorlatok. — Tanítványok száma: 21..

A felső négy osztályban:

A diatonica Scálának hangközei az Octáváig és azoknak egymáshoz való távolsága Dür és Molhangnemek és ezeknek főismertető jegye. Az előjegyzésnek értelme. Gyakorlatok F Dur és G Dur hangnemekben. Végre a. N. m. püspök és főigazgató ur által küldött énekkönyvből néhány éneket betanultak 2 Tenor és 2 Bassus hangon, és az alsó 4 osztályokkal együtt Sopran, Alt, Tenor és Bassus hangokon.
Tanítványok száma: 27.
Összesen: . . . 48.

d) SZÉPIRÁS.

A negyedik és harmadik osztály a magyar és német current íráson kívül a Fraktur és Kanzlei írást is tanulta.
Tanítványok száma: 20.

A második és első csak a magyar és német current írást gyakorolta; száma: 45. Összesen: 65.

VII.

Átmenti vizsgák eredménye az 185 ³ / ₄ tanévben.									
Szak- osztály.	Átmenti bi- zonyítványt nyert	Általános sorozat.				Vizsgálat- lan maradt.	Magán tanuló.	Összesen.	
		Első rend kitűnés.	Első rend.	Másod rend.	Harmad rend.				
I.	35.	7.	28.	8.	11.	—		54.	
II.	13.	5.	8.	3.	1.	3.		20.	
III.	19.	3.	16.	3.	—	2.		24.	
IV.	16.	4.	12.	—	—	1.		17.	
V.	14.	3.	11.	2.	—	1.		17.	
VI.	9.	3.	6.	3.	—	—		12.	
VII.	34.	8.	26.	—	—	1.		35.	
VIII.	Az érettségi szigorlatra jelentette magát Éretteknek nyilvánítottak: 10.								10.
							Összeg:	189.	

FÜGGELÉK.

A közoktatást elősegítő tudományos eszközök növekedése.

Évkönyveink szerkesztésében követett rendszerhez híven, itt adjuk mindazon tudományos segédszerek sorozatát, melyekkel tanintézetünk mütárai, kiválólág pedig a lyceumi könyvtár, részint beszerzések, nagyobb részt azonban kegyes adományozások által gyarapult.

A fő figyelem, s vele legforróbb hálaköszönet tanintézetünk részéről b i r o d a l m i m a g a s k o r m á n y u n k a t illeti azon kegyes atyáskodásaért, melynél fogva könyvtárunkat ezen tanév folytán is a tudományok bécsi császári akademiájának, s a cs. kir. országos földtani-társulatnak kitünő műbecsű kiadásaival folyvást gazdagítani legkegyelmesebben méltóztatott.

Fogadják egyuttal tisztelettel párosult hálás köszönetét tanintézetünknek azon nemcs keblü egyes hazafiak is, kik annak szelleme erejében emelkedését kegyes áldozataikkal elősegíteni sziveskedének, u. m. t. c. Finály Henrik, helyettes tanár; Heckenast Gusztáv, pesti kiadó-könyvárus és nyomdatulajdonos; Lampel Robert, kiadó-könyvárus Pesten; a b. e. Szlábek család lelkes örökösei, s a tudományok szép-lelkü barátja t. t. Mike Sándor, erdélyi országos másod levéltárnok úr.

Annak könnyebb felfogására, minő munkák mily uton szállottak tanintézetünk birtokába, szolgáljanak e jegyek: * a magas kormány utján érkezett munkákat; ** az erdélyi nyomdák kötelmi példányait jelentik. A jegy nélküliek, a lyc. könyvtár részére utalványozott évi 200. pengő forint erején tett szerzemények. Egyéb kegyes adományozásokat az adományozóknak hozzájuk mellékelt neveik világosan kijelelnék.

Ezeket hálattartozásul, s illetőleg tájékozásul előrebocsátva, lássuk már most egyenként.

A.)

Történelmi s földrajzi segédeszközök szerzése.

Az e nembeli gyűjtélék a lefolyt tanévben csupán e címü térkép-füzettel gyarapítottatott: „Historisch-Geographischer Hand-Atlas zur ältern, mittlern und neuern Geschichte, bearbeitet von Theophil König.“ Huszonnyolc színezett térkép.

B.)

A természettudományi gyűjtemények szaporodása.

A természetiek mütáranak termény-gyűjteményi fiokja 243. darab szárított növénynyel növekedett, melyeket t. c. Finály Henrik helyettes tanár úr sziveskedett adományozni.

C.)

Mértani mütár és lyceumi csillagda.

A lyceumi csillagda Bécsből ajándéku nyerte: „Annalen der k. k. Sternwarte in Wien. Dritter Band. Jahrgang 1853.“

D.)

A rom. kath. lyceumi könyvtár gyarapodása.

a) Vallási iratok s egyházi történetirók.

** Directorium Officii Divini recitandi ac Missae celebrandae, in usum Almae Dioecesis Transsilvaniensis, pro anno 1852. et 1853. 8-o.

** Directorium Officii Divini, in usum PP. Franciscanorum Provinciae S. Stephani in Transsilvania, pro anno 1853. et 1854. 8-o.

** Missa die VIII. Dec. in Festo Immaculatae Conceptionis B. M. Virginis Fol. 1/2 iv. Két példány. Örmény Biblia. Velence. 1733. Ívr. I. köt. T. c. Szlabek család örökösének adománya.

** Ujtestamentom magyarázata. Átdolgozták s kiadják Incze Dániel és Herepei Gergely. Másod. füz. (993.—1152. ll.) Kolozsvárt. 1852. n8r. Nyomatott az ev. ref. kollégium betüivel. A kiadók tulajdona.

** Méhes Sámuel emléke. Kolozsvártt. Az ev. ref. tanoda betüivel. 8r.

** Eredeti egyházi beszédek. Irta Medgyes Lajos. Uj folyam. Első füzet. Vagy az összes beszédek harmadik füzet. Kolozsvártt. Barráné és Stein tulajdona. 1854. I. köt. 8r.

** A szentek imádságai, melyeket a szentírásból és a szentek történetiből az élet szükségeihez alkalmazott Egry Lajos. Kolozsvártt. Tilsch János tulajdona. k12r. Év nélkül.

** Katechesis. Azaz: Keresztyény vallásra való tanítás. Mely az Erdélyben lévő Unitária Ekleziák és Iskolák szükségére az Egyházi Főtanács által most ujjonan kibocsáttatott. Kolozsvártt. Nyomatott az ev. ref. Kollegium betüivel. 1854. 12r.

** Megujított énekeskönyv az erdélyi nagyfejedelemségbéli evang. — reformata anyaszentegyház, különösen pedig oskolák használatára. Kolozsvártt, az ev. ref. nyomtató intézet betüivel, Stein János költségén. 1854. 8r.

** Mineiu a Lunei lui Januarie. Februarie, Martie, si Aprilie. Tom. I.—IV. Sabiu. 1853. 1854. Fol. Manuale Musico—Liturgicum (Karénekes Kézikönyv). Agriae. 1853. 4-to.—Ajándék.

β) Neveléstani iratok.

Ezen rovat alatt részletezzük az iskolai Programokat, melyek tanintézetünkhez érkezvén, a lyc. könyvtárban tétettek le.—Programokat küldöttek.

A) az 1850/51-d. tanévről, I. Magyar nyelven a) 8r.-ben: Nagy-Várad; II. latin nyelven, 4r.-ben: Nagy-Szombat; III. németnyelven a) 8r.-ben: Pozsony (nagy-gymn.) 2. péld., b) 4r.-ben: Iglau, Pozsony (reál-tanod.), Temesvár 2. péld. IV. szláv nyelven a) 8r.-ben: Jičín, b) 4r.-ben: Zágráb.

B) az 1851/2-d tanévről, I. magyar nyelven a) 8r.-ben: Esztergam, Jászóvár, Nagy-Várad, Ungvár; b) 4r.-ben: Arad 3. péld., Eger, Győr 2. péld., Jászberény, Keszthely 2. péld., Marosvásárhely, Pápa 2. péld., Pest 2. péld., Rév-Komárom, Szabadka, Szatmár, Szeged, Székes-Fehérvár, Szombathely, Vác.—II. német nyelven a) 8r.-ben: Pozsony (nagy gymn.); b) 4r.-ben: Buda 2. péld., Beszterce (Erdélyb.), Cilli, Felső-Lövő, Kőszeg. Pozsony (reál-tanod.), Segesvár, Sopron Temesvár.—III. olasznyelven, 4r.-ben Rovereto.

C) az 1852/3-d. tanévről, I. magyar nyelven a) 8r.-ben: Esztergam, Léva, Nagy-Károly, Nagy-Várad, Tata, Veszprém. b) 4r.-ben: Eger, Gyöngyös, Keszthely, Pápa, Pest, Rév-Komárom, Szeged, Szombathely. — II. latin nyelven 4r.-ben: Balázsfalva (Erdélyb.). — III. német nyelven, a) 8r.-ben: Pozsony (nagygymn.); b) 4r.-ben: Alamóc (Olmütz), Buda, Eger (Csehország), Königgráz, Lemberg, Lócse, Segesvár, Sopron, Troppau. — IV. szláv nyelven, 8r.-ben Jičín.

** A kis tanuló első könyve. Elemi oskolák számára kiadta az erdélyi unitáriusok egyházi főtanácsa. Kolozsvártt. 1854. 8r. Az ev. ref. kollégium betüivel Stein János.

γ) Orvosok és sebészek.

Atlas der pathologischen Anatomie, für praktische Aerzte. Herausgegeben von Dr. Albers. Bonn. Fol. 5.—12. Liefer.

Grundzüge der pathologischen Histologie. Von Dr. Carl Wendl. Wien. 1853. 8-o. I. Bd.

Canstatt's Jahresbericht über die Fortschritte der gesammten Medicin in allen Ländern im Jahre 1852. Würzburg. 1853. 4-to. I.—VII Bde.

Die plastische Chirurgie, in ihren weitesten Umfange dargestellt und durch Abbildungen erläutert von Dr. H. E. Fritze und Dr. O. F. G. Reich. Mit. 48. grösstentheils colorirten. Kupfertafeln. Berlin. 1845. 4-to. I. Bd.

Handbuch der allgemeinen und speciellen Chirurgie von Dr. A. Wernher: Zwölftes Heft. Giessen. 1853. 8-o.

Lehrbuch der Arzneimittellehre von C. G. Mitscherlich. Dritter Band. Zweite Abtheilung. Berlin. 1854. 8-o.

Gerichtliche Sectionen des menschlichen Körpers. Zum Gebrauch für Aerzte, Wundärzte und Juristen. Von Dr. Carl Ernst Bock. Vierte Auflage. Leipzig. 1852. 8-o.

Mikroskopische Anatomie. Von. Dr. A. Kölliker. Zweiter Band. Erste u. Zweite Hälfte. I. Abtheilung. Leipzig. 1850. 8-o. I. II. Bde.

** A bujasenyv orvos nélkül. Kolozsvártt. 1852. k8r. Tilsch János sajátja.

δ) Nyelvtanok, nyelvészek, szótárak.

Gyakorlati magyar nyelvtan. Irta Pecz Gyula. Pest. 1849. 8r. — Heckenast Gusztáv ajándéka.

Gyarmathi Sámuel: Okoskodva tanító magyar nyelvmester. Első darab. Kolozsvártt. 1794 8r. T. c. Mike Sándor úr ajándéka.

**Okszerű vezér a német nyelv tanulásában. I. Rész. Negyedik javított és bétaszítással (igy) bővített kiadás. Kolozsvártt. 1852. 8r. Tilsch János tulajdona.

Vezérfonal a német nyelv alapos megtanulására. Alsó oskolák számára készítette Toepler Theophil Eduard. Második kiadás. Pest. 1853. 8r. — Heckenast Gusztáv ajándéka.

Latin nyelvtudomány, a tanuló ifjuság számára. Készítette Toepler Theophil Eduard. I. II. Rész. Második kiadás. Pesten, 1851. 8r. — Heckenast Gusztáv ajándéka.

Deutsches Lesebuch. Zweiter Theil. Handbuch für deutschen Unterricht in den obern Klassen der Gymnasien. Von Heinrich Bone. Köln. 1853. 8-o.

Deutsches Lesebuch für das Obergymnasium, von J. Mozart. I.—IV. Bd. 8-o.

Latin olvasó-könyv. Tanodai használatra szerkesztette Dr. Szabóky Adolf, kegyesrendi tanár. Pest. 1853. 8r.—Heckenast Gusztáv ajándéka.

** Crestofmatia Germana pentru inceputori. Editie de G. E. Niceforu, Brassovu. 1854. 8-o.

Lateinisch-deutsches u. deutsch-lateinisches Handwörterbuch, für Gymnasien und Lyceen, von Dr. E. Kärcher. Stuttgart. 1842. I. II. Theil. 8-o.

* Dr. I. C. A. Heyse's ausführliches Lehrbuch der deutschen Sprache. I. II. Bd. Hannover. 1838. 8-o.

ε) Költők és szép művészek.

Költészettan. Kézikönyvül írta Toot István. Pest. 1847. 8r. — Heckenast Gusztáv ajándéka.

Garay János összes költeményei. Pest. 1853. 4r.

Homéros Iliása. Második füzet. Pest. 1853. 8r.

Buzavirágok és kalászok Fáy Andrástól. I. II. köt. Pesten, 1853. 8r.

** Marcu Aureliu Antoninu philosophulu, tradusu de Michail Belceanu. Tomulu ántáiu. Sábui. 1854. 8-o.

** Nemzeti játékszini emlény. Ajánlja a színész társaság sugója. Év nélkül. 12r.

* Publius Virgilius Maro varietate lectionis et perpetua annotatione illustratus a Christ. Gottl. Heyne. Editio quarta curavit Ge. Phil. Ebehard. Wagner. Lipsiae, sumtibus bibliothecae Hahnianae. 1830. I.—V. Tom. 8-o.

* Aristoteiis Organon Graece. Edidit Th. Waitz. Lipsiae. Sumtibus Hahnianis. I. II. Tom. 1844. 8-o.

ζ) Törvény s államtanok.

* Erdély nagyfejedelemségét illető országos kormánylap. 1854. évfolyam. I. osztály. II. III. IV. db. s hozzájuk a tartalomjegyzék. — II. osztály. II. III. db. s tartalomjegyzék.

** Bericht der Handels-und Gewerbekammer in Kronstadt, im Jahre 1852. Kronstadt. 1853. 8-o. Gedruckt bei Johann Gött.

** Computu publicu alu fondului reuniunei femeiloru Romane spre ajutoriulu cresceroi fetitickoru orfane scl. Actele Acesteia si o parte de lectura de Maria Nicolau presedinte. Partea II. pentru anul alu III. Brasiovu. 1854. 12-o.

** Infricosiatele stricatiunu ale beuterei de Vinarsu-Rachiu. G. Baritiu. Brasiovu. 1854. 8-o.

η) Szám- és mennyiségtan, naptárak.

Mértan felgymnasiumok és reál-iskolák számára. Dr. Močnik Ferencz után fordít. Dr. Arenstein József. Pest. 1854. n8r. — Lampel Robert kiadó ajándéka.

** Kolozsvári naptár 1853-ik közönséges évre, képekkel. Kiadja. Tilsch János. A rom. kath. Lyceum könyvnyomó intézet betüivel. 8r.

9) Világi történetirók s történelmi segédszerek.

Magyarország története. Szalay László által. I. III. köt. Lipcse. 1852.-1854. 8r.

Hunyadiak kora Magyarországon. Irta Gróf Teleki József. Pest. I. II. III. X. köt. 8r.

Ujabb nemzeti könyvtár. Első és második folyam. Pesten. 1851. 1852. 4r.

Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Angolul írta Macaulay, magyarul írta Csengery Antal. I. II. köt. Pesten, 1853. 8r.

** Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge. Erster Band, II. Heft. Hermannstadt. 1853. Gedruckt und in Verlag bei Johann Gött. 8-o.

** Geschichte der Siebenbürger Sachsen, für das sächsische Volk. Von G. D. Teutsch. III. Heft. 12-o.

** Geschichte der Wiener-Neustädter Militär-Akademie von Ch. J. Leitner v. Leitentreu, k. k. Major. Zweiter Theil. Kronstadt. 1853. 8-o. Druck u. Verlag von Römer et Kammer.

** Zur Geschichte der Ringmauern von Hermannstadt. Von J. C. Scheller. 8-o.

** Györke historiája Erdélyről. Két képpel. Ötödik javított kiadás. Kolozsvárt. 1852. 12r.

Thesaurus Exoticorum. Oder eine mit russländischen Raritäten und Geschichten wohlversehene Schatzkammer. Von Everhardo Gvernero Happelio. Hamburg. 1688. Fol. Tom. I.— T. c. Szlabek család örököseinek ajándéka.

Világtörténet, a legrégibb időktől a legujabb korig. Targyalva Dr. Edvi Illés László által. Pest. 1846 I. II. köt. 8r. — Heckenast Gusztáv ajándéka.

Magyar szónokok és statusférfiak. kiadja Csengery Antal. Pesten, 1852. 8r.

Utazás Kelet-Indiákon. Ceylon, Java, Khina, Bengal. Gróf Andrásy Manó. Pest. 1853. 4r.

Kis iskolai földirat. Kuttner Sándor. Pesten, 1854. 8r. — Lampel Robert ajándéka.

Földrajzi tanítás a tanuló ifjuság számára. Két folyam egy kötetben. Pesten, 1854. 8r. — Heckenast Gusztáv ajándéka.

** Erdély nevezetesebb családai. Irta Kövári László. Első szállitmány. A.—K. Kolozsvárt. 1854. 8r. Barráné és Stein bizománya.

** Györke Erdélyt újra útazta. Negyedik kiadás. Kolozsvárt. 1854. 12r. Tilsch és Stein bizománya.

** Geographia biblica, seu descriptio locuriloru insemnate priu fapte biblice de Gavriele Munteanu. Brasiovu. 1854. 12r.

** Manualu de Geografiã, dupre J. Bellinger, tradusű de G. Munteanu. Brasiovu. 1854. 8-o.

* Pausaniae Descriptio Graeciae von Schubert und Walz Lipsiae, in Bibliopolio Hahniano. 1838. I. II. Tom. 8-o.

Engel: Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. Zweiter Theil. Halle. 1798. 4-to T. c. Mike Sándor úr ajándéka.

* Handbuch der Römischen Alterthümer. Von G. F. F. Ruperti. I. II. Tom. 8-o. Hannover. Im Verlage der Hahn'schen Hof-Buchhandlung. 1841.

** Hetilap. Kolozsvártt. 1854. Ivr.

** Siebenbürger Bote. 1854. 4-o.

** Telegraphul Roman. Sibiiu. 1854. Fol.

1) Temészettudományi munkák.

A természetrajz elemei. Az ifjuság számára írta Hanák János. Második kiadás. Pesten. 1846. 8r.

Vezérkönyv a növénytan tanítása és tanulására. Lüben után készítette Gönczi Pál. IV.—d. füz. Pest. 1854. 8r.

Növénytan kezdők számára. Irta Kis Lajos. Pest. 1849. 8r.— Heckenast Gusztáv ajándéka.

** Györke állatországa. Kolozsvártt. 1852. k8r. Tilsch János sajátja.

* Jahrbuch der k. k. Geologischen Reichsanstalt. 1853. IV. Jahrgang. N-ro 3. Juli, August, September. N-ro 4. October, November, December. I. II. Bde. 4-to.

** Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt. Jahrgang V. 1854. N-ro 1. 2. 3. (Januar. Februar. März.) 8-o.

Természettani ismeretek, al-gymnasiumok, reál- s elemi iskolák számára és magán használatra, az új tantervezet terve szerint. Irta Thüringer Ambró, bölcsészeti tudor. Pest. 1853. 8r. — Heckenast Gusztáv ajándéka.

α.) E n c y c l o p a e d i á k.

* Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: I. Mathematisch-naturwissenschaftliche Classe. a) Sechster Band. mit XL. Tafeln. Wien. 1854. 4-to.; b) Siebenter Band. — II. Philosophisch-historische Classe. Fünfter Band. Wien. 1854. 4-to.

* Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: I. Mathematisch-naturwissenschaftliche Classe. Bd. XI. Jahrgang 1853. III. IV. V. Heft. 8-o.— Bd. XII. IV. Heft.— II. Philosophisch-historische Classe. Band XI. Jahrgang 1853. III. IV. u. V. Heft. — Band. XII. Jahrgang 1854. Heft IV.

* Notizenblatt. Dritter Jahrgang. 1853, N-ro 14.—24.

* Tafeln zu dem Vortrage: Der Polygraphische Apparat der k. k. Hof- und Staatsdruckerei zu Wien. Nachtrag zum V. Heft. des IX. Bd. der math. naturw. Cl. Jhg. 1852. Wien. 1853. 8-o.

Ujabb kori ismeretek tára. I. II. III. köt. Pest. 1853. 8r.

SLÁBY JÓZSEF mk.
Igazgató-tanár.

HORVÁTH PIUS SÁNDOR mk.
Tanácsülési Jegyző.

T A R T A L O M.

ÉRTEKEZŐ RÉSZ.

	lap.
LATIN-MAGYAR SZÓTÁRIRODALMUNK. Irta V a s s J ó z s e f, tanár	3.
1. §. Tájékozás	3.
2. §. Latin-magyar szótárirodalmunk multja	7.
3. §. Latin-magyar szótárirodalmi mozgalmak	12.
4. §. Mutatványok latin-magyar kézirati szótárainkból	16.
5. §. Felhívás	18.
6. §. Rövidítések	19.
I. Mutatvány egy latin-magyar kéziszótárból Cornelius Nepos életrajzaihoz	20.
II. Mutatvány egy latin-magyar általános kéziszótárból	26.

ÉRTEŚITŐ RÉSZ.

I. A tanintézet körében tett időszi intézkedések.

A) Tanügyet érdeklő fontosabb rendeletek kivonata	31.
B) A kolosvári rom. kath. nyilvános és teljes gymnasiumban 185 ³ / ₄ tanév folytán tartott tanácsülések né- mely lényegesebb határozásainak jegyzéke	37.

II. Tanári kar.

A) Rendes tanárok az 185 ³ / ₄ tanévben	39.
B) Rendkívüli tanárok	39.
III. Részletes jegyzetek a tanuló növendékekről az 185 ³ / ₄ tanévben	38.
IV. Tanórak rende az 185 ³ / ₄ tanévben	40.
V. Átmeneti tanterv az 185 ³ / ₄ -d. tanévre, mely a fels. cs. k. erd. kormányzéknek fölterjesztett	42.
VI. Rendkívüli tantárgyak	46.
VII. Átmeneti s érettségi vizsgák eredménye az 185 ³ / ₄ tanévben	47.

FÜGGELEK.

A közoktatást elősegítő tudományos eszközök növekedése.

A) Történelmi s földrajzi segédeszközök szerzése	48.
B) A természettudományi gyűjtemények szaporodása	48.
C) Mértani mütár és lyceumi csillagda	48.
D) A rom. kath. lyceumi könyvtár gyarapodása	48.

KOLOSVÁRTT.

A rom. kath. lyceum betűivel.
